

UNIVERSITAS CAROLINA

VOL. 3. 1957 - (VIII.) IURIDICA - No. 1.

SUMPTIBUS UNIVERSITATIS CAROLINAE

TYPIS „PRÁCE“ PRAGAE

UNIVERSITAS CAROLINA

Editor: prof. Dr R.Foustka

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

časopis: Universitas Carolina

sborník: Acta Universitatis Carolinae

Obě publikace mají tři sekce:

- a) duchovědnou, obsahující tři serie: Iuridica, Philologica, Philosophica et Historica
- b) lékařskou (Medica)
- c) přírodovědnou (Biologica, Geologica)

a uveřejňují originální práce členů Karlovy university v Praze.

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ издает

журнал: Universitas Carolina

сборник: Acta Universitatis Carolinae

Эти издания имеют три отделения:

- a) общественных наук (которое содержит три серии: Iuridica, Philologica, Philosophica et Historica)
- б) медицины (Medica)
- в) естественных наук (Biologica, Geologica)

В них печатаются труды научных работников Карлова университета в Праге.

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA,
announces the publication of

- 1. Universitas Carolina,
- 2. Acta Universitatis Carolinae

Each of the periodical issues consists of three sections

- a) Philosophy and Social Sciences, three series
 - 1. Iuridica
 - 2. Philologica
 - 3. Philosophica et Historica
- b) Medicine, one series
 - 4. Medica
- c) Natural sciences, two series
 - 5. Biologica
 - 6. Geologica

Both issues comprise scientific contributions and reviews by the members of Caroline University.

BISMARCKŮV ZÁKON PROTI SOCIALISTŮM

ЗАКОН БИЗМАРКА ПРОТИВ СОЦИАЛИСТОВ

BISMARCKS SOZIALISTENGESETZ

KAREL LITSCH

V německém dělnickém hnutí v druhé polovině 19. století hrály důležitou úlohu dvě události: sjednocovací gothajský sjezd a vydání zákona proti socialistům. Sjednocením Německa a rozvojem německého průmyslu, jakož i vznikem jednotné německé sociálně demokratické strany se přeneslo těžiště evropského dělnického hnutí do Německa. Mimo to se vyvíjela „německá strana od začátku opřená o theoretické výklady“ Marxe a Engelse (Engels). Tento rozvoj německého dělnického hnutí vyvolal samozřejmě na druhé straně odpor pruskoněmecké reakce proti sociální demokracii. Spojenectví mezi junkery a velkoburžoasi dalo Bismarckovi podklad k boji proti dělnické třídě. Při hlasování o zákonu v roce 1878 nerozhodly pouze hlasy konservativců — pruských junkerů, nýbrž i hlasy liberální buržoasie. Lenin o tom řekl, že buržoasie „pomohla reakčnímu ministrovi Bismarckovi ... provést výjimečný zákon proti socialistům“.

V marxistické, německé sociálně demokratické i buržoasní literatuře bylo o zákonu mnoho napsáno. Rozsah mé práce nedovoluje, abych se touto literaturou v plné šíři zabýval a její jednotlivé závěry analysoval. Na jednu studii je však třeba zvláště upozornit. Je to kniha Tadeusze Cieślaka *Bismarkowska ustawa antysocjalistyczna*. Jde o marxistické zpracování problematiky, nadto o práci právně historickou, v nedávné době publikovanou. Autor vychází správně z hospodářské a politické situace bismarckovského Německa, podrobně rozebírá politické pozadí vzniku zákona proti socialistům, diskusi v říšském sněmu a v jeho komisi, zabývá se vzájemnými poměry jednotlivých stran a připojuje nakonec pojednání o ohlasech zákona proti socialistům v sousedních státech. Cieślakova práce přináší beze sporu mnoho nových poznatků, zpracovává velké množství dosavadní literatury, avšak dogmatické struktury zákona samého a problémů jeho soudní aplikace se téměř nedotýká. Právě tyto otázky tvoří

hlavní obsah mé vlastní práce. Snažil jsem se v ní především stručně informovat čtenáře o všech okolnostech, jež umožnily vydání výjimečného zákona. Hlavní pozornost jsem při tom soustředil na analýsu obsahu zákona a objasnění metod jeho použití proti organizačním dělnického hnutí.

Je nesporné, že vznik zákona umožnila říšská ústava, která byla Bismarckovým dílem a nezavedla v Německu důsledný buržoasní parlamentní systém. Dále pak to jsou mezinárodní a vnitropolitické okolnosti, za kterých došlo k sjednocení Německa a které daly vládnoucí třídě zvláště reakční charakter. Na neposledním místě je skutečnost, že od roku 1878, kdy došlo k vydání zákona, se vzdává liberální buržoasie jakékoli oposice v říšském sněmu. Zavedením ochranných cel ztrácí pak pojem „liberalismus“ i svůj hospodářský význam. Ve zvýšené míře jsou zakládány svazky podnikatelů, začíná německá koloniální expanse a objevují se první náznaky pozdějšího německého imperialismu.

* * *

Během německo-francouzské války se vyplnily konečně tužby německé buržoasie — Německo bylo sjednoceno.¹⁾ Německá buržoasie opilá rychlým vítězstvím se vzdala veškeré politické oposice a vrhla se Bismarckovi do náruče. Postupovala při tom zcela ve svém třídním zájmu. Nové sjednocené Německo znamenalo odstranění posledních překážek, které stály dosud v cestě rozvoji obchodu a průmyslu.²⁾ Pruská armáda otevřela svým vítězstvím nad Francií německé buržoasii, která zůstala ve svém vývoji daleko za ostatními kapitalistickými státy, brány světového trhu. Vojenské vítězství, sjednocení německých států, ohromná suma 5 miliard franků válečné náhrady uložené poražené Francii frankfurtským

¹⁾ Dne 18. I. 1871 došlo ve Versailles k proklamaci pruského krále za císaře německého, čímž bylo formálně dokončeno sjednocení Německa, započaté už před založením německého spolku, jehož členy byly: Severoněmecký spolek, Badensko, Hessensko (viz protokol ze dne 15. XI. 1870, Bundesgesetzblatt — dále jen B. G. Bl. — 1870, str. 650), Bavorsko a Vírtembersko (viz smlouvy ze dne 23. a 25. XI. 1870, B. G. Bl. 1870, str. 654 a 1871 str. 9).

²⁾ Byla zavedena jednotná měna (zákon ze dne 9. VIII. 1873 Reichsgesetzblatt — dále jen R. G. Bl. — 1873, str. 233), upraveno poštovníctví, železniční a lodní doprava, zavedeny celní tarify, jednotný živnostenský řád, upraveno právo volného obchodu atd.

mírem³⁾ a s tím souvisící rozvoj průmyslu a obchodu na začátku sedmdesátých let mohly však pouze na krátkou dobu zahalit všechny rozpory, které v nově vzniklé říši existovaly.

Sjednocením Německa vznikla ve střední Evropě velmoc, která měla všechny předpoklady k tomu, aby hrála na mezinárodním poli význačnou úlohu. Neštěstím Německa — a to jak pro jeho vnitřní, tak i zahraniční politiku — bylo však to, že se od 18. století téměř nezměněné Prusko stalo hegemonem v právě vzniklém spolku států, který se nazýval „Německá říše“. Dobyvačnost, militarismus a nepokrokovost starého Pruska se staly základem německé politiky. Tato skutečnost se projevila již během války, zejména však v mírové smlouvě s Francií, podle které bylo proti přání obyvatelstva od Francie odtrženo Alsasko-Lotrinsko.⁴⁾ Anexe Alsaska-Lotrinska se stala překážkou sblížení Francie a Německa a přispěla značně k francouzsko-ruskému, pro Německo tak nevýhodnému spojení. Tato anexe byla ohniskem další války, byla prostředkem, jak přeměnit mír v pouhé příměří (Marx). K tomu pak přistupovalo ještě koncem osmdesátých a začátkem devadesátých let nepřátelství Anglie, která se obávala německého vlivu na moři a chtěla čelit německé koloniální expansi.

Ústava německé říše⁵⁾ byla vyhlášena 16. dubna 1871 a ačkoliv se téměř nelišila od staré ústavy severoněmeckého spolku,⁶⁾ omezovala značně práva říšského sněmu,⁷⁾ zajistila Prusku nadvládu v Německu a měla vel-

³⁾ Čl. 2 prozatímního míru mezi Německou říší a Francouzskou republikou ze dne 26. II. 1871 a čl. 7 frankfurtského míru ze dne 10. V. 1871, který zněl: „... Eine Milliarde soll im Laufe des Jahres und eine halbe Milliarde am 1. Mai 1872 bezahlt werden. Die letzten drei Milliarden bleiben zahlbar am 2. III. 1874 ... Vom 2. März des laufenden Jahres an, werden die Zinsen dieser drei Milliarden Franks jedes Jahr am 3. März mit 5 Prozent für das Jahr bezahlt werden.“ K tomu viz F. A. Rotštejn: *Iz istorii prusko-germanskij imperii*. Moskva 1952.

⁴⁾ Čl. 1 prozatímního míru a čl. 1 frankfurtského míru, dále zákon o spojení Alsaska-Lotrinska s Německou říší, R. G. Bl. 1871, str. 212.

⁵⁾ Gesetz, betreffend die Verfassung des Deutschen Reiches, vom 16. IV. 1871, R. G. Bl. 1871, str. 63.

⁶⁾ Ústavu severoněmeckého spolku z r. 1867 je možno vůbec považovat za ústavně historický základ německé říše z r. 1871.

⁷⁾ Zákony musely být schváleny také spolkovou radou (čl. 5); říšský sněm — dále jen ř. s. — nemohl zasedat bez spolkové rady (čl. 13); spolková rada mohla se souhlasem císaře rozpustit ř. s. (čl. 24); nejvyšší úředníci říše byli odpovědní pouze císaři a nikoliv ř. s. (čl. 15 a 181).

mi daleko k ústavám ostatních buržoasních států, byli poslanci říšského sněmu nuceni ji přijmout bez výhrad.

Jedinou reálnou protiváhou proti pruské hegemonii mohl být pouze důsledný parlamentní systém. To by bylo bývalo znamenalo vytvoření říšské vlády, která by byla odpovědna parlamentu. Podle čl. 6. — 9 ústavy nahrazovala však ústřední vládu spolková rada. Že spolková rada jako orgán, v kterém byly zastoupeny vlády jednotlivých spolkových států, nemohla nahradit ústřední vládu, bylo od začátku zřejmé. Německou politiku načrtl a prováděl v podstatě kancléř se souhlasem císaře. Spolková rada plnila pouze funkci jakési druhé sněmovny. Byla, což vyplývalo jasně z jejího složení, naprosto v rukou pruské vlády⁸⁾ a dávala více nebo méně silným německým spolkovým státům jakýsi ilusorní dojem spoluprávy v říšských záležitostech. Za takové situace bylo samozřejmé postavení opozice v říšském sněmu velmi problematické. Protivládní — nebo lépe řečeno protibismarckovská — koalice nemohla právě proto, že zde nebylo vlády, která by byla parlamentu odpovědna, dosáhnout žádaných úspěchů. Činnost parlamentu v sedmdesátých letech také jasně ukázala, že opozice dělá sice říšskému kancléři nepříjemnosti, v podstatě však bez jakéhokoliv vlivu na německou politiku.⁹⁾ Kancléř byl jmenován císařem a byl pouze jemu odpovědný.¹⁰⁾ Dokud souhlasil císař s politikou kancléře, byl říšský sněm bezmocný. Říšský sněm měl sice právo diskutovat o státním rozpočtu, schvalovat tento rozpočet,¹¹⁾ a zde došlo také vždy ke sporu mezi poslanci a vládou, avšak nakonec se poslanci národních liberálů a pokrokářů postarali vždy o to, aby návrh podle přání vlády prošel. Kromě toho měl Bismarck v prvních letech své vlády vždy k dispozici dostatek fondů,¹²⁾ aby mohl své politické záměry prosadit, i když nebyly kryty státním

⁸⁾ Ve spolkové radě mělo Prusko 18 hlasů z 58 (čl. 6); návrh na změnu ústavy nebo ústavní zákon byl považován za odmítnutý, bylo-li ve spolkové radě 14 hlasů proti návrhu (čl. 78); vedením záležitostí spolkové rady byl pověřen říšský kancléř, který byl vždy zároveň předsedou pruské vlády (čl. 15); mimo to mělo Prusko předsednictví v nejdůležitějších výborech spolkové rady (vojenský výbor, politický výbor, finanční výbor atd.).

⁹⁾ K tomu viz Bebel: *Die Sozialdemokratie im deutschen Reichstag*, Berlín 1909; Bergsträsser: *Geschichte der politischen Parteien in Deutschland*, Mannheim 1928.

¹⁰⁾ čl. 15. říšské ústavy — dále jen ř. ústava.

¹¹⁾ čl. 69 a 73 ř. ústavy.

¹²⁾ K tomu viz m. j. Bebel v. c., str. 23—38.

rozpočtem. Jak málo se při tom Bismarck staral o to, zda je jeho počínání ústavní či nikoliv, ukázala jasně šedesátá léta,¹³⁾ v kterých dokázal pruskému zemskému sněmu, že umí vládnout i bez parlamentem schváleného rozpočtu.

Tak nesl spolek států, který byl vytvořen za dobrovolné nebo vynucené pomoci německých knížat, od svého počátku všechny zárodky budoucí politické krise, která vedla ke „Kulturkampfu“, k zákonu proti socialistům, Bismarckově pádu a nakonec i k revoluci r. 1918. Bismarck předpokládal, že překoná všechny rozpory císařstvím,¹⁴⁾ počítal při tom se známou politickou nevyspělostí německých maloměšťáků a s jejich nadšením pro říši. V podstatě byla jeho politika založena na rovnováze dvou stran — liberálů a konservativců. Přesto, že tyto dva faktory německého politického života byly poměrně silné, musela však politika opřena pouze o rovnováhu dvou stran nutně selhat. V Německu existovaly totiž ještě jiné síly, s kterými bylo nutno počítat. Byly to zejména partikularistické živly a velmi rychle rostoucí dělnické hnutí.

Období t. zv. gründerství, během kterého zaznamenal německý průmysl a obchod do té doby nevídaný rozvoj, skončil v polovině sedmdesátých let silným poklesem počtu akciových společností a akcií vůbec.¹⁵⁾ V Německu se objevila krise, která zachvátila během roku 1873 zejména mladé kapitalistické státy. Státní objednávky z let 1870 — 1873 podporovaly zejména rozvoj těžkého průmyslu, který se rozvíjel pohádkově rychle. Jakmile však byly francouzské miliardy vyčerpány, došlo k stagnaci průmyslové výroby.¹⁶⁾ Velkopřůmyslníci, aby se zbavili zahraniční konkurence na vnitřním trhu a mohli zvýšit ceny, žádali zavedení ochranných cel. Velkostatkáři, kteří trpěli dovozem levných zemědělských produktů z východu a Ameriky, se později k této žádosti připojili. Došlo tak k spojení požadavků průmyslové velkoburžoasie a junkerů. Avšak i Bismarck měl své starosti se státním rozpočtem a zejména s rostoucími výdaji na armádu. Miliardy získané od Francie se rozplynuly na potřeby armády a zvláštní fondy. Bylo nutno hledat nové formy příjmu státní

¹³⁾ Míněna je zde t. zv. „Konfliktzeit“ (doba sporů); viz o ní Roell-Epstein: *Bismarcks Staatsrecht*, str. 152—168.

¹⁴⁾ Viz Bismarck: *Gedanken und Erinnerungen*, str. 426—427.

¹⁵⁾ Viz o tom m. j. Oelsner: *Die Wirtschaftskrisen*, díl I, str. 244; J. Kuczynski: *Die Geschichte der Lage der Arbeiter*, díl I, str. 164.

¹⁶⁾ J. Kuczynski, o. c., str. 149—172.

pokladny, a to tak, aby tyto příjmy nepodléhaly přímé kontrole říšského sněmu. „A tak se dostal Bismarck k reakční finanční, daňové a celní politice.“¹⁷⁾ Nastalo období boje za ochranná cla, v němž došlo k značným změnám ve vnitropolitické situaci Německa. V této době se objevilo také na německém politickém jevišti na sjezdu v Gothě sjednocené dělnické hnutí vedené sociálně demokratickou stranou.¹⁸⁾

Na růst dělnického hnutí a volební výsledky eisenaušských a lassallovců mělo velký vliv sjednocení Německa a s tím související rozvoj průmyslu, který plodil denně proletiát. Odstraněním rozdrobenosti byly současně dány všechny předpoklady k soustředění a shromažďování sil dělnického a zároveň odborového hnutí.¹⁹⁾ Začátkem 19. století bylo německé dělnické hnutí omezeno na socialistickokomunistické skupiny. Vynikaly mezi nimi zejména „Svaz psanců“ (Bund der Geächteten) a „Svaz spravedlivých“ (Bund der Gerechten), jehož nejvýznačnějším představitelem byl W. Weitling. První organizace, která správně poznala význam boje proti vykořisťování, byl „Svaz komunistů“,²⁰⁾ který vznikl r. 1847 pod vedením Marxe a Engelse mimo hranice Německa. Komunistický manifest dal tomuto hnutí pevný základ ve formě vědeckého socialismu. Němečtí členové tohoto svazu se zúčastnili aktivně revoluce r. 1848 a formulovali také t. zv. 17 bodů jako hlavní požadavky komunistů v Německu. Porážkou revoluce a kolínským procesem proti komunistům končilo „první období samostatného německého dělnického hnutí“.²¹⁾ V padesátých a šedesátých letech začala buržoasie, aby odvedla dělnictvo od třídního boje, podporovat zakládání dělnických vzdělávacích spolků jako přívěsku liberálně buržoasních stran. Avšak pevnější kořeny zapustilo dělnické hnutí teprve začátkem šedesátých let, kdy nastalo druhé období německého dělnického hnutí. Roku 1863 založil Ferdinand Lassalle „Všeobecný

¹⁷⁾ F. Mehring: *Německé dějiny od konce středověku*, str. 200.

¹⁸⁾ K dějinám sociálně demokratické strany — dále jen SD — viz zejména: F. Mehring: *Geschichte der Deutschen SD*; K. Brandis: *Die deutsche Sozialdemokratie bis zum Fall des Sozialistengesetzes*, Lipsko 1931; R. Lipinski: *Die SD von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin 1928.

¹⁹⁾ Viz. m. j. H. Warnke: *Přehled dějin něm. odborového hnutí*, Praha 1953; Marx und Engels *über die Gewerkschaften*, Berlin 1953.

²⁰⁾ B. Engels: *K dějinám svazu komunistů* viz Marx-Engels: *Vybrané spisy II*, str. 346.

²¹⁾ Marx-Engels, tamtéž.

německý dělnický spolek²²⁾) jako první na buržoasních skupinách nezávislou dělnickou politickou organizací.²³⁾ V zájmu historické pravdy je třeba říci, že Lassalova činnost probudila dělnické hnutí a popohnala je vpřed. To však nemění nic na tom, že Lassalle působil svou agitací a přímo zrádcovským jednáním dělnickému hnutí těžké škody. Celé jeho jednání bylo zaměřeno na spolupráci s Bismarckem a na podporu jeho „státního socialismu“. Lassallův názor na sjednocení Německa dynastickopruskou cestou shora byl přímo v rozporu s marxistickou politikou, byl proti zájmům demokracie a dělnické třídy.²⁴⁾ Když Engels hodnotil v dopise Kautskému historickou úlohu Lassalla, napsal o něm velmi výstižně: „Nechť si Lassallových zásluh o hnutí ceníme sebe více, jeho historická úloha v něm bude vždy mít dvojí povahu. Socialistu Lassalla provází na každém kroku demagog Lassalle... V jeho agitačních spisech jsou správné věci, které si vypůjčil od Marxe, tak promíchány s jeho vlastními lassallovskými, zpravidla nesprávnými výklady, že obojí nelze takřka od sebe oddělit.“²⁵⁾

Přibližně ve stejné době vznikla druhá část dělnického hnutí, která vzešla z liberálního hnutí německé buržoasie. V Lipsku byl r. 1861 v rámci buržoasní polytechnické společnosti založen dělnický vzdělávací spolek. V čelo tohoto spolku se postavili velmi brzy A. Bebel a starý přítel Marxe a Engelse z revolučního roku 1848, W. Liebknecht. Tento spolek — právě tak jako ostatní dělnické a vzdělávací spolky, které v té době vznikly, — měl nepolitický charakter. I když někteří vzdělanější dělníci žádali už tehdy založení politických dělnických spolků, nechala se velká masa dělnictva politicky vodit liberálními vůdci a považovala jejich činnost za vrchol lidovosti.²⁶⁾ Třídní uvědomění dělnictva bylo tehdy na velmi

²²⁾ Dále jen lassallovci.

²³⁾ K tomu viz m. j. F. Mehring: *Die deutsche SD, ihre Geschichte und Lehre*, Bremen 1878; R. Lipinski o. c., I.

²⁴⁾ Lassallovu osobnost dokresluje výrok, který učinil v ř. s. Bismarck, dne 17. IX. 1878: „Im übrigen kann ich versichern, dass ich nie in meinem Leben mit irgendeinem Sozialdemokraten gesellschaftlich verhandelt habe und kein Sozialdemokrat mit mir; den Lassalle rechne ich nicht dazu, das war eine viel vornehmere Natur, als seine Epigonen, das war ein bedeutender Mann, mit dem konnte man wohl sprechen... er hatte eine sehr ausgeprägte nationale und monarchistische Gesinnung, seine Idee, der er zustrebte, war das deutsche Kaisertum und darin hatten wir einen Berührungspunkt.“ Bismarck: *Die gesammelten Werke*, díl XI, str. 604—606.

²⁵⁾ Marx-Engels, o. c., str. 42—43.

²⁶⁾ A. Bebel: *Aus meinem Leben*, díl I, str. 55 a násl.

nízkém stupni, pouze někteří znali Weitlingovy spisy. Marxismus nebyl téměř vůbec znám. Bebel sám přiznává, že se s prvním Marxovým spisem seznámil až r. 1865.²⁷⁾ Bylo zapotřebí dlouhé a úmorné práce, aby se v německém dělnictvu probudilo třídní vědomí. Roku 1868 přijali zástupci německých dělnických spolků v Norimberku socialistický program a rozhodli se pro vstup do První internacionály. O rok později se „Svaz německých dělnických spolků“ rozešel nadobro s liberálním hnutím buržoasie a založil společně s částí členů Všeobecného dělnického spolku, kteří byli nespokojeni s vedením lassallovce Schweizera, v Eisenachu „Sociálně demokratickou dělnickou stranu“ (eisenášští). Tento čin je nutno pokládat za počátek socialistického dělnického hnutí v Německu. Koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let pronikl tak marxismus hlouběji do německého dělnického hnutí. Tato skutečnost umožnila důsledný theoretický boj proti lassallovci, kteří během něho ztráceli postupně vliv na masy. Nová říše ukázala dělnictvu, že nemůže očekávat osvobození ani od buržoasie ani od „královských pruských socialistů“ (Marx) Lassallova ražení. Následky krise z r. 1873 působily zhoubně na postavení dělnické třídy. Nezaměstnanost neustále rostla a reálné mzdy klesaly, takže docházelo k častým stávkám, v nichž začaly hrát významnou úlohu odbory.²⁸⁾ Německé dělnictvo procházelo tehdy školou třídního boje. Sjednocením Německa shora odpadl jeden z hlavních sporných bodů mezi eisenášskými a lassallovci. Nemalý vliv na sblížení obou směrů mělo také neblahé působení státního návladního při královském zemském soudě v Berlíně Tessororfa a VIII. deputace berlínského městského soudu, kteří žalovali a odsuzovali každého člena nebo funkcionáře dělnické strany bez ohledu na to, zda se počítá k lassallovci nebo eisenášským.²⁹⁾ Přestože v r. 1872 byl na generálním shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku návrh na sjednocení obou dělnických skupin ostře odmítnut, bylo jasné, že spojení je otázkou krátké doby. K slučovacímu kongresu došlo 22.—27. května 1875 v Gotě. Eisenášští však zaplatili toto sjednocení příliš vysokou cenou — vzdali se svého marxistického programu.³⁰⁾

²⁷⁾ Bebel, o. c., str. 18.

²⁸⁾ Kuczynski, o. c., str. 173.

²⁹⁾ K tomu viz F. Mehring, o. c., str. 71 a násl.; R. Lipinski, o. c., II, str. 12 a násl. A. Bebel, o. c. II, str. 255.

³⁰⁾ F. Oelsner: *Gothajský kompromis*, Praha 1952; K. Marx: *Kritika gothajského programu*; viz Marx-Engels: *Vybrané spisy* II, str. 9.

Byla to zásadní nenapravitelná chyba eisenaušských, za něž vedl jednání Liebknecht. Vedení lassallovců bylo tehdy v rozkladu a podnět k jednání vyšel od nich; nebylo tedy důvodu k ústupkům. Při volbách do říšského sněmu r. 1874 dostali lassallovci a eisenauští přibližně stejný počet hlasů, avšak eisenauští obsadili v říšském sněmu 6 poslaneckých křesel³¹⁾ a Všeobecný německý dělnický spolek pouze 3 křesla. Z toho se dá usoudit, že organizace eisenaušských byla pevnější a měla všechny předpoklady pro další rozvoj. Tak zv. Gothažský program, který se stal základem nově vzniklé „Socialistické dělnické strany Německa“, neodpovídal vědeckému socialismu, nýbrž „obsahoval veškeré fráze lassallovského vyznání víry a byl v úplném rozporu s marxistickým vývojem eisenaušských).³²⁾ Marx podrobil program v dopise Brackovi a ostatním vůdcům strany zásadní kritice, v které jej označil jako „naprosto zavrženíhodný a stranu demoralisující“. Engels v něm viděl „kořen budoucích rozporů“. Přesto však napsal 12. 10. 1875 Bebelovi: „Sjednocení jako takové je velkým úspěchem, když se udrží dva roky.“³³⁾ Měl tím na mysli volby do říšského sněmu r. 1877 a vůbec postavení sociálně demokratické frakce v říšském sněmu a je nesporné, že sjednocení mělo v tomto směru velký význam.

Mezi tím hledal Bismarck stále nové prostředky, kterými chtěl zlikvidovat sociálně demokratickou stranu a umlčet její mluvčí v říšském sněmu.³⁴⁾ Když Tessenorfovo působení nepomohlo, pokusil se v letech 1875—1876 vpašovat do připravované novely trestního zákona³⁵⁾ změnu t. zv. politických paragrafů 130 a 131, které měly být namířeny proti dělnickému hnutí. Zejména poslanci centra a Poláci měli však přes to, že hrabě Eulenburg zahájil svou řeč, ve které doporučoval novely slovy: „Pánové, § 130 je namířen proti sociální demokracii,“ oprávněné podezření, že by mohl být používán i proti nim, a hlasovali proti.³⁶⁾ Pokus zlikvi-

³¹⁾ Sedmý s. d. poslanec J. Jacoby se vzdal svého mandátu.

³²⁾ F. Oelsner, o. c., str. 8—9.

³³⁾ M. E. L. S. zur deutschen Geschichte II, 2, str. 1278.

³⁴⁾ O činnosti SD. v ř. s. viz m. j. A. Bebel: *Die SD im dsch. Reichstag*, Berlín 1909.

³⁵⁾ Bar: *Geschichte des deutschen Staatsrechts*, str. 95 a násl.

³⁶⁾ Vládní předloha § 130 zněla: „Wer in einer den öffentlichen Frieden gefährdenden Weise verschiedene Klassen der Bevölkerung gegeneinander öffentlich aufreizt, oder wer in gleicher Weise die Institute der Ehe, der Familie, oder des Eigentums öffentlich durch Reden oder Schriften angreift, wird mit Gefängnis bestraft.“ Eulenburg hájil vládní návrh v ř. s. dne 27. I. 1876.

vidovat sociální demokracii cestou trestně právních předpisů byl tím odvrácen a Bismarck se obrátil znovu na svého starého osvědčeného přítele Tessendorfa. Tomu se také skutečně podařilo vydat ve spolupráci s berlínským městským soudem rozhodnutí, kterým byla na základě §§ 8 a 16 pruského spolkového zákona³⁷⁾ Socialistická dělnická strana Německa pro území pruského státu zakázána. Strana pracovala přes zákaz

³⁷⁾ Verordnung über die Verhütung eines die gesetzliche Freiheit und Ordnung gefährdenden Missbrauchs des Versammlungs- und Vereinigungsrechts, vom 11. März 1850. Viz P. Stoeper-Preussisch-Deutscher Gesetzkodex.

§. 8. Für Vereine, welche bezwecken, politische Gegenstände in Versammlungen zu erörtern, gelten ausser vorstehenden Bestimmungen nachstehende Beschränkungen:

a) sie dürfen keine Frauenspersonen, Schüler und Lehrlinge als Mitglieder aufnehmen;

b) sie dürfen nicht mit anderen Vereinen gleicher Art zu gemeinsamen Zwecken in Verbindung treten, insbesondere nicht durch Comitees, Ausschüsse, Centralorgane oder ähnliche Einrichtungen oder durch gegenseitigen Schriftwechsel.

Werden die Beschränkungen überschritten, so ist die Ortspolizeibehörde berechtigt, vorbehaltlich des gegen die Betheiligten gesetzlich einzuleitenden Strafverfahrens, den Verein bis zur ergehenden richterlichen Entscheidung (§. 16.) zu schliessen.

Frauenspersonen, Schüler und Lehrlinge dürfen den Versammlungen und Sitzungen solcher politischen Vereine nicht beiwohnen. Werden dieselben auf die Aufforderung des anwesenden Abgeordneten der Obrigkeit nicht entfernt, so ist Grund zur Auflösung der Versammlung oder der Sitzung vorhanden.

§. 16. Wenn ein politischer Verein die in §. 8. zu a. und b. gezogenen Beschränkungen überschreitet, so haben Vorsteher, Ordner und Leiter, die diesen Bestimmungen entgegen gehandelt haben, eine Geldbusse von fünf bis zu fünfzig Thalern oder Gefängniss von acht Tagen bis zu drei Monaten verwirkt. Der Richter kann ausserdem nach der Schwere der Umstände auf Schliessung des Vereines erkennen. Auf diese Schliessung muss erkannt werden, wenn Vorsteher, Ordner oder Leiter sich wiederholt strafbar gemacht haben.

Wer sich bei einem auch nur vorläufig (§. 8.) geschlossenen politischen Vereine als Mitgleid ferner betheiligt, wird mit Geldstrafe von fünf bis zu fünfzig Thalern oder Gefängnissstrafe von acht Tagen bis zu drei Monaten belegt.

Wer der Vorschrift des §. 8. a. entgegen sich als Mitglied aufnehmen lässt, hat eine Geldbusse von fünf bis zu fünfzig Thalern verwirkt.

Wenn die Polizeibehörde einen politischen Verein vorläufig geschlossen hat (§. 8.), so ist sie gehalten, binnen achtundvierzig Stunden nach der Schliessung davon und von den Gesetzwidrigkeiten, welche zur Schliessung Anlass gegeben haben, der Staatsanwaltschaft Anzeige zu machen. Findet die Staatsanwaltschaft die angeblichen Gesetzwidrigkeiten nicht geeignet, eine Anklage darauf zu gründen, so hat die Ortspolizeibehörde auf die ihr durch die Staatsanwaltschaft binnen weiteren

neohroženě dál a připravovala se zejména na volby do říšského sněmu, které se měly konat 10. ledna 1877. Volby ukázaly, že hlasy sociálně demokratické strany vzrostly během tří let o dalších 36 %.³⁸⁾ Sociální demokracie měla v říšském sněmu 12 poslanců. Liberálové a konservativci byli tímto volebním výsledkem a rozvojem dělnického hnutí značně znepokojeni. Volby ukázaly, že „se vliv sociální demokracie v Prusku zvýšil“ přes zákaz.³⁹⁾ V březnu a dubnu 1878 mělo pak dělnictvo při pohřbech dvou vedoucích funkcionářů strany znovu možnost ukázat své síly.⁴⁰⁾ Buržoasie dostala strach před proletariátem a Bismarck využil tohoto strachu zejména po atentátech k provedení dlouho zamýšleného úmyslu — postavit sociální demokraty mimo zákon.

Bismarckem vytoužený okamžik přišel dne 11. 5. 1878, kdy Hödel vystřelil dvakrát bezúspěšně na císaře Viléma.⁴¹⁾ Ačkoliv to byl čin jednotlivce a neměl nic společného s propagandou jakékoliv politické skupiny, byla sociální demokracie ihned obviněna z atentátu. První Bismarckovou reakcí byl telegram, v kterém nařídil vypracování výjimečného zákona proti socialistům. Návrh zákona byl v překvapivě krátké době vypracován a předložen spolkové radě a říšskému sněmu. Ve spolkové radě prošel zákon bez dlouhých průtahů už 16. 5. 1878. Jinak se však vyvíjelo jednání v říšském sněmu. Většina poslanců se vyjádřila proti výjimečnému zákonu, pouze liberálové změnili své stanovisko z r. 1876 a navrhli zprísnění trestně právních předpisů. Návrh zákona měl 6 paragrafů a doba jeho platnosti měla být omezena na tři roky. Předpokládal v podstatě zrušení tiskové a spolčovací svobody pro sociálně demokratickou stranu. Od zákona proti socialistům se lišil tím, že pouze spolková rada mohla zakázat spolky a tiskoviny, v kterých se projevíly

acht Tagen zu ertheilende Nachricht die Schliessung des Vereines aufzuheben. Anderenfalls muss die Staatsanwaltschaft ebenfalls binnen acht Tagen entweder die Anklage erheben oder binnen gleicher Frist die Voruntersuchung beantragen. Alsdann ist vom Gerichte sofort Beschluss darüber zu fassen, ob die vorläufige Schliessung des Vereines bis zum Erkenntnisse in der Hauptsache fortdauern soll.

³⁸⁾ Ve volbách r. 1874 dostala SD 35 167 hlasů a r. 1877 už 493 447 hlasů.

³⁹⁾ R. Lipinski, o. c., II, str. 21.

⁴⁰⁾ Byly to pohřby A. Heinische (10. III. 1878) a redaktora Berliner Freie Presse P. Dentlera (28. IV. 1878).

⁴¹⁾ Blíže o atentátu viz m. j. *Nach zehn Jahren*, Londýn 1889, str. 15 a násl.; dále pak A. Bebel, o. c.; F. Mehring, o. c.; R. Lipinski, o. c.

sociálně demokratické tendence. Zákaz spolkové rady mohl však být zrušen říšským sněmem.⁴²⁾ Dne 24. května došlo k hlasování o prvním paragrafu návrhu zákona; 251 poslanců hlasovalo proti a pouze 57 poslanců pro znění prvního paragrafu. Na to vzala vláda návrh zpět. První pokus reakce o zničení sociálně demokratické strany byl tímto odvrácen. Tu však přišel Bismarckovi na pomoc druhý atentát, který mu umožnil rozpustit říšský sněm.

Několik dnů po neúspěchu výjimečného zákona v říšském sněmu spáchal Dr. Nobeling další atentát na císaře, který byl při tom těžce raněn.⁴³⁾

⁴²⁾ Znění vládního návrhu z května 1878 (Hödel-Entwurf).

§. 1. Druckschriften und Vereine, welche die Ziele der Sozialdemokratie verfolgen, können von dem Bundesrath verboten werden. Das Verbot ist öffentlich bekannt zu machen und dem Reichstag sofort oder wenn derselbe nicht versammelt ist, bei seinem nächsten Zusammentritt mitzuthemen. Das Verbot ist ausser Kraft zu setzen, wenn der Reichstag dies verlangt.

§. 2. Die Verbreitung von Druckschriften auf öffentlichen Wegen, Strassen, Plätzen oder anderen öffentlichen Orten kann von der Polizeibehörde vorläufig verboten werden, wenn die Druckschriften Ziele der im § 1 bezeichneten Art verfolgen.

Das Verbot erlischt, wenn nicht innerhalb 4 Wochen die Druckschrift von dem Bundesrath auf Grund des § 1 verboten wird.

§. 3. Eine Versammlung kann von der Polizeibehörde verboten oder nach ihrem Beginn von einem Vertreter der Polizeibehörde aufgelöst werden, wenn Thatsachen vorliegen, welche die Annahme rechtfertigen, dass die Versammlung Zielen der im § 1 bezeichneten Art dienen soll.

§. 4. Wer einem nach § 1 oder 2 erlassenen Verbote zuwider eine Druckschrift verbreitet, wird mit Gefängniss bestraft.

Die Beschlagnahme der Druckschrift kann ohne richterliche Anordnung erfolgen (§§ 23 ff. des Gesetzes über die Presse vom 7. Mai 1874).

§. 5. Die Betheiligung an einem nach § 1 verbotenen Vereine oder an einer nach § 3 verbotenen Versammlung wird mit Gefängniss bestraft.

Gleiche Strafe trifft denjenigen, welcher sich nicht sofort entfernt, sobald die Auflösung einer Versammlung auf Grund des § 4 erfolgt ist.

Gegen die Vorsteher des Vereines, sowie gegen die Unternehmer und Leiter der Versammlung und gegen denjenigen, welcher zu einer verbotenen Versammlung das Lokal hergibt, ist auf Gefängniss nicht unter 3 Monaten zu erkennen.

§ 6. Dieses Gesetz tritt sofort in Kraft. Dasselbe gilt für den Zeitraum von 3 Jahren.

Jeden § vládní předlohy propadl už při jednání ve spolkové radě. „Wer öffentlich durch Rede oder Schrift es unternimmt in Verfolgung der im § 1 bezeichneten Ziele die bestehende sittliche oder rechtliche Ordnung zu untergraben, wird mit Gefängnis unter drei Monaten bestraft.“

⁴³⁾ K atentátu Dr. Nobelinga viz zejména literaturu uvedenou v poznámce č. 41.

Ačkoliv motivy, které vedly k atentátu, byly i tentokrát úplně jasné a pachatel sám byl těžce zraněn a nebyl podle pozdějších úředních zpráv schopen vypovídat, uveřejnila tisková agentura Wolf (Wolf Bureau) vymyšlenou zprávu, podle které měl Nobeling při prvním výslechu přiznat, že je sociálním demokratem a že má spoluvinníky. Mimo to byla vydána úřední zpráva, která pravila, že Nobeling „holdoval“ sociálně demokratickým tendencím. Po dobu císařovy nemoci byl korunnní princ pověřen výkonem vládních věcí.⁴⁴⁾ Začátkem června podal zástupce pruské vlády ve spolkové radě (Bismarek) návrh na rozpuštění říšského sněmu, který byl už 11. června na základě čl. 25 ústavy regentem rozpuštěn.⁴⁵⁾ Vládní orgány při tom prohlásily, že vláda očekává, že v nových volbách bude vytvořena pevná a za každé situace spolehlivá většina v říšském sněmu. Je jasné, že i ve starém říšském sněmu by byl nyní prošel zákon proti socialistům. Téměř celý buržoasní tisk včetně národně liberálního se vyjádřil pro výjimečný zákon. Obyvatelstvo bylo denně vystaveno propagandě, která je štvála proti sociálním demokratům. V německém maloměstákovu byla uměle vytvářena představa, že násilná krvavá revoluce je už přede dveřmi.

Reakční tisk zahájil kampaň pro vytvoření „strany pořádku“ (Ordnungspartei), která by sdružila všechny živly zaměřené proti sociálním demokratům. V celém Německu a zejména Prusku probíhaly procesy pro urážku veličenstva. Za nepatrný výrok o císaři byli obžalováni podle § 95 trestního zákona odsouzeni až k pětiletému vězení. Noviny vyzývaly zaměstnavatele, aby propustili ze zaměstnání všechny dělníky, podezřelé z příslušnosti k sociální demokracii, anebo žádali od nich potvrzení, že nejsou členy sociální demokracie. *Vorwärts* zavedl zvláštní rubriku pod názvem „Vom Kriegsschauplatz“ (Z bojiště), ve které byly vypočítány všechny domovní prohlídky, vypovězení, a byli uváděni zatčení a šikanovaní dělníci a zejména funkcionáři sociální demokracie. Na základě přímo směšných důvodů byly rozpouštěny schůze dělnických organizací.⁴⁶⁾ Bismarckovi

⁴⁴⁾ Allerhöchster Erlass, betreffend die Beauftragung Sr. k. und k. Hoheit des Kronprinzen mit der Stellvertretung Sr. Majestät d. Kaisers in den Regierungsgeschäften, R. G. Bl. 1878, str. 101.

⁴⁵⁾ Verordnung, betreffend die Auflösung des Reichstages, R. G. Bl. 1878, str. 103.

⁴⁶⁾ Srv. E. Ernst: *Polizeispitzeleien und Ausnahmegesetze 1878 bis 1910*, Berlín 1911.

Pro ilustraci uvádím několik zpráv z tisku (*Bohemia*, srpen a říjen 1878). Tak

však šlo o víc než o potlačení dělnického hnutí. Deficit státního rozpočtu na rok 1879 činil podle předběžných údajů asi 25 miliard marek.⁴⁷⁾ V minulých letech byl tento deficit vyrovnáván zbytky z francouzských kontribucí, nyní však bylo třeba ke krytí tohoto deficitu několik milionů dalších daní a ty chtěl říšský kancléř získat novou celní politikou, pro kterou ve starém říšském sněmu neměl většinu. Volby 30. července ukázaly, že Bismarckovy výpočty byly správné. Národní liberálové ztratili téměř 1/4 hlasů, které připadly konservativcům obou směrů. Bismarck mohl tak v říšském sněmu sestavit z konservativců, centra a pruského křídla národních liberálů většinu pro ochranná cla. Vyhnat sociální demokracii z říšského sněmu se mu však nepodařilo. Podle prvních volebních výsledků získala pouze tři mandáty, což vyvolalo v táboře reakce a zejména v buržoasním tisku předčasný jásot z její porážky.⁴⁸⁾ Už 2. srpna byl však Bismarckův orgán *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* nucen přiznat, že „význam berlínských voleb není v tom, že dva kandidáti sociální demokracie byli poraženi, ale v tom, že jedna třetina⁴⁹⁾ berlínských voličů volila sociální demokracii“. Vzhledem k velmi ostrému volebnímu boji bylo v celé

na př. byl ve Wildbadenu-Gasštejnu zatčen chodec pouze proto, že se ptal, kterou cestou pojede císař (atentátní horečka policie); dne 21. IX. byl zatčen odpovědný redaktor *Berliner Freie Presse*; dále byl zatčen dřívější poslanec S. D. Motteler pro urážku císaře, které se dopustil při projevu v Stuttgartu; do 6. října byli zatčeni 4 redaktori s. d. deníku *Dresdner Volkszeitung*; redaktor Philipps byl pro urážku ministra spravedlnosti a soudců 7. deputace berlínského soudu odsouzen na 4 měsíce do vězení, protože tvrdil v jednom článku pod titulem „Justicia die Binde von den Augen“, že rozsudky nad soc. dem. jsou přísnější než rozsudky ostatní. Ve Stuttgartu bylo zatčeno všech 20 zaměstnanců tiskárny, protože vytiskla s. d. volební provolání.

⁴⁷⁾ Viz *Berliner Tribüne* z 9. VIII. 1878. Od 5.—8. VIII. se konala v Heidelbergu schůze ministrů financí spolkových vlád s Bismarckem; na této schůzi byly dohodnuty základní směrnice pro daňovou reformu, která měla zavádět na místo přímých daní nepřímé.

⁴⁸⁾ Tak na příklad, když byl v Kamenici poražen s. d. Most, který zastupoval 16. saský volební okres v ř. s., od r. 1867, zaslal Svaz říši věrných mužů (*Vereinigung reichstreuer Männer*) Bismarckovi telegram tohoto znění: „Hanobitel říše, Most, je poražen, říšská věrnost zvítězila. Ochraňuj, Bože, císaře a říši“. *Bohemia* 3. VIII. 1878.

⁴⁹⁾ Zpráva je poněkud přehnána, jde pouze o 1/4 hlasů. Zajímavé jsou berlínské volební výsledky SD.; tak r. 1867 dostala SD 69 hlasů, r. 1871 už 1961 hlasů, r. 1874 už šestkrát více, t. j. 11.971 hlasů; r. 1877 pak 32.522 hlasy a r. 1878 56.336 hlasů (viz *Bohemia*, 2. VIII. 1878).

řadě volebních obvodů nutno provádět užší volby, do kterých se dostali také sociální demokraté. Volby v západní — průmyslové — části Německa nedopadly tak, jak vláda předpokládala. Konservativcům se nepodařilo vytlačit liberály v té míře jako na zemědělském východě. Proto píše *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* dále: „Berlínské měšťanstvo přemohlo dva sociální demokraty ve prospěch kandidátů pokrokářů. To znamená ve prospěch strany, která už dnes svým orgánem⁵⁰⁾ prohlašuje, že policie ubližuje chudým sociálním demokratům a že proto není možno omezit dále základní práva povolením výjimečného zákona... Berlínské obyvatelstvo, které bylo svědkem atentátu, které bylo svědkem brutálních výstřelků sociální demokracie, která se ze dne na den více rozšiřuje, se staví předem volbou pokrokářských poslanců proti každému pokusu vlády bojovat proti sociálně demokratické propagandě.“ Z celého článku je patrna snaha, využít atentát nejen proti sociální demokracii, nýbrž proti všem zbytkům buržoasního liberalismu.

Konečné volební výsledky zajistily konservativcům a centru většinu v říšském sněmu. Konservativci měli dohromady 115, národní liberálové a jejich společníci 107, pokrokáři 27, centrum 94, další menší strany 41 a sociální demokraté 9 poslanců. Přestože se reakce snažila všemožně ovlivnit veřejné mínění proti sociální demokracii a desorientovat masy dělnictva, podařilo se jí získat více než 437.185 hlasů, což bylo pouze o 56.289 hlasů méně než v roce 1877.⁵¹⁾

Nový říšský sněm byl svolán na 9. září do Berlína.⁵²⁾ Zahájil jej zástupce říšského kancléře hrabě Stolberg trůnní řečí,⁵³⁾ která byla zaměřena jen proti sociální demokracii. Zahraniční politika a ostatní otázky byly ponechány úplně stranou. V den jeho zahájení došel říšskému sněmu nový návrh výjimečného zákona proti socialistům. Návrh byl už předtím předložen pruskou vládou spolkové radě a měl 22 paragrafů.⁵⁴⁾ Nová vládní předloha šla ve svých důsledcích mnohem dále než květnový návrh a byla také lépe vypracována.

⁵⁰⁾ *Volkszeitung*.

⁵¹⁾ Volební výsledky, srv. A. Bebel, o. c., II, str. 344; R. Lipinski, o. c. II, str. 30.

⁵²⁾ Verordnung, betreffend die Einberufung des Reichstages; R. G. Bl. 1878, str. 291.

⁵³⁾ Text projevu viz Bismarck, *Die gesammelten Werke*, XI, str. 601.

⁵⁴⁾ Znění vládní předlohy viz *Bohemia* ze dne 12. IX. 1878.

K prvnímu čtení předlohy došlo dne 16. září za předsednictví von Forckenbecka. Důvodová zpráva se snažila dokázat, že jak Hödelův tak i Nobelingův atentát, jakož i urážky císařského veličenstva mají své kořeny v propagandě a činnosti sociální demokracie, která má prý mimo jiné také vinu na tom, že v širokých kruzích převládá smýšlení, které je proti každému mravnímu a právnímu příkazu. Byl v ní stručný přehled dějin socialistických organizací a citáty z různých socialistických programů a manifestů, které měly dokázat, že se sociální demokracie snaží přeměnit existující státní a společenský pořádek v pořádek socialistický. Dále se v ní říkalo, že obecným právem je možno trestat pouze trestné činy a že je proto zapotřebí výjimečného zákona, který by také policii umožnil bojovat proti socialistické propagandě. V podstatě šlo tedy o argumenty primitivní.

Zákon,⁵⁵⁾ který vešel do dějin pod názvem „zákon proti socialistům“, byl jediným výsledkem mimořádné sezony říšského sněmu, jehož jednání bylo dne 9. srpna zahájeno a dne 19. října zakončeno. Ve své konečné podobě měl zákon 30 paragrafů a vyšel dne 22. října 1878 v říšské sbírce zákonů pod názvem: „Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie“.⁵⁶⁾

Zákon proti socialistům postavil celé pokrokové dělnické hnutí mimo zákon a vystavil je naprosté policejní zvůli. V podstatě jej můžeme rozdělit na 4 části. První jeho část zakazuje sociálně demokratické spolky a shromáždění (§§ 1—10) a sociálně demokratický tisk a literaturu (§§ 11—15). Druhá má trestně právní charakter a postihuje vysokými tresty účast v zakázaných spolcích a shromážděních, kolportaci zakázaných tiskovin, poskytování místností pro schůze a vybírání příspěvků pro zakázané spolky (§§ 16—25). Třetí část umožňuje zemským vládám vyhlásit malý stav obležení (§ 25). Poslední část upravuje složení a povinnosti komise

⁵⁵⁾ K diskusi v říšském sněmu a jeho komisi viz zejména T. Cieślak: *Bismarkowska ustawa antysocjalistyczna*, str. 39 a násl. Dále pak literaturu uvedenou v pozn. č. 18 a Marxovy poznámky o diskusi v říšském sněmu v M. E. L. S. *Zur deutschen Geschichte* II, 2 str. 986. Stenografické záznamy o jednání v ř. s. nejsou v pražských knihovnách uloženy. Podrobné hodnocení diskuse by bylo mimo rámec této práce.

⁵⁶⁾ Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie. Vom 21. Oktober 1878. R. G. Bl. 1878, Nr. 34, str. 351.

spolkové rady, která má sloužit jako odvolací instance proti rozhodnutí policejních úřadů (§§ 26 a 27).

První část zákona (§§ 1—10) dává policii právo zakazovat spolky (§ 1), shromáždění (§ 9) a tiskoviny (§ 11), „jejichž sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy směřují k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku“, jakožto i vybírání příspěvků pro účely uvedených snah (§ 16).

V této části zákona je nejdůležitější § 1,⁵⁷⁾ který obsahuje základní myšlenky a definuje přesně snahy, které mají být stíhány. Tento paragraf byl přijat v komisi říšského sněmu dne 20. září v témž znění, jak je navrhl Lasker. V podstatě znamenal na území celého německého spolku⁵⁸⁾ nejen zákaz činnosti sociálně demokratické strany, nýbrž také všech pokrokových socialistických skupin a spolků včetně socialistických odborů. Zákonem proti socialistům bylo celé pokrokové německé dělnické hnutí vydáno do rukou zemských policejních úřadů, neboť pouze ony byly jak ve věcech spolkových tak i ve věcech tiskových příslušné pro vydání zákazů (§§ 6, odst. 1 a 12). Jedinou výjimku činily zahraniční spolky a periodické tiskoviny, vycházející v zahraničí. Jejich zákaz jakožto i zákaz rozšiřování tiskovin vycházejících v zahraničí příslušel pouze říšskému kancléři (§§ 6 a 12). Pod rouškou obrany veřejného mínění a soužití jednotlivých tříd obyvatelstva dostává se tímto vládnoucí třídě do rukou zbraň, která umožňuje policii okrádat dělnickou třídu o poslední politická práva a nakládat s jejími organisacemi podle vlastního dobrozdání.

Na základě zákazu byla úřady zabavena pokladna spolku jakož i všechny předměty, které sloužily spolkovým účelům (§ 7 odst. 1). Zemský poli-

⁵⁷⁾ § 1: „Spolky, jejich sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, směřující k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku, mají být zakázány.

Totéž platí pro spolky, v kterých se objevují sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, zaměřené k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku způsobem ohrožujícím obecný mír a zvláště soužití tříd obyvatelstva. Spolkům jsou postavena na roveň spolčení jakéhokoliv druhu.“

Český překlad zákona viz *Výbor textů obecných dějin státu a práva*, red. prof. Dr. Tureček, Státní pedagogické nakladatelství 1957, str. 547.

⁵⁸⁾ Sociálně demokratická strana nečekala na policejní zákaz své činnosti, ale byla už začátkem října výborem rozpuštěna. Tento čin byl později často kritizován jako poraženectví.

lejší úřad měl, jakmile nabyl zákaz právní účinnosti, povinnost označit správní úřad (Verwaltungsbehörde), který měl pověřit vhodné osoby likvidací spolku a dohlížet na ni (§ 7 odst. 2). Ustanovení § 7 odst. 4 stanovilo, že se spolkovým jměním, které bylo zlikvidováno, je třeba naložit bez újmy právních nároků osob třetích a členů spolku podle pravidel a spolkových statutů, resp. všeobecných zákonných ustanovení.

Zapsaná sdružení (§ 2 odst. 1), v kterých se projeví tendence uvedené v § 1, odst. 2, byla zlikvidována podle § 55 zákona ze dne 4. července 1868.⁵⁹⁾ Likvidace jmění takového sdružení měla probíhat v konkursním řízení podle zemských zákonů. Jedno vyhotovení plánu likvidace, jakož i soudní rozhodnutí, kterým je likvidační plán prohlášen za vykonatelný, musí být doručeno předsednictvu spolku. Předsednictvo je povinno v případech, kdy jsou členové spolku s placením příspěvků v prodlení, je po právoplatném výroku o likvidaci vymáhat soudně.⁶⁰⁾

I zapsané pomocné pokladny (Hilfskassen) mohly být, když se v nich projeví snahy uvedené v § 1, odst. 2, uzavřeny. Likvidační řízení probíhalo v tomto případě podle § 29 zákona ze dne 3. dubna 1876 a podle ustanovení živnostenského řádu.⁶¹⁾ Jedinou výjimku činily — vztahoval-li se na ně § 1, odst. 2 — samostatné nezapsané pokladní spolky, které měly podle svých statutů za úkol vzájemnou podporu členstva. Takové spolky nemohly být totiž ihned zakázány, nýbrž měly být pouze postaveny pod „mimořádnou státní kontrolu, (§ 3, odst. 1), a to do té doby, dokud valná hromada, předsednictvo nebo jiný řídicí orgán pokladního spolku nejednaly proti nařízením kontrolního úřadu nebo dokud se neprojeví snahy uvedené v § 1, odst. 2 i po zavedené kontrole (§ 5). Bylo-li více shora označených spolků spojeno ve svaz a § 1, odst. 2 se vztahoval pou- na jeden z nich, mohlo být nařízeno vyloučení tohoto člena ze svazu a ustanovena kontrola nad ním (§ 3, odst. 2). totéž platilo o pobočkách jednotlivých spolků (§ 3, odst. 3).

Kompetence kontrolních úřadů byly tak rozsáhlé, že jakmile nařídil zemský policejní úřad kontrolu nad samostatným pokladním spolkem, členem svazu nebo pobočkou svazu, ztratil de facto jakoukoli samostat-

⁵⁹⁾ Gesetz, betreffend die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften. Preussisch-deutscher Gesetz-Kodex III, str. 63.

⁶⁰⁾ Viz § 45 zák. ze dne 4. VI. 1868.

⁶¹⁾ Gesetz über die eingeschriebenen Hilfskassen R. G. Bl. 1876, částka 9, str. 125

nost a byl výhradně řízen policejními orgány, protože pouze ony byly pověřovány kontrolou. Kontrolní úřad byl na základě § 4 zákona oprávněn:

1. účastnit se všech schůzí a shromáždění spolků,
2. svolávat a řídit valnou hromadu,
3. nahlížet do knih, spisů a pokladny (Klassenbeständer), jakož i žádat informace o poměrech spolku,
4. zakázat splnění všech usnesení, která by byla v rozporu s § 1, odst. 2 zákona,
5. pověřovat vhodné osoby dohledem nad povinnostmi předsednictva nebo řídících orgánů a
6. převzít pokladnu do opatrování a správy.⁶²⁾

Velmi rozsáhlá byla ustanovení o věcech tiskových.⁶³⁾ Paragraf 11 zákona umožnil zákaz všech tiskovin, v kterých se projevíly „sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, zaměřené k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku způsobem ohrožujícím obecný mír a zvláště soužití tříd obyvatelstva.“ U periodických tiskovin se mohl zákaz vztahovat i na další čísla, jakmile bylo na základě zákona policejním úřadem zakázáno jedno číslo (§ 11). Jak už bylo řečeno, byl pro zákaz příslušný zemský policejní úřad. Výjimku činily periodické tiskoviny, vycházející uvnitř státu, neboť u nich byl příslušný policejní úřad okresu nebo místa, ve kterém vycházely. Následky tohoto ustanovení pro stranický tisk můžeme pouze tehdy správně hodnotit, když si uvědomíme, že sociálně demokratická strana měla tehdy k dispozici 23 politických deníků, z nichž 8 vycházelo šestkrát týdně, 8 třikrát, 4 dvakrát a pouze tři jen jednou týdně. Dále pak vycházel ještě zábavný týdeník „Die neue Welt“ a vedle toho 14 listů, které byly v rukou socialistických odborů.⁶⁴⁾ Všechny tyto listy byly postupně na základě § 11 zákona zakázány. Vedle toho se mohly samozřejmě zakazy vztahovat i na pokrokové publikace jakéhokoliv druhu.⁶⁵⁾

⁶²⁾ Celkem bylo na základě zákona v období od r. 1878 až 1888 zakázáno 332 spolků, z toho 17 ústředních odborových svazů.

⁶³⁾ O sociálně demokratickém tisku v období zákona proti socialistům viz zejména F. Apritzsch: *Die deutsche Tagespresse unter dem Einfluss des Sozialistengesetzes*, Leipzig 1928; H. Bartel *Die Rolle der Zeitung der Sozialdemokrat „in der Periode der Sozialistengesetzes“*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1956, č. 2.

⁶⁴⁾ Srv. A. Bebel, o. c., III, str. 22; Apritzsch, o. c., str. 19 a násl.

⁶⁵⁾ Celkem bylo od r. 1878 do r. 1888 zakázáno 1025 neperiodických a 209 periodických tiskovin; srv. F. Apritzsch, o. c., str. 45.

Zákaz vydaný zemským policejním úřadem bylo nutno společně s odůvodněným rozhodnutím písemně sdělit vydavateli nebo nakladateli.⁶⁶⁾ Proti rozhodnutí o zákazu mohl nakladatel nebo vydavatel během týdne podat stížnost (odvolání) u úřadu, který zákaz vydal. Konečné rozhodnutí o stížnosti příslušelo komisi říšského sněmu. Odvolání nemělo však odkladný účinek.

Na základě zákazu měly být zabaveny všechny tiskoviny, které mohly sloužit další kolportaci, jakož i desky, formy a jiné tiskařské pomůcky sloužící k rozmnožování tiskovin. Zabavené předměty měly být, jakmile vstoupil zákaz v platnost, učiněny nepotřebnými. Mimo to však mohl policejní úřad tiskoviny označené v § 11 nebo předměty sloužící k jejich rozmnožování prozatímně zabavit již před vydáním zákazu. V tom případě bylo však třeba předložit zabavenou tiskovinu během 24 hodin zemskému policejnímu úřadu, který mohl zabavení zrušit nebo během jednoho týdne vydat zákaz. Nedošlo-li během stanovené lhůty k vydání zákazu, bylo možno pokládat zabavení předmětu za zrušené a jednotlivé kusy, desky a formy musely být vráceny (§ 15).⁶⁷⁾ Policejní výnosy o zákazu spolku a tiskovin musely být publikovány v říšském úředním listě (Reichsanzeiger) a v případech, kdy došlo k zákazu na základě zemským policejním úřadem vydaného nařízení, mimo to v listě, který byl v okrese nebo místě, ve kterém k zákazu došlo, určen jako úřední oznamovatel. Zákazy platily pro celé území německého spolku (§§ 6 odst. 2 a 12 odst. 2).

Ustanovení § 9 odst. 1 zákona umožňuje rozpuštění všech shromáždění, ve kterých se „projevují sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, zaměřené k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku“. Shromáždění, o kterých „vyšlo skutečnostmi odůvodněnou domněnkou najevo, že jsou určeny k podpoře snah, uvedených v § 9 odst. 1“, měly být zakázány. Shromáždění byly postaveny na roveň slavnosti a průvody jakéhokoliv druhu (§ 9 odst. 2).

Příslušný pro rozpuštění i zákaz schůze byl policejní úřad (§ 10). Tímto ustanovením byla znemožněna nejen jakákoliv socialistická agitace mezi širším kruhem dělnictva, ale i jakákoliv schůze nebo shromáždění stávkujících, protestní manifestace, průvod nebo předvolební boj. Zákaz se

⁶⁶⁾ U neperiodických tiskovin také autorovi.

⁶⁷⁾ K tomu srov. judikaturu říšského soudu v „Archiv für Strafrecht“, Berlín 1879—1890.

vztahoval dokonce i na pohřby. Tak na př. když žádal redaktor Schoenlank mnichovské policejní ředitelství o povolení schůze s programem „Založení spolku“, byla jeho žádost na základě §§ 9 a 10 zákona odmítnuta s odůvodněním, že se „projevil“ (bemerkbar gemacht) policii svou agitací činností pro sociálně demokratickou stranu a že v lokálu, který byl uveden jako místo konání schůze, se scházejí výhradně sociální demokraté. Dále se v zákazu pravilo, že mimo to je označení programu „Založení spolku“ podle bavorských spolkových zákonů nedostačující a že také majitel lokálu má povinnost oznámit policejním úřadům konání schůze, což prý neučinil. Policejnímu ředitelství stačilo tedy k dostatečnému prokázání domněnky, že ohlášená schůze bude určena k podpoře snah uvedených v § 9 odst. 1 to, že se Schoenlank „projevil“ svou agitací pro sociální demokracii a že v lokále, kde se měla schůze konat, se scházejí výhradně sociální demokraté. Odvolání, ve kterém bylo zejména poukazováno na to, že organisátor schůze nikdy nebyl trestán, ani pro přestupky ve věcech tiskových ani pro trestné činy, které stíhal zákon proti socialistům, zůstalo nevyřízeno.⁶⁸⁾ Stačilo, aby policie označila jednotlivce nebo skupinu lidí bez jakýchkoliv důkazů za sociální demokraty, aby byli zbaveni jednoho z nejvýznačnějších občanských práv — práva shromažďovacího. Přitom je třeba podotknout, že shromažďovací právo zajišťovaly všechny ústavy německých spolkových států, dokonce i ústava pruská.⁶⁹⁾

Zákon nepotlačil však pouze politické organisace dělnické třídy, nýbrž znemožňoval i boj za zlepšení hospodářské situace dělníků. Ukazuje nám to jasně případ, který se odehrál na jaře r. 1886 v Brunšviku při stávce zednických tovaryšů.⁷⁰⁾ Dělníci žádali stanovení nejnižší hodinové mzdy na 35 pfeniků, zrovnoprávnění mistrů a dělníků při výpovědi, zrušení zařízení, že mzdy jsou vypláceny až tři dny po skončení práce, a ukončení pracovní doby před svátky o hodinu dříve, a to bez snížení mezd. Když podnikatelé nechtěli přistoupit na požadavky dělníků, vypukla stávka, načež podnikatelé přistoupili na zkrácení pracovní doby před svátky o jednu hodinu. Stávkující však žádali splnění všech požadavků a svolali

⁶⁸⁾ Srov. Münchner Polizeizustände: „Beitrag zur Naturgeschichte des Sozialistengesetzes“, Chur 1884.

⁶⁹⁾ Viz čl. 29 pruské ústavy z roku 1850.

⁷⁰⁾ *Nach zehn Jahren* II., str. 3.

schůzi, která byla na základě § 9 zákona proti socialistům zakázána. V odůvodnění policejního zákazu se m. j. pravilo, že skutečnost, že mistři přistoupili v podstatě na požadavky tovaryšů, změnila charakter stávky. Účelem stávky prý už není zlepšení pracovních podmínek, nýbrž záměr podněcovat k převratu existujícího státního a společenského pořádku zaměřené sociálně demokratické snahy. Policie měla tedy přes to, že se jednalo pouze o požadavek zvýšení mezd — který mimo to nebyl podnikateli splněn — odvahu tvrdit, že jde o sociálně demokratické snahy, které jsou vyvolány sociálně demokratickými agitátory, a zakázat na základě tohoto tvrzení schůze stávkujících. Je to typický případ hrubého zneužívání zákona policejními úřady ve prospěch podnikatelů.⁷¹⁾

Podle rozhodnutí druhého trestního senátu říšského soudu nepřislušelo soudům, aby prozkoumávaly nebo kontrolovaly po právní stránce opatření policie. V odůvodnění rozhodnutí se praví mimo jiné, že kontrola opatření policie se strany soudu by ohrozila provedení zákona a dosažení jeho účelu. V motivech zákona je prý výslovně uvedeno, že jeho provedení, vyjma trestně právní ustanovení, leží výhradně v rukou exekutivních úřadů, jelikož se jedná o odvrácení obecného nebezpečí — tedy právně o úkol policie. Otázky nejasné přitom se vyskytující je prý nutno posoudit více s hlediska politického než právního. Proto je podle mínění říšského soudu třeba pověřit jejich posouzením politické a nikoliv soudní orgány. Policie měla tedy při svém postupu naprosto volnou ruku a nebyla vázána jakýmkoliv výkladem zákona.⁷²⁾

Aby však byla alespoň zdánlivě zachována buržoasní zákonnost, byla zřízena při spolkové radě zvláštní komise (Aufsichtsbehörde), ke které bylo možno v případech §§ 6, 10, 13, 16, 22 a 24 podat stížnost proti opatřením policie. Komise se skládala ze 4 členů spolkové rady a 5 členů nejvyšších soudů říše nebo jednotlivých spolkových států. Císaři bylo vyhrazeno právo jmenovat předsedu komise (§ 26). Komise mohla rozhodovat při pěti členech, z nichž alespoň tři museli být soudci z povolání. Před roz-

⁷¹⁾ Mimo to vydal říšský soud takový výklad §§ 128 a 129 trestního zákona z r. 1876, že mohly být používány i proti stávkujícím dělníkům. V Prusku pak platilo ještě nařízení ministra vnitra (t. zv. Streikerlass) ze dne 11. 4. 1876, podle kterého měl okresní hejtman v případě, že by došlo během stávky k výtržnostem, požádat ihned vrchního velitele armády o vyhlášení stavu obležení. (§ 2 zákona ze dne 4. VI. 1851).

⁷²⁾ Viz *Deutsches Strafrecht, Erkenntnisse des Reichsgerichtes*, č. 28, str. 38.

hodnutím o stížnosti měla tato komise povinnost dát účastníkům možnost ústního nebo písemného odůvodnění svých návrhů. Komise byla oprávněna prozkoumat důkazy zejména pomocí svědků a znaleců nebo požádat jiný úřad říše nebo spolkového státu o provedení výsledku svědků a znaleců. Při řízení před komisí mělo být používáno civilně procesních ustanovení, platících v místě zasedání komise. Komise rozhodovala podle volného uvážení a její rozhodnutí bylo konečné (§ 27). Reakčnost této komise vyplývá už jasně z jejího složení. Její rozhodnutí byla vždy v neprospěch navrhovatele. Proto rozhodlo vedení strany v r. 1880 nepodávat k ní už žádnou stížnost proti zákazům policie.⁷³⁾

Zákon proti socialistům nezakazuje však pouze socialistické dělnické organizace, shromažďování dělníků a rozšiřování, vydávání a používání tiskovin sociálně demokratického obsahu, nýbrž stanovil také vysoké tresty za účast v zakázaných spolcích, shromážděních nebo za kolportaci, rozšiřování a vytištění zakázaných tiskovin. Pro tyto trestné činy je typické, že pachatel je trestán za překročení policejního nařízení a nikoliv za překročení nějakého zákonného ustanovení.

Paragraf 17 zákona postihuje každého, kdo je členem zakázaného spolku, vykonává v zájmu takového spolku činnost, účastní se zakázaného shromáždění nebo se ihned nevzdálí po jeho policejním rozpuštění. Trestný je tedy i ten, kdo není členem zakázaného spolku, ale vykonává pro něj jakoukoliv činnost (na př. roznášídopisy, pozvánky na schůze atd.), je náhodně přítomen socialistickému shromáždění (na př. v restauraci) ačkoliv ví, že jde o shromáždění zakázané, nebo se účastní třeba jen jako náhodný chodec průvodu, při kterém se projevují tendence uvedené v § 9, odst. 1 zákona.⁷⁴⁾

Pachatel je přísněji trestný, dopustí-li se činu jako předseda, vedoucí, poradatel, agent, řečník či pokladník zakázaného spolku nebo shromáždění (§ 17, odst. 2) nebo poskytne-li pro účely zakázaného spolku nebo shromáždění místnosti (§ 18). Toto ustanovení bylo namířeno zejména proti funkcionářům strany. Trest vězení od jednoho měsíce do jednoho roku měl vyloučit odpovědné činitele strany na delší dobu z veřejného života. Proto zde také zákon stanoví pouze trest vězením a neumožňuje potrestání pachatele pouhou peněžitou pokutou.

⁷³⁾ Srv. A. Bebel, o. c., III, str. 15.

⁷⁴⁾ Na základě tohoto ustanovení byli trestáni i pokrokoví příslušníci buržoasie, kteří se zúčastnili činnosti v SD nebo dělnické schůze.

Je jasné, že v době, kdy docházelo k značnému rozvoji dělnického hnutí, nestačil reakci pouhý zákaz dělnického tisku, nýbrž bylo třeba vyhledávat všechny prostředky, jimiž bylo možno znemožnit rozšiřování pokrokových tiskovin, zejména mezi proletariátem. Vládnoucí třída si zde velmi dobře uvědomila úlohu dělnického tisku, který jediný mohl správně informovat dělnickou třídu, povzbudit třídní vědomí, poukázat na reakční politiku buržoasie, zamezit v dělnických řadách všechny projevy paniky a nedůvěry ke straně a upozorňovat na provokace buržoasie. Zákon proti socialistům stíhá proto v § 19 velmi přísně (pokutou do 1000 marek nebo vězením do 6 měsíců) toho, kdo by rozšiřoval, kolportoval nebo znovu tiskl zakázanou nebo, byť i jen prozatímně, zabavenou tiskovinu. Po objektivní stránce stačí jakékoliv rozšiřování zakázaných nebo zabavených tiskovin bez ohledu na to, jaké následky čin vyvolal nebo zdali se tiskovina dostala do rukou více osobám nebo třeba jen jednotlivci. Známý je případ redaktorů deníku „Berliner Tagespost“, který byl vydáván po policejním zákazu deníku „Berliner Freie Presse“.⁷⁵⁾ Redaktoři byli obžalováni na základě § 19 zákona a odsouzeni k vysokým pokutám. Ve svém odvolání uvedli, že nešlo o pokračování ve vydávání zakázané tiskoviny, nýbrž o úplně nově založený deník, který zakázán nebyl. Říšský soud však rozsudek potvrdil, a to s odůvodněním, že druh a způsob rozšiřování, vnější shoda ve formátu, rozdělení místa, cena a abonentské podmínky dokazují vnější příbuznost se zakázaným deníkem. Na tom nic neměnila ta skutečnost, že říšský soud sám byl nucen přiznat, a také ve svých důvodech výslovně uvedl, že se v novém časopise nevyskytly otevřené snahy namířené k převratu (Umsturzbestrebungen).

Předmětem dalšího trestního činu je „vybírání příspěvků k účelům podpory sociálně demokratických, socialistických nebo komunistických snah, směřujících k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku, jakožto i veřejná výzva k poskytování příspěvků k takovýmto snahám“ (§ 20). Policejní zákaz však musí být veřejně vyhlášen (§§ 16 a 20). Kdo se dopustí po vyhlášení zákazu skutkové podstaty § 20, má být potrestán peněžitou pokutou do 500 marek nebo vězením do 3 měsíců. Peníze nebo hodnota toho, co bylo následkem sbírky přijato, propadá ve prospěch chudinské pokladny místa činu.

⁷⁵⁾ *Deutsches Strafrecht, Erkenntnisse des Reichsgerichtes*, č. 27, str. 461.

Trestné však nebylo pouze vybírání příspěvků k podpoře snah uvedených v § 16, nýbrž i vybírání podpor pro jednotlivce nebo jejich rodiny, kteří byli zákonem jakýmkoliv způsobem stíháni. Vyhláška policejního presidia v Berlíně ze 16. listopadu 1878 zakázala na základě § 16 zákona vybírání příspěvků k podpoře spolků, institucí a soukromých osob, které byly nebo budou zákonem postiženy nebo stíhány. Když se pak jeden z odsouzených odvolal k říšskému soudu a uvedl ve svém odvolání, že jím vybíraný obnos 22 marek a 75 pfeniků byl určen jako cestovné pro soudruhy, kteří byli na základě § 28 zákona (malý stav obležení) z Berlína vypovězeni a tedy nikoliv pro účely uvedené v § 16, a že policejní vyhláška je v rozporu se zákonem, který nemluví o soukromých osobách, odmítl říšský soud jeho odvolání s odůvodněním, že přezkoumání policejní vyhlášky soudem by bylo v rozporu se správním právem, platícím v Německu.⁷⁶⁾

U trestných činů vztahujících se k vybírání příspěvků (§ 20), členství v zakázaném spolku (§ 17), poskytování místností zakázanému spolku a shromáždění (§ 19) a rozšiřování zakázaných tiskovin (§ 19) šlo zásadně o to, zda pachatel jednal úmyslně či z nedbalosti. Podle ustanovení § 21, odst. 1 je totiž mírněji trestán ten, kdo se dopustí trestných činů uvedených v §§ 17—19 po uveřejnění vyhlášky o zákazu, avšak bez znalosti této vyhlášky.

Jako zvláště přitěžující okolnost odůvodňující vedlejší trest uvádí zákon případy, kdy se pachatel, obviněný z trestných činů uvedených v §§ 17—21, dopustil také agitace ve prospěch snah podle § 1, odst. 2. V tomto případě může být odsouzenému vedle trestu odnětí svobody, uložen vedlejší trest, totiž omezení pobytu (§ 22, odst. 1). Na základě výroku o omezení pobytu mohl být odsouzenému zemským policejním úřadem zakázán pobyt v určitém okrese nebo místě. Z místa svého bydliště však mohl být odsouzený vykázán pouze tehdy, nežil-li v něm delší dobu než 6 měsíců. Cizinci mohli být zemským policejním úřadem vykázáni z celého území spolku. Neuposlechnutí nebo překročení zákazu pobytu bylo trestáno vězením od 1 měsíce do 1 roku. Peněžitý trest byl vyloučen (§ 22, odst. 1—2). Dále postihoval zákon vedlejším trestem odnětí živnostenského listu hostinské, tiskaře a knihovníky, kteří byli odsouzeni pro trestné činy uvedené v §§ 17—21. Osobám, které se zabývaly agitací pro snahy

⁷⁶⁾ *Deutsches Strafrecht, Erkenntnisse des Reichsgerichtes*, č. 28, str. 40.

uvedené v § 1 odst. 2 a které byly na základě zákona proti socialistům pravoplatně odsouzeny, mohl mimo to zemský policejní úřad odejmout právo prodávat tiskoviny.

Tyto trestné činy, které uvádí zákon proti socialistům a pro které byli souzeni dělníční funkcionáři, sociální demokraté i prostí dělníci za jakýkoli odpor proti vykořisťování nebo jiné ohrožení základů buržoasní společnosti, neumožňovaly však stíhání všech pachatelů. Bylo na př. těžce představitelné, že by policie zatkla všechny účastníky masového shromáždění, větší schůze anebo že by postihla každou kolportaci zakázaných tiskovin. V důsledku zostřené třídního boje je buržoasie nucena — a to je pro politiku období konce 19. a začátku 20. století příznačné — sahat k výjimečným opatřením, která vedou ve svých důsledcích k zrušení shromažďovacího práva nejen pro dělnickou třídu, nýbrž i pro část buržoasie. Všechny síly bismarckovského státního aparátu byly zaměřeny na upevnění postavení a rozšíření kompetencí výkonné moci na úkor moci zákonodárné. Proti rozhodnutí policejního presidenta nebo okresního hejtmana není odvolání. Výkonná moc se vymyká téměř každým novým zákonem víc a více z kontroly říšského sněmu. Tím, že t. zv. „liberální buržoasie“ ze strachu před dělnickou třídou hlasuje pro výjimečné zákony, podkopává si sama půdu pod nohama, neboť tyto zákony jsou nakonec namířeny proti každému, kdo je v jakékoli opozici proti současné formě třídního panství buržoasie. Jasným důkazem toho jsou zákony na ochranu republiky⁷⁷⁾ z dvacátých a třicátých let 20. století, které ostatně jak svou formou, tak i obsahem připomínají silně zákon proti socialistům. Nacismus využil těchto zákonů nejen proti pokrokovému dělnickému hnutí, nýbrž i proti zbytkům opozice z tábora buržoasie. Podle § 28 zák. mohl být centrálními úřady spolkových států, pokud už to nebylo upraveno zemskými zákony, na dobu jednoho roku vyhlášen nad celými okresy nebo obcemi, jejichž veřejná bezpečnost byla ohrožena snahami, uvedenými v § 1, odst. 2, malý stav obležení. Zemské vlády mohly na základě § 28 vyhlásit tato omezení:

1) Shromáždění jakéhokoliv druhu se mohou konat pouze se schválením policejního úřadu (toto omezení se nevztahovalo pouze na předvolební schůze).

⁷⁷⁾ *Gesetz zum Schutz der Republik* ze dne 21. VII. 1922, RGBl. r. 1922, díl I, str. 585, a ze dne 25. III. 1930 RGBl. r. 1930, díl I, str. 91.

2) Tiskoviny jakéhokoliv druhu, tedy i nesocialistické, nesmí být rozšiřovány na veřejných místech.

3) Osoby, o kterých je možno předvídat, že by ohrožily veřejnou bezpečnost nebo pořádek, mohou být vykázány z okresu nebo obce.

4) Držení, nošení, dovoz nebo prodej zbraní mohl být zakázán, omezen nebo vázán na určité okolnosti.⁷⁸⁾

Tím byla dána zemským vládám možnost zavést podle potřeby na prostou diktaturu policie. Na tom neměnila nic ta skutečnost, že spolkový stát musel podat říšskému sněmu ihned, resp. při příštím zasedání zprávu o důvodech, které vedly k vyhlášení malého stavu obležení (§ 28, odst. 2). Jelikož však říšský sněm nebyl oprávněn změnit rozhodnutí ústředního orgánu spolkového státu, nemohl také zabránit vyhlášení výjimečného stavu. Věc končila vždy jen dlouhými diskusemi o zákonu proti socialistům (Socialistengesetzdebatten). Kdo porušil omezení stanovené v § 28, odst. 1, ačkoliv mu bylo známo nebo bylo již veřejně vyhlášeno, byl potrestán peněžitou pokutou do 1000 marek nebo vězením do 6 měsíců (§ 28 odst. 4). Všem na základě § 28 vypovězeným bylo rozhodnutí doručeno policejním úřadem a všichni museli místo nebo okres svého bydliště opustit během 24, nejpozději však během 48 hodin.⁷⁹⁾

Malý stav obležení byl na základě § 28 zákona vyhlášen několikrát, tak na př. v Berlíně, Charlottenburgu, Postupimi a v dalších místech dne 28. 11. 1878, tedy 5 neděl po vydání zákona.⁸⁰⁾ Policejní presidium v Berlíně, jako příslušný zemský politický úřad, vypovědělo na základě § 28, odst. 3 výnosem ze dne 29. 11. 1878 z Berlína 67 soudruhů, mezi nimi dva poslance říšského sněmu. Poslanci se však dostavili na jaře 1879 na zasedání říšského sněmu, načež bylo proti nim zavedeno trestní řízení. Trestní senát zemského soudu odmítl však žalobu návladního s odůvodněním, že se § 28, odst. 1 nevztahuje na poslance říšského sněmu, kteří byli na základě císařského nařízení svoláni na místo zasedání říšského sněmu, tedy v tomto případě do Berlína. Dále se v něm říká, že poslanec nevykonává své vlastní právo, nýbrž právo svých voličů, a že mimo to jednali

⁷⁸⁾ Na základě tohoto ustanovení bylo v letech 1878—1888 vypovězeno přibližně 900 sociálních demokratů.

⁷⁹⁾ Přitom je třeba podotknout, že šlo převážně o otce rodin, kteří byli nuceni zanechat svou rodinu bez jakýchkoliv prostředků. S vypovězením byly téměř vždy spojeny domovní prohlídky, které se opakovaly i několikrát za sebou.

⁸⁰⁾ Ernst, o. c., str. 37.

obžalovaní v dobré víře, že mají právo, ba i povinnost dostavit se k zasedání, což prý není možno vyvrátit. Státní nádvladní se odvolal ke komornímu soudu, který žalobu potvrdil z těchto důvodů: Poslanci říšského sněmu podléhají zákonům právě tak jako každý jiný občan. Císařské nařízení o svolání říšského sněmu nemůže rušit zákon a mimo to není jeho neuposlechnutí trestné. Podle čl. 29 ústavy nejsou voliči zastupováni pouze svým poslancem, nýbrž celým říšským sněmem; proto nemůže být také na základě ústavy učiněna výjimka. Mimo to prý jde při aplikaci zákona o zájem celku, protože odstranění jednotlivých osob z určitých míst slouží k odvrácení nebezpečí pro celek.⁸¹⁾ Tímto způsobem bylo tedy reakci umožněno zbavit se sociálně demokratické oposice v říšském sněmu. Týmž způsobem se snažila reakce znemožnit Liebknechtovu kandidaturu za volební okres Offenbach. R. 1886 byl malý stav obležení vyhlášen nad Frankfurtem, a jakmile Liebknecht ohlásil, že bude kandidovat v Offenbachu, byl výjimečný stav rozšířen i na toto město. Samozřejmě byl Liebknecht ihned, jakmile se dostavil k volební agitaci, na základě § 28 z města vypovězen. Stejný osud stihl i soudruhy, kteří přišli po Liebknechtovi, aby za něho agitovali.⁸²⁾

O okolnostech, za kterých došlo k vyhlášení malého stavu obležení, jakož i o pronásledování sociálních demokratů bychom mohli napsat několik svazků. První pokus v tomto směru, i když neúplný, byl učiněn v r. 1889 v Londýně knížkou *Nach zehn Jahren*.

Snažil jsem se uvést v této práci několik dosud méně známých typických případů, které podle mého názoru stačí úplně k tomu, aby ukázaly celou „ničemnost systému vládnoucího, tehdy v Německu“ (Sozialdemokrat č. 32, 1887). Sociálně demokratická strana se však nedala těmito omezeními potlačit, přešla do illegality a pracovala dále, takže už v březnu 1888 byla vláda nucena přiznat, že „zejména v Berlíně a jeho okolí se vyskytují náznaky toho, že vedení sociálně demokratického hnutí nemá v úmyslu zanechat svou agitaci a že starý základ strany nezůstal pouze zachován, nýbrž byl dokonce rozšířen přílivem nových, mladých členů“. Je to „krásné“ hodnocení práce sociálně demokratické strany vládními orgány.⁸³⁾

⁸¹⁾ *Deutsches Strafrecht* č. 27, Entscheidungen des Kammergerichtes.

⁸²⁾ *Nach zehn Jahren* II, str. 80.

⁸³⁾ Ernst, o. c., str. 37.

Součástí Bismarkova boje proti sociální demokracii bylo jeho sociální zákonodárství, které mělo za úkol reformami odvést dělnické hnutí od třídního boje a dokázat, že i za kapitalismu dochází ke stálému zlepšování hospodářského postavení dělnictva.⁸⁴⁾ Bismarkovy tužby se však v tomto směru nevyplnily. Přes začáteční nejistotu vedení strany došlo velmi brzy k sloučení legálního a ilegálního boje a strana se za Marxovy a Engelsovy účinné pomoci upevnila,⁸⁵⁾ rostla diametrálně s pronásledováním. Do r. 1890 byl zákon třikrát prodloužen (r. 1881, 1884 a 1886). Během diskuse v říšském sněmu r. 1881 byla odhlasována změna § 27, odst. 3, a to v tom smyslu, že poslanci říšského sněmu nebo jiných zákonodárných shromáždění (zemských sněmu) nemohli být během zasedacího období vypovězeni z místa zasedání zákonodárného sboru. Ve volbách do říšského sněmu r. 1890 kandidovala do říšského sněmu už 35 poslanců a získala 20% všech odevzdaných hlasů. Reakce musila kapitulovat. „Vláda a vládnoucí třídy vyčerpaly všechny své prostředky — neúčinně, bezúčelně, neúspěšně. Úřady, počínaje ponocným a konče říšským kancléřem, musily přijmout zřejmé důsledky své bezmocnosti, a to od opovrhovaných dělníků!... Stát byl se svou moudrostí u konce, dělnictvo se svou teprve začínalo“.⁸⁶⁾

РЕЗЮМЕ

На развитие общего положения в Германии, [после объединения 1871 года, особое влияние имела имперская конституция, юридически закрепившая господство Пруссии над остальными германскими государствами и неустановившая последовательной парламентной системы. В половине семидесятых годов в Германии возникает финансовый и экономический кризис, в течение которого Бисмарк стремится установить реакционную налоговую и таможенную политику. Наряду с этим возникает в это время объединенное рабочее движение, руководимое социал-демократической партией, в котором господствующий класс усматривает особую опасность для существующего строя.

⁸⁴⁾ O sociálním zákonodárství viz m. j. Honigmann: *Arbeitsversicherung in Deutschland*, Jena 1890.

⁸⁵⁾ Srv. H. Gemkow: *Marx und Engels als Führer und Lehrer der dsch. Arbeiterbewegung in ihrem Kampf gegen das Sozialistengesetz*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Karl-Marx-Sonderheft, 1953.

⁸⁶⁾ K. Marx: *Třídní boje ve Francii*, úvod B. Engelse, str. 16.

Два атентата на императора Вильгельма I в 1878 году дали Бисмарку возможность распустить имперскую палату депутатов и получить при новых выборах такое большинство в парламенте, что он мог настоять как на проведении своей реакционной таможенной политики, так и на принятии исключительного закона против социалистов.

Закон против общеопасных стремлений социал-демократии — (Reichsgesetzblatt, 1878, вып. 34, стр. 351) вошел в историю под названием „закона против социалистов“ и являлся единственным результатом чрезвычайной сессии имперской палаты депутатов, продолжавшейся от 9 августа до 14 октября 1878 года. С момента его издания для социал-демократии начался период невиданного до того времени преследования, так что социал-демократия принуждена была перейти на иллегальное положение. Полиция получила возможность запретить социал-демократические общества, распустить рабочие собрания и заморозить прогрессивную печать. За несоблюдение полицейских запретов устанавливал закон высокие меры наказания. Там, где эти мероприятия оказывались недостаточными, земские правительства могли объявить малое осадное положение.

О законе и его последствиях в марксистской и буржуазной литературе было написано очень много. Однако ни один из авторов не провел анализа закона на основе судебной практики, несмотря на то, что только ее последовательный анализ может объяснить фактическое значение и последствия закона для борьбы рабочего класса.

С чешского перевел С. Захаров

ZUSAMMENFASSUNG

Für die Entwicklung der deutschen Verhältnisse nach der Einigung 1871 ist die Reichsverfassung, welche die Hegemonie Preussens in Deutschland rechtlich festlegte und kein richtiges parlamentarisches System einführte, besonders charakteristisch. In der Hälfte der 70er Jahre macht sich in Deutschland eine Finanz- und Wirtschaftskrise, während der Bismarck eine reaktionäre Steuer- und Zollpolitik einzuführen versuchte, bemerkbar. In der gleichen Zeit erschien auf dem politischen Gebiet die geeinigte Arbeiterbewegung, geführt von der Sozialdemokratischen Partei. In dieser Bewegung sieht die regierende Klasse eine besondere Gefahr für die existierende Gesellschaftsordnung.

Zwei Attentate auf den Kaiser Wilhelm I. im Jahre 1878 nützte Bismarck dazu aus den Reichstag aufzulösen und in den neuen Wahlen so eine Reichstagsmehrheit zu gewinnen, welche ihm ermöglichte, die reaktionäre Zollpolitik und ein Ausnahmegesetz gegen die Sozialisten durchzusetzen. Das Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie war der einzige Erfolg der Reichstagssaison im Herbst 1878 und ging unter dem Namen „Sozialistengesetz“ in die Geschichte ein. Durch seine Applikation in der Praxis wurde die Sozialdemokratie ausser Gesetz gestellt und war genötigt, in der Illega-

litát zu arbeiten. Die Polizei war befugt, sozialdemokratische Vereine, Versammlungen und Drucksachen zu verbieten. Auf die Übertretung der polizeilichen Verbote waren hohe Strafen angesetzt. Ausserdem konnten die Landesregierungen in gewissen Orten und Bezirken den kleinen Belagerungszustand ausrufen.

Über das Gesetz wurde in der marxistischen und bürgerlichen Literatur schon viel geschrieben. Keiner der Autoren führte aber eine Analyse des Gesetzes auf Grund der Judikatur durch, obwohl nur die gründliche Analyse die wirkliche Bedeutung des Gesetzes für die Arbeiterklasse festlegen kann.

Obecná theorie státu a práva vůbec není předmětem především rozpracování otázek socialistického státu a práva. Avšak i v rámci theorie socialistického státu a práva jsou některé problémy více, jiné méně rozpracovány. Mezi těmi méně rozpracovanými patří problematika historického typu socialistického státu – které jsou obecné rysy a principy všech socialistických států.

Tento nástin obecné theorie státu a práva je tedy jen velmi stručný. Odhalit obecné rysy a principy všech socialistických států předpokládá existenci více socialistických států v různých stadiích jejich vývoje. Dokud existoval toliko jeden socialistický stát, bylo velmi obtížné mluvit o obecných rysech a principech. Vzhledem k tomu bylo jenom třídou podstaty socialistického státu. Proto je třeba, aby podstatu každého principu obecné theorie státu a práva, pokud mluví o socialistickém typu státu, zahrnoval i toto špecifické podstaty socialistického státu.¹⁾ V jiných se taková kapitola neobjevuje.²⁾ Druhým okolností, která ještě velmi přispěla k nerozpracování dané problematiky, je i ta skutečnost, že neexistuje obecné usnášení debaty historického typu státu a práva, avšak autoři si tento pojem vykládají různě.

Následující text si proto náklade za úkol vycerpávajícím způsobem objasnit problematiku historického typu socialistického státu. (Moc byt jen prvním popudem k dalšímu, hlubšímu zpracování. Autor si je při tom plně vědom, že vývoj socialistických států a zvláště vznik nových socialistických států, nutně přináší mnoho opravy do jeho závěrů.)

1) Viz M. A. Aršadjan, F. Kulekjan, ... Theorie státu a práva, Hlava VII, Orbis, Praha 1951, A. S. Černikov, Theorie Juridického a práva, III, 4 12, Moskva, 1948.

2) Viz Zbierky theorie státu a práva SPN, Praha 1951.

SOCIALISTICKÝ TYP STÁTU

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ТИП ГОСУДАРСТВА

DER SOZIALISTISCHE STAATSTYP

EDUARD KUČERA

Obecná theorie státu a práva věnuje svou pozornost především rozpracování otázek socialistického státu a práva. Avšak i v rámci theorie socialistického státu a práva jsou některé problémy více, jiné méně rozpracovány. Mezi skoro nerozpracovanou patří problematika historického typu socialistického státu — které jsou obecné rysy a principy všech socialistických států.

Tento nedostatek souvisí především se dvěma skutečnostmi. Odhalit obecné rysy a principy socialistického státu předpokládá existenci více socialistických států a určitý stupeň jejich vývoje. Dokud existoval toliko jeden socialistický stát, bylo velmi obtížné mluvit o obecných rysech a principech. Nespornou byla jenom třídní podstata socialistického státu. Proto také na př. dosavadní učební pomůcky obecné theorie státu a práva, pokud mluví o socialistickém typu státu, zahrnují v tuto kapitolu pouze podstatu socialistického státu.¹⁾ V jiných se taková kapitola nevyskytuje.²⁾ Druhou okolností, která jistě velmi přispěla k nerozpracování dané problematiky, je i ta skutečnost, že neexistuje obecně uznávaná definice historického typu státu a mnozí autoři si tento pojem vykládají různě.

Následující stať si proto neklade za úkol vyčerpávajícím způsobem objasnit problematiku historického typu socialistického státu. Chce být jen prvním popudem k jejímu dalšímu, hlubšímu propracování. Autor si je při tom plně vědom, že vývoj socialistických států, a zvláště vznik nových socialistických států, může přinést mnohé opravy do jeho závěrů.

¹⁾ Viz M. A. Aržanov, S. F. Kečekjan...: *Theorie státu a práva*, hlava VII, Orbis, Praha 1951, A. J. Denisov: *Teoriya gosudarstva i prava*, III, § 19, Moskva, 1948.

²⁾ Viz *Základy theorie státu a práva*, SPN Praha 1954.

1. Dříve než přejdeme k rozboru socialistického typu státu, bude zapotřebí si objasnit pojem historického typu státu. Upozornili jsme již na to, že v této otázce není jednotného názoru.

Nejnovější sovětská učební pomůcka theorie státu a práva definuje pojem historického typu státu tak, že „pojem historického typu státu shrnuje státy se stejnou třídní podstatou, to je všechny státy existující v mezích téže společensko-ekonomické formace“.³⁾

Tato definice je charakteristická dvěma rysy. Předně omezuje pojem historického typu státu na třídní podstatu státu. Za druhé mluví o tom, že jde o státy existující v mezích téže společensko-ekonomické formace.

Omezují-li autoři pojem historického typu státu toliko na třídní podstatu státu, t. j. že pojem historického typu státu se rovná třídní podstatě státu, jde do určité míry o zavádění nového pojmu, jenž se kryje s pojmem jiným a tím je jeho účelnost více méně problematická. Máme za to, že pojem historického typu státu je daleko širší, že zahrnuje i vše ostatní, co je obecné pro všechny státy stejné třídní podstaty a v čem se právě tyto státy společně odlišují od států jiné třídní podstaty.

Formulace, že jde o státy „existující v mezích téže společensko-ekonomické formace“, je podle našeho názoru nepřesná a tím i mylná. To nám ukazuje sám případ socialistického státu. „Mezi kapitalistickou a komunistickou společností leží období revoluční přeměny jedné společnosti v druhou (podtrženo E. K.). Tomu odpovídá také politické období přechodu, v němž stát nemůže být ničím jiným než revoluční diktaturou proletariátu.“⁴⁾ Komunistická společnost, její nižší fáze — socialismus — nenastupuje ihned po kapitalismu, nýbrž mezi kapitalismem a socialismem existuje období revolučního přerodu, období výstavby socialismu. Nejmocnějším nástrojem k realizaci tohoto úkolu je stát dělnické třídy — socialistický stát. Není však socialistickým státem proto, že existuje „v mezích téže společensko-ekonomické formace“, neboť socialistická společnost, t. j. nižší fáze komunismu, se teprve rodí, ještě neexistuje. Je socialistickým státem svou třídní podstatou a podle svých úkolů, jež ře-

³⁾ M. P. Kareva, S. F. Kečekjan...: *Teorijsk gosudarstva i prava*, Moskva 1956, str. 55.

⁴⁾ K. Marx-B. Engels: *Kritiky programů*, Svoboda, Praha 1950, str. 53.

ší.⁵⁾ Pripustit správnost druhé věty definice znamená vyřadit socialistický stát v první fázi vývoje z historického typu socialistického státu.

Mnohem výstižnější se nám zdá definice historického typu státu, jak ji podávají autoři učebnice „Theorie státu a práva“ z r. 1949. Říkají: „Typem státu rozumíme souhrn charakteristických zvláštností státu, které vyjadřují jeho třídní podstatu a jsou vlastní všem státům, které vznikly na základě výrobních poměrů jednoho a téhož typu.“⁶⁾ V této definici autoři navazují a rozvíjejí pozoruhodnou Marxovu myšlenku (ačkoli se opírají v textu o úplně jinou, daleko méně vhodnou) z kritiky Got-hajského programu: „Přes pestrou mnohotvárnost svých forem mají však různé státy rozličných kulturních zemí to společné, že spočívají na půdě novodobé buržoasní společnosti, více méně kapitalisticky vyvinuté. Proto také mají jisté společné základní rysy. V tom smyslu je možno mluvit o „dnešním státu“ na rozdíl od budoucnosti...“⁷⁾ (podtrženo E. K.). K. Marx mluví o „dnešním státu“ a míní tím to, co my dnes nazýváme buržoasním typem státu, t. j. souhrn obecných rysů a principů vlastních všem státům, jejichž podstatou je diktatura buržoasie, konec konců podmíněná kapitalistickou ekonomickou základnou (na které spočívá).

Menším nedostatkem této definice je, že její formulace přesně nevyjadřuje, zda do souhrnu charakteristických zvláštností státu patří i třídní podstata státu. Naopak formulace „které vyjadřují jeho třídní podstatu“ jako by naznačovala její vyloučení. Další výklad a i ostatní kapitoly učebnice ukazují, že autoři pokládají podstatu státu za znak historického typu státu.

Pokud jde o „charakteristické zvláštnosti“, jsou to zvláštnosti ve vztahu ke státům jiné třídní podstaty, ale obecné rysy států jedné a stejné třídní podstaty.

Proto máme za to, že je vhodnější definovat historický typ státu jako souhrn obecných rysů a principů vlastních všem státům, ve kterých realisuje určitá třída své politické panství, podmíněné konec konců ekonomickou základnou, a jež vystupují jako charakteristické zvláštnosti.

⁵⁾ V. I. Lenin: *Vybrané spisy* II, str. 723 a j.

⁶⁾ Viz M. A. Aržanov...: *Theorie státu a práva*, Orbis, Praha, 1951, str. 157.

⁷⁾ K. Marx-B. Engels: *Kritiky programů*, str. 53.

2. Hlavním nedostatkem v rozpracování pojmu historického typu státu i u autorů učebnice z r. 1949 je, že neosvětlují, co rozumí pod pojmem „charakteristické zvláštnosti státu“. Další výklad mluví totiž jen o třídní podstatě státu a částečně se dotýká forem potlačování. A právě rozpracování této otázky je nejdůležitější pro osvětlení určitého historického typu státu.

Po prvé se pokusil konkretisovat tuto otázku J. Boguszak ve své studii *Stát, právo a právní instituce v soustavě nadstavby*.⁸⁾ Na str. 38 říká: „Tak na př. všechny státy téhož typu mají společnou třídní podstatu, společný základní úkol i hlavní funkce, společné charakteristické rysy státního mechanismu.“ Na str. 41 přiřazuje k vypočteným již znakům ještě charakteristické znaky forem státu a politických režimů.

Máme za to, že takovéto vymezení pojmu „charakteristické zvláštnosti státu“ je v podstatě správné.⁹⁾ Vzhledem k vlatnímu zaměření studie si však J. Boguszak (pochopitelně) nekladl úkol podrobně se otázkou zabývat a svůj názor toliko demonstroval. Podívejme se proto na tuto otázku blíže.

Jak jsme si ukázali, je mezi pracovníky obecné theorie státu a práva nesporné, že třídní podstatu státu nutno nezbytně zahrnout do pojmu historického typu státu. Tato skutečnost si však vynucuje i další závěr. Projevem třídní podstaty jsou hlavní funkce státu, neboť směřují k realizaci základních úkolů státu, které jsou konkretisací třídní podstaty státu a ekonomických potřeb vládnoucí třídy. Základní úkoly státu a jeho hlavní funkce nelze odtrhnout od třídní podstaty státu, tvoří s ní jednotu. Protože základní úkoly jsou konkretisací třídní podstaty státu a ekonomických potřeb vládnoucí třídy, jsou svým obsahem společné všem státům stejné třídní podstaty. Jejich splnění si vynucuje i společné hlavní funkce. V obou případech jde o obecné rysy států stejné třídní podstaty. Proto pokládáme za nutné zahrnout je do pojmu historického typu státu.

⁸⁾ *Acta Universitatis Carolinae* 10, Iuridica, Praha, 1954.

⁹⁾ Nesouhlasíme však se samostatným postavením politického režimu (s jeho vyloučením z pojmu formy státu). Podle našeho názoru je politický režim nezbytnou součástí formy státu. Obdobný názor přijímá již nyní většina pracovníků obecné theorie státu a práva. Bližší osvětlení podal E. Kučera ve své studii *O pojmu formy státního zřízení*, Stát a právo I, ČSAV, 1956. Vlastní definice historického typu státu má také ten nedostatek, že se do ní nemůže zahrnout socialistický stát v první vývojové fázi (viz J. Boguszak, cit. stud., str. 38).

Prostřednictvím hlavních funkcí působí stát na ekonomickou základnu (ochraňuje, udržuje, případně rozvíjí daný výrobní způsob nebo dokonce organizuje budování nové ekonomické základny) a zajišťuje moc vládnoucí třídy. Hlavní funkce státu jsou uskutečňovány mechanismem státu. Státní mechanismus jednotlivých států je však uskutečňuje v různých podmínkách třídního boje, za různého poměru třídních sil v zemi a j. Tato skutečnost si vynucuje, že se mechanismus jednotlivých států vyznačuje různými formami. Avšak činnost mechanismu všech států stejné třídní podstaty je svým obsahem stejná (různá je jen svými formami). Proto je státní mechanismus charakterisován i určitými společnými rysy a je budován na určitých společných principech, které jsou určeny stejnou třídní podstatou a podmíněny stejnou ekonomickou základnou. Ty rysy a principy budování mechanismu státu, jež jsou společné všem státům stejné třídní podstaty, nutno zahrnout do pojmu historického typu státu.

Každý historický typ státu se vyznačuje velkou různorodostí forem státu. Tato různorodost je zákonitá, neboť vyplývá z rozmanitosti podmínek realizace diktatury třídy. Různý poměr třídních sil v zemi, různá ostrost a různé formy třídního boje, mezinárodní situace a konečně různé tradice a zvyklosti vnášejí svérázné prvky do formy konkrétního státu. Přesto v každé formě státu, v rámci určitého historického typu státu, jde o realizaci stejné třídní podstaty. Ať jde o jakoukoli formu konkrétního státu, je jeho základní úkol vždy stejný — co nejdokonalejší ochrana ekonomických a politických zájmů vládnoucí třídy. Třídní podstata státu podmiňuje každou formu státu. Tato skutečnost vede k tomu, že vedle rysů, jimiž se jednotlivé formy státu od sebe odlišují (v rámci jednoho historického typu státu), vyznačují se zároveň i společnými rysy a principy, které jsou jim všem společné. Když však mluvíme o formě státu, máme především na mysli ne to, co je všem formám státu určitého typu společné, nýbrž především a hlavně to, čím se od sebe liší. Obecné rysy forem státu jsou tak do určité míry opomíjeny, přestože mají svůj obrovský význam. Tato skutečnost si sama vynucuje závěr, že obecné rysy a principy vlastní všem formám státu je zapotřebí zahrnout pod pojem historického typu státu.

Podaný krátký výklad nám umožní učinit závěr, jímž vymezíme obsah „souhrnu obecných rysů a principů vlastních všem státům... jež vystupují jako charakteristické zvláštnosti“, což nám umožní upřesnit rozsah

pojmu historického typu státu. Souhrnem obecných rysů a principů rozumíme třídní podstatu státu, jeho základní úkoly a hlavní funkce, obecné rysy a principy státního mechanismu a forem státu.

3. Význam jednotlivých znaků charakterisujících historický typ státu není stejný. Rozhodující postavení (jak vyplývá i z dosud podaného výkladu) zaujímá třídní podstata státu. Základní význam třídní podstaty je dán tím, že ostatní znaky historického typu státu jsou jejím projevem a realizací, že třídní podstata určuje jejich charakter a obsah. Rozhodující otázkou pro určení historického typu státu je okolost, která třída má v rukou politickou moc, která třída uskutečňuje diktaturu. Ostatní znaky historického typu státu jsou odvozeny z třídní podstaty státu.

Třídní podstata státu je však sama podmíněna ekonomickou základnou. Nebylo by tedy správné mluvit o historickém typu státu jako přímo určeném ekonomickou základnou? Tak na příklad vykládají vztah mezi typem státu a typem výrobních vztahů autoři citované učebnice theorie státu a práva, když říkají: „Podle střídání způsobů výroby nastává v dějinách střídání typů státu... společensko-ekonomický základ státu určuje zároveň jeho typ. Rozhodující proto, zda stát patří k tomu či onomu typu, je odpověď na otázku, jaký typ výrobních vztahů a tedy jaká společenská třída vládne pomocí daného státu.“¹⁰⁾ (Podtrženo E. K.)

Máme za to, že takovýto výklad neodráží správně zákonitosti vývoje ekonomické základny a nadstavby a jejich vzájemných vztahů. Jevy nadstavbové, a tím i stát, mohou ve svém vývoji (do jisté míry) buď předcházet nebo zaostávat za vývojem ekonomické základny. Tak na příklad socialistický typ státu vzniká již nástolením diktatury proletariátu, kdy ještě není vybudována socialistická ekonomická základna, kdy se socialistické vztahy teprve rodí. Socialistický stát je hlavním nástrojem v rukou dělnické třídy pro vybudování socialismu. Nebo naopak. V období absolutní monarchie existuje nadále feudální typ státu, ačkoli rozhodující silou v ekonomické oblasti je třída buržoasní. Jestliže bychom tedy posuzovali typ státu výlučně podle toho, které výrobní vztahy převládají v určitém období ve společnosti, a nikoli podle toho, v rukou které třídy je politická moc, mohli bychom dojít k nesprávným závěrům. Proto his-

¹⁰⁾ M. A. Aržanov ...: *Theorie státu a práva*, str. 157.

torické typy státu je třeba rozlišovat především podle třídní podstaty.

Rozpor mezi třídní podstatou a ekonomickou základnou nemůže být trvalého charakteru. Může se vyskytovat jen dočasně. Ekonomické změny si dříve nebo později vynutí i změny v nadstavbě a především v třídní podstatě státu. Ekonomická základna nám tedy konec konců podmiňuje historický typ státu jako ekonomická nutnost.

Vztah mezi státem a ekonomickou základnou nám tedy jen potvrzuje význam třídní podstaty jako rozhodujícího znaku historického typu státu.

Provedené vymezení rozsahu pojmu historického typu státu a určení významu jeho jednotlivých znaků nám umožňuje, abychom přešli k vymezení obecných rysů a principů vlastních všem socialistickým státům. Zároveň je nám dáno i rozvržení našeho dalšího výkladu.

§ 2. TŘÍDNÍ PODSTATA SOCIALISTICKÉHO STÁTU

1. Socialistický stát vzniká jako důsledek vítězné socialistické revoluce.

Základní otázkou socialistické revoluce je diktatura proletariátu — státní vedení společnosti dělnickou třídou. Svržení moci buržoasie a nastolení vlastního panství není pro proletariát samoúčelem. Socialistická revoluce (jako revoluce sociální) nekončí svržením moci buržoasie, naopak jím teprve počíná. Před vítězným proletariátem stojí takové úkoly, jako je vyvlastnění kapitalistů a statkářů, zlomení jejich odporu, převedení malovýrobců na socialistickou velkovýrobu, dohnat a předejnat nejvyspělejší kapitalistické země ve výrobě na jednoho obyvatele, zkrátka vybudování socialismu a komunismu. A těmto úkolům by nemohla dělnická třída dostát, aniž by převzala do svých rukou politické řízení společnosti.

Ovšem nestačí toliko převzít do vlastních rukou politické řízení státu. Má-li dělnická třída dovést socialistickou revoluci do konce — vybudovat socialismus — musí diktaturu proletariátu neustále upevňovat a učinit ji nepřemožitelnou. Proto ihned od nastolení diktatury proletariátu musí dělnická třída řešit tyto hlavní tři úkoly:

a) zlomit odpor svržených vykořisťovatelských tříd a potlačit jejich snahu o obnovení kapitalismu;

b) organisovat výstavbu socialismu a semknout všechn pracující lid pod vedením dělnické třídy;

c) ozbrojit revoluci, organisovat armádu revoluce k boji s vnějším a vnitřním nepřítelem, k obraně země proti napadení zvenčí.¹¹⁾

¹¹⁾ Srv. V. I. Lenin: *Spisy* 25, str. 376 (rusky).

Úkoly diktatury proletariátu ukazují na její dva různé rysy.

Předně na rys potlačovatelský, t. j. že je diktaturou proti třídním nepřátelům — vykořisťovatelům, že je nástrojem vedení třídního boje.

Za druhé na rys budovatelský a tvůrčí, t. j. že diktatura proletariátu je organisátorem a nástrojem výstavby socialismu, do které, pod vedením dělnické třídy, zapojuje všecken pracující lid.

Oba rysy však nelze chápat izolovaně, nýbrž ve vzájemné dialektické jednotě. Neboť nelze vybudovat socialismus bez potlačení třídních nepřátel a naopak nelze zajistit potlačení třídních nepřátel, aniž by se organisovala výstavba socialismu.

2. Diktatura proletariátu je politickým pojmem. Vyjadřuje třídní podstatu nového typu státu vytvořeného socialistickou revolucí — socialistického typu státu. Vyjadřuje to, že státní vedení společnosti je uskutečňováno dělnickou třídou, že dělnická třída se z třídy potlačované stala třídou vládnoucí.

Dělnická třída se na moci ve státě nepodílí se žádnou jinou třídou a ani se podílet nemůže. Dělnická třída, „která uchopila do svých rukou politickou moc, uchopila ji s vědomím, že se jí chápe sama. To je obsaženo v pojmu diktatury proletariátu. Tento pojem má smysl jedině tehdy, když si je jedna třída vědoma, že se sama chápe politické moci...¹²⁾

To zároveň znamená, že moc dělnické třídy není omezena žádnou jinou mocí, není vázána žádnými zákony, ať pocházejí od kohokoli, kromě od ní samé. Naopak násilím potlačuje moc buržoasie a statkářů, ruší jejich zákony, láme jejich odpor proti nové moci. Ukazuje se nám, že v pojmu diktatury proletariátu je zahrnut prvek násilí, tak jako v každé jiné diktatuře. Neboť „vědecký pojem diktatura neznámá nic jiného než ničím neomezenou moc, neohraňovanou žádnými zákony a naprosto žádnými předpisy, nýbrž opřenou přímo o násilí“.¹³⁾

¹²⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 32, str. 281.

¹³⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 31, str. 351.

Skutečnost, že dělnická třída není vázána žádnými zákony, však nevylučuje socialistickou zákonnost. Naopak ji podmiňuje. Ukazuje, že dělnická třída musí zrušit staré buržoasní zákony namířené proti zájmům pracujícího lidu, k jeho potlačování a vykořisťování, t. j. k ochraně pořádků vhodných a výhodných pro kapitalisty. Dělnická třída je povinna měnit i vlastní zákony, odporují-li po určité době potřebám výstavby socialismu a tím i jejím zájmům. Pokud jsou však zákony vydané mocí dělnické třídy nebo jí potvrzené platné a účinné, musí být v čin.

Čím se však liší diktatura proletariátu od diktatur ostatních vládnoucích tříd?

Liší se především v tom, že jde o diktaturu většiny, diktaturu opírající se o podporu lidových mas, v jejichž zájmu je uskutečňována, proti drtivé menšině bývalých vykořisťovatelů. Liší se tedy tím, že všechny předcházející diktatury vykořisťovatelských tříd byly „diktaturou nad lidem“, kdežto diktatura proletariátu je „diktaturou revolučního lidu“.

Diktatura proletariátu (socialistický stát) se však nevyčerpává násilím, i když násilí je v ní nutně zahrnuto. Diktatura proletariátu je i organisování pracujících mas, jejich výchova, jejich zapojování do výstavby socialismu, organisování výstavby socialismu. „Diktatura proletariátu ... není jen násilí nad vykořisťovateli, ba není ani hlavně násilí. Hospodářským základem tohoto revolučního násilí, zárukou jeho životaschopnosti a zdatu je, že proletariát reprezentuje a uskutečňuje vyšší typ společenské organizace práce než kapitalismus. V tom je jádro věci. V tom je zdroj síly a záruka neodvratného úplného vítězství komunismu.“¹⁴⁾

Hlavní náplní diktatury proletariátu (socialistického státu) je tedy výstavba komunismu — beztřídní společnosti s vyšší produktivitou práce než v nejvyspělejších kapitalistických zemích. Násilí má v ní potud a jen potud místo, pokud je nutné potlačení snah bývalých vykořisťovatelských tříd zamezit nebo brzdit splnění tohoto úkolu. Síla, rozsah i formy realizace násilí závisí právě na síle a rozsahu odporu svržené buržoasie a statkářů. Násilí není pro socialistický stát samoúčelem, nýbrž toliko prostředkem zajištění bezpečnosti výstavby komunismu před útoky nepřátelských, dosud nezlikvidovaných tříd. Násilný rys diktatury proletariátu během výstavby socialismu postupně slábne tak, že v druhé fázi vývoje socialistického státu mizí, jelikož ve společnosti pracujícího lidu, ve které již neexistují vykořisťovatelské třídy, není koho potlačovat.

I když diktatura proletariátu je bez násilí nemožná, není násilí její hlavní a trvalou náplní. Tou je a může být jen tvůrčí organisování a budování komunismu, kterému je násilný rys podřízen a vystupuje podřízeností státních orgánů, úředních osob, společenských organizací a občanů přísně a přesně zachovávány. Neboť jen tímto způsobem lze zajistit postupnou likvidaci vykořisťovatelských tříd bez porušení svazku dělnické třídy s ostatními vrstvami pracujícího lidu a jejich zapojení do budování socialismu.

¹⁴⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 26, str. 107, rusky.

je pouze dočasně (do odpadnutí podmínek, jež si potlačování vynucuje).

3. Dělnická třída nemůže splnit svůj historický úkol osamocena. Nemůže osamocena trvale uskutečňovat diktaturu proletariátu. Nemůže samojediná dovést proletářskou revoluci do konce, vybudovat socialismus. Dělnická třída je schopna dostát svým historickým úkolům jediné ve svazku s ostatními neproletářskými vrstvami pracujících, především s rolnictvem.

Třídní svazek dělnické třídy a ostatního pracujícího lidu je nutný k potlačení odporu třídních nepřátel. Využívatelé jsou ještě po nastolení moci proletariátu v mnohých směrech silnější než proletariát. Jejich síla tkví nejen ve spojení s mezinárodní buržoasií a její síle, v jejich bohatství, zručnosti a zkušenostech spravovat hospodářství a stát, nýbrž, a to především, v jejich spojení se středními vrstvami, zejména s rolnictvem. Toto spojení činí sílu využívatelských tříd masovou, schopnou reálného a otevřeného odporu proti vítěznému proletariátu. Proto bez podpory pracujících mas (především rolnictva), „bez svazku s nimi není politická moc proletariátu možná, zachovat ji je nemyslitelné“.¹⁵⁾

Vytvoření a upevňování svazku dělníků a rolníků vede k izolaci buržoasie a tím i k jejímu podstatnému oslabení. Vytvořit a upevnit třídní svazek dělníků s ostatními neproletářskými vrstvami pracujících znamená upevňovat a posilovat socialistický stát, upevňovat moc dělnické třídy, činit ji nepřemožitelnou. Posilování třídního svazku dělníků s neproletářskými vrstvami pracujících je nezbytnou podmínkou pro prohlubování a rozšiřování socialistické demokracie.

Třídní svazek dělnické třídy s ostatními vrstvami pracujícího lidu je bezpodmínečně nutný k provedení likvidace antagonistických tříd a k vybudování socialismu v zemi. Socialismus nelze budovat jen v průmyslové velkovýrobě. Nutno jej vybudovat v celém národním hospodářství, tedy i v oblastech typické malovýroby, jako je tomu na př. v zemědělství. Je nutné, aby dělnická třída získala rolnictvo k budování socialismu, aby je převedla od soukromé malovýroby k socialistické velkovýrobě, která jediné je schopna zajistit plný rozvoj zemědělství a blahobytu rolnictva. Proto může dělnická třída, v zájmu upevnění třídního svazku a tím i vlastní moci, přistoupit i na přechodná opatření, navrhovaná drobnými pracujícími a využívanými rolníky, jestliže tato opatření nepoškodují věc

¹⁵⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 32, str. 510.

socialismu a naopak vedou k upevňování důvěry pracujících ve stát dělnické třídy a socialistický řád, k jejich postupnému zapojování do výstavby socialismu. Třídní svazek dělníků a rolníků je právě nástrojem „k přetvoření, k převýchově rolnictva ve směru odpovídajícím zájmům vítězství socialistické výstavby“ a má za úkol nikoli „upevnit, nýbrž úplně odstranit třídy, zrychlit tempo úplného odstranění tříd“. ¹⁶⁾

Převedením rolnictva na socialistickou velkovýrobu je dosaženo, že je zlikvidována malovýroba, která plodí kapitalismus a buržoasii ustavičně a denně. Tím je buržoasie (její poslední část — kulactvo) zbavena ekonomické opory. Převedení rolnictva na socialistickou velkovýrobu znamená současně jeho definitivní odtržení od buržoasie a její naprostou izolaci. Tím jsou vytvořeny předpoklady k likvidaci buržoasie jako třídy, k přechodu do společnosti, kterou tvoří třídy spřátelené — dělnická třída a družstevní rolnictvo — do nižší fáze komunismu.

Z uvedeného výkladu vyplývá, že upevňování a posilování třídního svazku s ostatními neproletářskými vrstvami pracujících je jednou z hlavních forem třídního boje za diktatury proletariátu. Vedoucí úlohu v třídním svazku zaujímá dělnická třída jako třída vládnoucí. Svou vedoucí úlohu ve svazku uskutečňuje právě prostřednictvím socialistického státu, jeho orgánů a organisací. Proto V. I. Lenin často charakterisoval diktaturu proletariátu jako zvláštní formu třídního svazku dělnické třídy s neproletářskými vrstvami pracujícího lidu.

Diktaturu proletariátu, t. j. podstatu socialistického státu, však nelze ztotožňovat s třídním svazkem dělnické třídy a ostatních vrstev pracujícího lidu. Třídní svazek není totožný s diktaturou proletariátu, nýbrž je jejím nejvyšším principem. Jeho uchování a posilování zajišťuje, aby si proletariát mohl udržet vedoucí úlohu a státní moc.

4. Socialistický stát je státem o nejširší sociální základně. Všechny předcházející vykořisťovatelské typy státu představovaly nadvládu nepatrné menšiny vykořisťovatelů nad drtivou většinou vykořisťovaných. Vyjadřovaly a ochraňovaly úzce egoistické zájmy vládnoucí skupiny.

Naproti tomu socialistický stát je nástrojem v rukou dělnické třídy — první vládnoucí třídy, která dříve byla vykořisťována a jejímž cílem je odstranění vykořisťování člověka člověkem a tím jakéhokoli sociálního útisku. V tomto základním požadavku se ztotožňuje zájem dělnické tří-

¹⁶⁾ J. V. Stalin: *Spisy* 9, str. 181—2.

dy se zájmy ostatních vrstev pracujícího lidu. Proto v nich nachází dělnická třída přirozeného spojence.

Sociální základna socialistického státu není tvořena pouze dělnickou třídou. Socialistický stát se opírá a do činnosti svých orgánů zapojuje i ostatní pracující lid. Socialistický stát je státem všeho pracujícího lidu, neboť vyjadřuje jeho vůli a chrání jeho zájmy.

Ve druhé fázi vývoje socialistického státu, po likvidaci vykořisťovatelských tříd a vytvoření společnosti s třídami spřátelenými — dělnickou třídou a rolnictvem — se stává socialistický stát představitelem celé společnosti.

Jednotlivé vrstvy pracujícího lidu mají však i vlastní, specifické zájmy. Jejich názory na jednotlivé jevy se různí. Různí se i názory na způsoby a formy ochrany nejen specifických zájmů, nýbrž i zájmů společných všemu pracujícímu lidu. To je přirozené, neboť jde o původně hospodářsky, politicky, sociálně a ideově nestejnorodé vrstvy. Proto je nutné v hlavních rysech sjednotit vůli všeho pracujícího lidu, dát jeho činnosti jednotnou náplň a jednotný směr. Toho je schopna jediné nejrevolučnější třída společnosti, třída ovládající vědecký socialismus, dělnická třída v čele se svým předvojem — komunistickou stranou. Svým charakterem je tedy socialistický stát státem pracujícího lidu vedeného dělnickou třídou v čele s komunistickou stranou.

Diktatura proletariátu vůči pracujícím neznamena násilí, nýbrž jejich vedení dělnickou třídou a zapojování do výstavby socialismu a komunismu. Tuto svou stránku, vedení pracujícího lidu dělnickou třídou, si ponechává socialistický stát i tehdy, když potlačovatelská, násilná stránka potřebná k třídnímu boji proti buržoasii a statkářům ve směru dovnitř odumřela.

Závěrem lze shrnout:

- A. Socialistický stát je státem diktatury proletariátu, ve kterém
 - „a) buržoasie je svržena,
 - b) u moci je proletariát,
 - c) proletariát se nepodílí na této moci s jinými třídami,
 - d) proletariát buduje socialismus a vede za sebou základní masy rolnictva.“¹⁷⁾

¹⁷⁾ J. V. Stalin: *Spisy* 9, str. 184.

B. Socialistický stát je charakterisován těmito třemi hlavními stránkami:

„1. Využívání moci proletariátu k potlačení vykořisťovatelů, k obraně země, k upevňování styků s proletáři jiných zemí, k rozpoutání a vítězství revoluce ve všech zemích.

2. Využívání moci proletariátu k definitivnímu odtržení pracujících a vykořisťovaných mas od buržoasie, k upevňování svazku proletariátu s těmito masami, k začlenění těchto mas do budování socialismu, k vedení těchto mas proletariátem prostřednictvím státu.

3. Využívání moci proletariátu k organisování socialismu, k zničení tříd, k přechodu do beztrždní společnosti, do společnosti socialistické.“¹⁸⁾

§ 3. ZÁKLADNÍ ÚKOLY A HLAVNÍ FUNKCE SOCIALISTICKÉHO STÁTU

1. Historická úloha diktatury proletariátu se konkretisuje v základních úkolech socialistického státu. V jejich řešení se projevuje nová, tvůrčí úloha socialistického státu.

Základní úkoly socialistického státu vyplývají z objektivních zákonitostí vývoje společnosti na přechodu od kapitalismu ke komunismu, zvláště ze zákonitostí vývoje socialistického státu. Jsou odrazem potřeb působení především zákonů ekonomických, zákonů třídního boje tříd antagonistických a spolupráce tříd spřátelených. Základní úkoly socialistického státu jsou určeny stavem ekonomiky ve společnosti a třídní strukturou společnosti. Pokud existuje jen jeden nebo několik socialistických států, ovlivňuje jejich základní úkoly i mezinárodní situace.

a) Po vítězném nastolení moci dělnické třídy neexistují socialistické výrobní vztahy — socialistická ekonomická základna. Kapitalistická společnost vytvořila jen materiální a ideologické podmínky jejího vzniku. Socialistické výrobní vztahy však nemohly pro svůj protikladný charakter vzniknout již v lůně kapitalismu. Proto nejdůležitějším úkolem nové moci je zničit starou ekonomickou základnu a ji ochraňující vykořisťovatelské třídy a vybudovat novou ekonomickou základnu — socialistickou základnu. Pro socialistický stát a jeho vedoucí sílu, dělnickou třídu, je takové opatření životní nutností, neboť není trvale možná politická moc, která by byla v rozporu s ekonomickou skutečností. Upevnění a stabilisování moci dělnické třídy si vyžaduje splnění tohoto úkolu, který je předpokladem pro další budování komunismu.

¹⁸⁾ J. V. Stalin: *Spisy* 8, str. 40—41.

Socialistický stát může uskutečnit tento úkol jedině tehdy, vyřeší-li dva vzájemně se podmiňující rozpory. Jde především o rozpor mezi vznikajícím a rozvíjejícím se socialismem a odumírajícím kapitalismem, který se v oblasti třídní společnosti projevuje jako třídní boj mezi dělnickou třídou (nyní třídou vládnoucí) a buržoasií (nyní třídou potlačovanou). Tento rozpor je rozporem antagonistickým, a proto si vynucuje různé ostré formy násilného řešení.

Konečný úspěch řešení rozporu mezi socialismem a kapitalismem souvisí s řešením rozporů mezi socialistickou průmyslovou velkovýrobou a zemědělskou soukromou malovýrobou. Jde o rozpor neantagonistický, a proto formou jeho řešení je neustálé upevňování svazku dělníků a rolníků. Trvalého upevnění svazku se dosahuje postupným převáděním rolnické malovýroby na socialistickou velkovýrobu cestou združstevňování na základě dobrovolnosti, pod vedením a za organizační a hmotné pomoci socialistického státu. Vítězství myšlenky socialistické velkovýroby v zemědělství spoutává navždy dělnickou třídu s rolnictvem, izoluje buržoasii (její poslední část — kulactvo) a vytváří podmínky k dovršení procesu její likvidace jako třídy. Převedením rolnictva na družstevní socialistickou velkovýrobu a likvidací buržoasie jako třídy byla vytvořena nová, socialistická struktura společnosti. Socialistické výrobní vztahy se staly jedinou soustavou výrobních vztahů ve státě.

Současně s ekonomickým procesem procházejí i změny v třídní struktuře společnosti. Antagonistické třídy jsou likvidovány. Nová společnost se skládá z nových tříd — dělnické třídy a družstevního rolnictva — které spolu žijí v přátelství a spolupráci, majíce v podstatě stejné zájmy a stejné cíle. Výrazem přátelství a spolupráce mezi třídami socialistické společnosti je upevňující se morálně politická jednota.

Socialistický stát, který při svém zrodu vyjadřoval diktaturu většiny nad menšinou, se v důsledku ekonomických a třídních změn stal představitelem celé společnosti. V jeho vývoji bylo zakončeno období (vnitřně sourodé) nazývané první hlavní fází vývoje socialistického státu.

Z uvedeného výkladu můžeme učinit závěr, že základním úkolem socialistického státu v první hlavní fázi vývoje (t. j. od nastolení diktatury proletariátu do likvidace vykořisťovatelských tříd) je vybudování socialismu v základech, což znamená

1. v oblasti ekonomické: zorganizovat likvidaci staré ekonomické základny a vybudovat novou strukturu společnosti jako ekonomickou

podmínku pro plné, rozvinuté působení ekonomických zákonů socialismu,

2. v oblasti třídní: zabezpečit podmínky pro likvidaci antagonistických tříd a pro vytvoření nové společnosti — společnosti dělníků, rolníků a pracující inteligence,

3. v oblasti státu: rozšíření sociální základny socialistického státu na celou společnost a upevnění vedoucího postavení dělnické třídy.

b) Splněním základního úkolu — vybudováním socialismu v základech — přechází socialistický stát z první do druhé fáze vývoje. Před socialistickým státem vyvstává nový základní úkol — dovršit výstavbu socialismu a zabezpečit postupný přechod ke komunismu. Vybudování socialismu v základech je jen dílčím úkolem s hlediska historického úkolu diktatury proletariátu — vybudování beztřídní společnosti — komunismu. Přesto však jde o úkol velmi důležitý (základní), neboť vytváří nezbytné předpoklady dalšího vývoje společnosti.

Co předpokládá dovršení výstavby socialismu a zabezpečení postupného přechodu ke komunismu? Předpokládá to především řešení rozporu mezi zaostáváním růstu výroby za růstem společenské potřeby. Komunismus znamená tak vysokou produktivitu práce, která zajistí společnosti reálnou možnost rozdělovat předměty spotřeby podle potřeby. Proto jednou z podstatných podmínek řešení tohoto rozporu je splnění základního ekonomického úkolu — dohnat a předejhnat nejvyspělejší kapitalistické země ve výrobě na jednoho obyvatele.

Dosáhnout tak vysoké produktivity práce však předpokládá řešení i druhého důležitého rozporu, rozporu mezi pokrokovým charakterem výroby a zaostáváním vědomí člověka — t. j. překonat buržoasní, maloburžoasní atd. přežitky ve vědomí lidí. Způsobem řešení může být jen grandiosní kulturní revoluce, jejímž cílem je komunistický člověk.

Vyřešením těchto dvou rozporů druhé fáze vývoje socialistického státu jsou dány podmínky i k odstranění podstatných rozdílů mezi městem a venkovem (průmyslovou a zemědělskou výrobou) a mezi fyzickou a duševní prací, na nichž závisí stírání třídních hranic mezi dělnickou třídou a rolnictvem a sociální vrstvou pracující inteligence.

Splněním základního úkolu druhé fáze vývoje socialistického státu vyplnil socialistický stát směrem dovnitř svou historickou úlohu a vytvořil tak předpoklady k vlastnímu odumření.

c) Základní úkoly socialistického státu jsou ovlivněny však i mezinárodní situací. Zákon nerovnoměrného vývoje kapitalismu znemožňuje vítě-

ství socialismu ve všech zemích najednou. Vytváří podmínky k postupnému vítězství socialismu v jednotlivých zemích. Proto státy budující socialismus a komunismus musí počítat s existencí kapitalistického obklíčení a zajistit svou bezpečnost před možností napadení imperialistickými velmocemi. I když jde v podstatě o jev přechodný (pouze pro dobu trvání kapitalistického obklíčení), přesto je tak důležitý, že si nejen vyžaduje zvláštní činnost socialistického státu k zajištění bezpečnosti a předcházení válce, nýbrž je i jedinou příčinou zachování státu i v podmínkách komunismu — kdy stát vzhledem k poměrům uvnitř komunistické společnosti ztratil již své společenské poslání.

Podmínky konkretisace základních úkolů státu jsou v jednotlivých zemích, vzhledem ke konkrétní situaci jak vnitrostátní, tak i mezinárodní, různé. Tak na příklad najdeme rozdíly v konkretisaci základního úkolu v první fázi vývoje Sovětského svazu a lidových demokracií. Avšak i mezi lidovými demokraciemi není jednotně vymezen jeho rozsah. V Československu, jak ukazuje usnesení celostátní konference KSČ, se stává jeho podstatnou součástí i základní ekonomický úkol. Obsah základních úkolů je však stejný a i v tom smyslu je třeba základní úkoly socialistického státu zahrnout pod pojem historického typu socialistického státu.

2. Obsah činnosti státu směřující k realizaci jeho základního úkolu nazýváme hlavními funkcemi.

Hlavní funkce státu však nelze směšovat s činností státních orgánů — jejich funkcemi. Činnost státních orgánů je rozmanitá a pestrá. Avšak ve svém souhrnu činnost státních orgánů naplňuje a směřuje k uskutečnění hlavních funkcí státu.

a) Splnění základního úkolu socialistického státu v první hlavní fázi jeho vývoje si vyžaduje, jak jsme si ukázali, vyřešení rozporu mezi rodícím se socialismem a odumírajícím kapitalismem a rozporu mezisocialistickou průmyslovou velkovýrobou a zemědělskou soukromou malovýrobou. Vyřešení obou těchto rozporů předpokládá od socialistického státu činnost směřující ke splnění jednotlivých stránek základního úkolu (které se však navzájem podmiňují a jsou nerozlučně spjaty — vytvářejí jednotu základního úkolu státu).

Stabilisace politické moci dělnické třídy si vynucuje, aby byla hospodářsky zajištěna. Avšak i po nastolení diktatury proletariátu zůstávají po určitou dobu hospodářské posice buržoasie v mnoha směrech velmi silné (někdy i rozhodující). Dělnická třída musí proto zbavit buržoasii

hospodářské moci, vytlačit ji z jejích hospodářských posic (t. j. vyvlastnit ji). Tento proces se neobejde bez odporu buržoasie, která se snadno nasměřuje se svým novým (politickým i hospodářským) postavením. Činnost socialistického státu musí proto směřovat k potlačení odporu buržoasie a postupně ji vytlačovat z jejích hospodářských posic — až k její likvidaci jako třídy.

Úspěch tohoto procesu, zvláště jeho zakončení, je však závislý na tom, jak bude buržoasie v národě izolována, jak bude ztrácet oporu v masách pracujícího lidu — především rolnictva. Oslabování buržoasie a její postupné vytlačování tak předpokládá posilování svazku dělnické třídy s ostatními neproletářskými vrstvami pracujících. Pevnost tohoto svazku a rozšiřování jeho sociální základny je dána především upevňováním ekonomických vztahů mezi dělnickou třídou a rolnictvem.

Upevňování ekonomických vztahů mezi dělnickou třídou a rolnictvem však předpokládá, aby dělnická třída byla schopna uspokojit rolnictvo průmyslovými výrobky a aby vytvořila výhodné podmínky pro prodej zemědělských produktů. Zároveň si vyžaduje zaměření průmyslové výroby k provedení mechanisace zemědělství, která je materiální podmínkou převedení zemědělské malovýroby na velkovýrobu, a tím i základem trvalého sjednocení dělnické třídy a rolnictva.

Potlačování odporu buržoasie, úspěšnost jejího omezování a zatlačování (až k vytvoření podmínek pro její likvidaci jako třídy) jsou tak závislé na organisování rozvoje národního hospodářství socialistickým státem a jeho kulturně výchovné činnosti mezi masami.

Základem pro rozvoj hospodářsko-organisátorské činnosti státu je postupné rozšiřování ekonomické základny socialismu a její zabezpečení před útoky rušitelů. To především předpokládá ochranu ekonomického základu socialistického státu — vznikajícího a rozvíjejícího se socialistického společenského vlastnictví. Hlavní útoky proti socialistickému vlastnictví jsou vedeny ze strany třídních nepřátel. Zabezpečit socialistické vlastnictví znamená tedy v první řadě potlačit třídní nepřátele, ale zároveň i vychovávat pracující k novému poměru k společenskému vlastnictví. Potlačení třídních nepřátel proto nelze odtrhnout od hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné činnosti státu, jakož si ani nelze představit rozvoj této činnosti bez potlačení třídních nepřátel.

Těmto dvěma stránkám základního úkolu socialistického státu v jeho první hlavní fázi vývoje odpovídají i dvě jeho hlavní funkce: funkce po-

tlačování odporu svržených nepřátelských tříd a funkce hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná.

Pokud socialistické státy existují v kapitalistickém obklíčení, existuje neustále ekonomická možnost imperialistické války a tím i napadení socialistických států státy imperialistickými. Socialistický stát musí zajistit bezpečnost vymožeností pracujícího lidu před snahou imperialistů o jejich zvrácení. Proto socialistické státy, pokud budou existovat v kapitalistickém obklíčení, musí plnit i třetí hlavní funkci — funkci vnější.

Vnější funkce socialistického státu není však toliko podmíněna kapitalistickým obklíčením. Zvláště dnes je také tato funkce podmíněna existencí světové socialistické soustavy, jejíž přítomnost zajisté silně modifikuje její vnitřní obsah.

Vývojová tendence funkcí potlačování odporu svržených tříd a hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné činnosti státních orgánů závisí na tom, že význam potlačovatelské funkce v procesu výstavby socialismu ustupuje do pozadí (tak jak úspěšně prochází proces zatlačování a vytlačování buržoasie a zmenšují se možnosti návratu kapitalismu), kdežto hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná činnost se rozšiřuje a prohlubuje a postupně se stává rozhodující náplní činnosti všech státních orgánů.

Tato vývojová tendence je odvozena ze zákonitostí vývoje třídního boje v přechodném období od kapitalismu k socialismu, které ukazují na to, že odpor třídních nepřátel postupně slábne, tak jak je upevňován svazek dělnické třídy s rolnictvem a jak probíhá zužování ekonomické základny kapitalismu.

Proces zeslabování třídního boje a tím i zmenšování významu potlačovatelské funkce socialistického státu nelze však vidět jako přímočarou tendenci. Při možném nahromadění chyb v praxi socialistického státu, které vedou k nespokojenosti mezi pracujícím lidem, a za podpory mezinárodního imperialismu je možné dočasné zostření třídního boje. Proto, pokud není buržoasie likvidována jako třída, není možné přehlížet potlačovatelskou funkci nebo dokonce v činnosti státu od ní upustit.

Potlačovatelská funkce socialistického státu úzce souvisí s třídním bojem a ukazuje socialistický stát jako hlavní nástroj třídního boje v rukou dělnické třídy. Potlačování svržených tříd se uskutečňuje ve formě hospodářské, politické a ideologické (případně i vojenské). Velmi důležitou součástí této funkce je ochrana socialistického vlastnictví před třídním

nepřítelem. Konkretní formy realizace potlačovatelské funkce závisí na poměru třídních sil mezi dělnickou třídou a buržoasií, na formách jejího odporu a na mezinárodní situaci (především na síle a formách vměšování mezinárodního imperialismu). Přechodnost této funkce (t. j. podmíněnost existencí třídního boje uvnitř socialistického státu) zároveň potvrzuje, že násilná stránka není jedinou a hlavní stránkou socialistického státu.¹⁹⁾

Úspěch potlačovatelské funkce však nezávisí jenom na úspěšné realizaci různých forem potlačování. Naopak úspěšná realizace potlačování odporu třídních nepřátel je spjata s úspěchy hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce socialistického státu. Tato funkce se uskutečňuje v první fázi vývoje socialistického státu především jako rozvíjení a organisování nové socilaistické ekonomiky, upevňování svazku dělnické třídy a rolnictva, vytváření materiálních předpokladů pro združstevnění malovýroby a organisování přechodu od soukromé malovýroby k socialistické velkovýrobě, ve vytváření podmínek pro úspěšnou kulturní revoluci.

Zaměření hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce ukazuje, že i její hlavní náplní je zabezpečit splnění základního úkolu socialistického státu v jeho první fázi vývoje — vybudovat socialisnus v základech. Teprve realizace tohoto úkolu vytváří podmínky pro její plný a neohraňený rozvoj a tím i růst jejího významu. Hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná funkce podtrhuje nový rys socialistického státu — tvůrčí a budovatelský — a ukazuje na jeho hlavní poslání jako nejdůležitějšího nástroje budování komunismu. Hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná funkce socialistického státu tvoří tak hlavní stránku socialistického státu a je jeho trvalým rysem.

Vnější funkce socialistického státu, která (jak jsme si ukázali) je podmíněna vnějšími činiteli a tím i nezávislá na vnitřních podmínkách socialistického státu, zahrnuje v sobě nejen organisování armády a bezpečnostních opatření pro případ války, nýbrž i činnost socialistického státu směřující k předcházení válkám a posilování hospodářských a diploma-

¹⁹⁾ Přechodnost funkce potlačování však úzce souvisí s existencí mezinárodního imperialismu. I po likvidaci buržoasie jako třídy ještě dlouho existují kapitalistické živly nebo jejich zbytky, které se při zostřování mezinárodní situace aktivisují. Proto násilná stránka diktatury proletariátu bude mít svůj určitý význam stále, pokud bude existovat imperialistické obklíčení.

tických vztahů s ostatními státy. Tato skutečnost vystupuje zvlášť do popředí po druhé světové válce a po vytvoření světové socialistické soustavy. Socialistické státy rozvíjejí široké vzájemné vztahy hospodářské a kulturní a upevňují společně svou bezpečnost. Zároveň se plně orientují na mírové hospodářské soutěžení se státy kapitalistickými. Konkretní náplň této funkce však závisí na zostřování nebo zmirňování mezinárodní situace a na rozsahu socialistického tábora.

b) S přechodem z první hlavní fáze vývoje socialistického státu do druhé vyvstává před socialistickým státem nový základní úkol (jak jsme si již ukázali). Změna základního úkolu socialistického státu se odráží i ve změně jeho hlavních funkcí.

S odumíráním třídního boje (důsledek likvidace antagonistických tříd) postupně odumírá i funkce potlačování odporu třídních nepřátel. Socialistické vlastnictví výrobních prostředků a socialistická hospodářská soustava zvítězily v celém národním hospodářství. Tím byly vytvořeny ekonomické podmínky k všestrannému působení ekonomických zákonů socialismu.

Nezbytnou materiální podmínkou pro působení ekonomických zákonů socialismu je socialistická ekonomická základna. Její případné narušení může ohrozit působení ekonomických zákonů socialismu a tím i budování komunistické společnosti. Nejdůležitější součástí ekonomické základny socialismu je socialistické vlastnictví výrobních prostředků. Proto jednou ze stránek základního úkolu socialistického státu v druhé fázi jeho vývoje je bedlivé ochraňování socialistického vlastnictví výrobních prostředků proti jakýmkoli útokům, především proti jeho rozkrádání, a proti ničení národního majetku.

Zajištění nedotknutelnosti socialistického vlastnictví výrobních prostředků je však jen předpokladem pro působení ekonomických zákonů socialismu. Ekonomické zákony socialismu nemohou působit živelně. Jejich působení musí být využíváno uvědomělou činností lidí. Představitelem socialistické společnosti a socialistického vlastnictví je socialistický stát vedený dělnickou třídou v čele s komunistickou stranou. Proto socialistický stát musí, na základě odhalení ekonomických zákonů a poznání jejich potřeb, organisovat společnost k jejich využití. To předpokládá nejen organisování národního hospodářství a jeho rozvíjení na základě plánu rozvoje (který musí odpovídat potřebám ekonomického zákona plánovitého a proporcionálního vývoje národního hospodářství), nýbrž i vý-

chovu pracujících, odpovídající neustále rostoucím požadavkům na jejich kulturní a technickou úroveň.

Těmto dvěma stránkám základního úkolu socialistického státu v druhé fázi vývoje odpovídají i dvě jeho hlavní funkce: funkce ochrany socialistického vlastnictví a funkce hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná.

Nejdůležitější funkcí v druhé fázi vývoje socialistického státu je funkce hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná. Jejím protřednictvím vytváří socialistický stát podmínky pro postupný přechod od socialismu ke komunismu. Řeší základní ekonomický úkol — dohnat a předejít nejvyspělejší kapitalistické státy v objemu výroby na jednotlivce. Dostát tomuto úkolu však může jedině neustálým zaváděním nové techniky do výroby a zdokonalováním organizace výroby a organizace práce. To však zároveň předpokládá neustálé zvyšování technické úrovně pracujících a jejich ekonomických znalostí. Proto plné vyřešení základního ekonomického úkolu vytváří předpoklady i pro odstranění podstatného rozdílu mezi duševní a fyzickou prací.

Socialistický stát provádí další mechanisaci a industrialisaci zemědělství, které jsou materiálním předpokladem pro překonání podstatného rozdílu mezi městem a venkovem. K jeho plnému odstranění však musí vyřešit ještě i další důležité kulturní úkoly. A tak vidíme, že řešení ekonomických úkolů předpokládá provedení grandiosní kulturní revoluce. Hospodářská stránka výstavby komunismu je tak nerozlučně spjata se stránkou kulturní.

Funkce ochrany socialistického vlastnictví je novou, samostatnou hlavní funkcí socialistického státu ve druhé fázi vývoje. Nastupuje na místo funkce potlačování odporu třídních nepřátel, ze které také vyrůstá. Tato skutečnost ukazuje zároveň i na to, že v uvedené funkci doznívá třídní boj. I po likvidaci tříd dlouho ještě existují zbytky kapitalistických živlů, které nemají reálné možnosti k ozbrojenému povstání. Socialistickému státu mohou škodit především rozkrádáním socialistického vlastnictví, sabotážemi, diversemi a p.

Zároveň je tato funkce nutná jako nástroj boje proti kapitalistickým přežitkům ve vědomí lidí, které jsou v oblasti poškozování společenského vlastnictví zvláště silné. V této oblasti je jejím účelem pěstovat v pracujících nový vztah k ekonomickému základu společnosti, což je její hlavní náplní.

Pokud existují dvě světové soustavy (socialistická a kapitalistická), plní socialistický stát i ve druhé fázi vývoje funkci vnější.

c) Hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná funkce je jednou z podstatných zvláštností socialistického státu. Její prohlubování a rozšiřování je výsledkem dosažených úspěchů ve výstavbě socialismu a komunismu, které směřují k upevňování moci pracujícího lidu — vedeného dělnickou třídou. V politické nadstavbě se tyto úspěchy zákonitě projevují jako rozšiřování a prohlubování socialistické demokracie.

Rozšiřování a prohlubování socialistické demokracie však není pouze účinkem řádného plnění hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce. Je zároveň i předpokladem pro její další, ještě mohutnější a důslednější realizaci. Úspěch hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce není totiž závislý jen na činnosti státních orgánů, nýbrž i na aktivním zapojení pracujícího lidu do řešení jimi vytyčených úkolů a na rozvoji tvůrčí iniciativy pracujících mas a jejího vhodného využití ve prospěch společnosti. Nezbytnou podmínkou pro aktivitu pracujících mas a pro rozvoj jejich tvůrčí iniciativy je socialistická demokracie. Prohlubování socialistické demokracie je proto nejen důsledkem správného plnění hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce socialistického státu, nýbrž zároveň vytváří i nutné předpoklady pro její další prohlubování a rozšiřování.

Neustále se prohlubující demokratisace socialistického státu je historicky zákonitým a neodvratitelným procesem, který je vlastní vývoji socialistické společnosti a od něho neoddělitelný.

§ 4. OBECNÉ RYSY A PRINCIPY STÁTNÍHO MECHANISMU SOCIALISTICKÉHO STÁTU

Státním mechanismem rozumí obecná teorie státu a práva souhrn orgánů a organisací realisujících státní funkce.

Nejdůležitějším rysem, společným mechanismu všech socialistických států, je socialistická zastupitelská soustava. Soustava zastupitelských orgánů vytváří jednotnou soustavu orgánů státní moci. Ostatní orgány a organisace státu jsou od ní přímo nebo nepřímě odvozeny a jsou jí také přímo nebo nepřímě podřízeny. Charakteristickou zvláštností soustavy zastupitelských orgánů je její hluboká a důsledná demokratičnost a její úzké spjetí s lidem. Zastupitelské orgány ve svém souhrnu jsou nositeli svrchovanosti moci ve státě a tím, že jsou bezprostředními představiteli

moci pracujících, jsou také výrazem svrchovanosti lidu. Úzké spjetí zastupitelských orgánů s lidem je základem pružnosti výkonu státní moci socialistickým státním aparátem a zároveň i základem jeho schopnosti mobilisovat, organisovat a zapojovat pracující do výstavby socialismu a komunismu.

Výrazem stále širšího a hlubšího uplatňování hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce socialistického státu je růst státních orgánů a organisací zabývajících se plánováním a organisováním hospodářského a kulturního vývoje, a neustálé zvyšování jejich významu v mechanismu socialistického státu. Zvláště ve druhé fázi se stává tento aparát jednou z nejdůležitějších součástí státního mechanismu socialistického státu. Na kvalitě jeho práce v mnohém závisí rychlost postupu od socialismu ke komunismu.

Důležitým obecným rysem mechanismu socialistického státu a jednou ze záruk socialistické zákonnosti je nezávislost socialistického soudu při jeho rozhodování na jakémkoli jiném státním orgánu nebo společenské organisaci a podřízenost jeho činnosti výlučně zákonům socialistického státu. Jedině za takovýchto předpokladů mohou soudy provádět spravedlivou aplikaci socialistického práva; potrestat skutečné vinníky narušující socialistický právní pořádek a zajistit důvěru pracujících v socialistické právo.

Na obdobné zásadě, zásadě nezávislosti a podřízenosti pouze zákonům socialistického státu, je organisována také socialistická prokuratura. Týká-li se však tato zásada každého jednotlivého soudu (respektive i každého jednotlivého soudce), a to i ve vzájemném vztahu mezi soudy a soudci, není tomu tak u prokuratury. Zatím co orgány prokuratury jsou nezávislé na ostatních státních orgánech a organisacích a ve své činnosti podřízené zákonům státu, existuje v samé organisaci prokuratury přísný centralismus a tím i zásada podřízenosti nižšího prokurátora vyššímu. Nezávislost orgánů prokuratury na jiných státních orgánech je předpokladem k plnění jejich nejdůležitějších úkolů — vykonávat dozor nad zachováváním socialistické zákonnosti všemi státními orgány a organisacemi, společenskými organisacemi a občany a zajišťovat ochranu práv a svobod občanů socialistického státu. Přísný vnitřní centralismus je nezbytnou podmínkou pro jednotný výkon funkcí socialistické prokuratury.

Dalším obecným rysem mechanismu socialistického státu je bezprostřední účast pracujícího lidu na jeho činnosti a veřejná kontrola jeho

činnosti. Pracující lid se svými zástupci neúčastní jen práce v zastupitelských orgánech, nýbrž i v orgánech správních, a prostřednictvím lidových přísedících (soudců z lidu) v orgánech soudních. Lidovým duchem je prodehnuta celá organizace armády a bezpečnosti socialistického státu. Veřejná kontrola činnosti státního aparátu (realisovaná společenskými organizacemi, tiskem, schůzemi a aktivy pracujících) je nezbytným předpokladem k zdokonalování jeho činnosti.

Vedoucí silou v mechanismu socialistického státu je revoluční strana dělnické třídy — komunistická strana. Tuto svou vedoucí úlohu uskutečňuje tím, že vytyčuje úkoly státního aparátu (viz návrhy zákonů, usnesení strany a vlády a pod.), rozmisťuje na odpovídající místa osvědčené pracovníky strany a kontroluje jejich činnost. Avšak i pro uplatňování vedoucí úlohy strany ve státním mechanismu je základní metodou metoda přesvědčování. Vedoucí úloha strany ve státním mechanismu je zárukou neustálého zkvalitňování jeho činnosti, utužování spojení s masami a výchovy pracovníků státního aparátu k zásadovosti a k nesmiřitelnému postoji k nedostatkům.

§ 5. OBECNÉ RYSY A PRINCIPY FOREM SOCIALISTICKÉHO STÁTU

1. Formou státu rozumí obecná theorie státu tři, v podstatě samostatné prvky: formu vlády, formu státního zřízení a politický režim. V buržoasním a socialistickém typu státu neexistuje takový stav, že určitá forma vlády existuje vedle určité (jí odpovídající) formy státního zřízení a politického režimu. Jednotu vytvářejí tyto tři prvky v konkrétním státě, neboť každý stát má formu vlády, formu státního zřízení a politický režim, odpovídající specifickým podmínkám jeho vývoje. Jednoty těchto prvků se tedy dosáhne teprve v konkrétní formě státu.

Pokud budeme nyní mluvit o obecných rysech a principech forem socialistického státu, půjde o obecné rysy a principy existujících forem vlád, forem státního zřízení a politického režimu socialistických států.²⁰⁾

²⁰⁾ Pokud jde o bližší vymezení prvků tvořících formu státu, rozumíme:

a) formou vlády soustavu nejvyšších orgánů státu, jejich vzájemné vztahy a vztahy této soustavy a obyvatelstva;

b) formou státního zřízení systém vztahů mezi státem jako celkem a jeho částmi, jakož i mezi částmi navzájem, který se projevuje v jemu odpovídající územní organizační struktuře státu;

c) politickým režimem souhrn způsobů a metod vládnutí, jimiž vládnoucí třída realizuje svou diktaturu.

2. Obecným rysem všech forem socialistického státu je *nová a hluboká demokratičnost*. Veliké úkoly, které musí socialistický stát řešit a plnit na cestě výstavby socialismu a komunismu, by nemohl uskutečnit odtržen od pracujících, bez jejich podpory a účasti. Socialismus a komunismus nejen umožňuje, nýbrž zároveň i předpokládá právě maximální rozvoj tvůrčích schopností a iniciativy lidu.

Hlavním předpokladem pro maximální rozvoj tvůrčích schopností a iniciativy lidu je důsledný demokratismus socialistického státního a společenského zřízení. Socialistický stát nemůže být jiný než demokratický. Naopak musí být a „je milionkrát demokratičtější než nejdemokratičtější buržoasní republika“.²¹⁾

Hluboká demokratičnost socialistického státu je podmíněna ekonomickou základnou socialismu. Převedení výrobních prostředků do rukou společnosti a vznik socialistického vlastnictví vytvářejí předpoklady k odstranění kapitalistické společenské nerovnosti a vytváření socialistické občanské rovnosti (nikoli ještě komunistické). Pracující, jako hospodáři, si sami spravují národní hospodářství a podílejí se na jeho rozvoji podle individuálních schopností. Rozvoj osobních schopností každého pracujícího je zajištěn odstraněním vykořisťování člověka člověkem a tím i jakéhokoli sociálního útisku. Socialistická ekonomická základna tedy zajišťuje rovnost všech pracujících ve vztahu k výrobním prostředkům, jejich rovnost ve výrobě podle zásady, že každý je povinen přispět k vývoji společnosti podle vlastních schopností.

Tato nová struktura společnosti a soustředění politické moci v rukou dělnické třídy nejen předpokládají, nýbrž si i vynucují tomu odpovídající uspořádání politické organizace společnosti — socialistického státu. To se pak projevuje v nové, od buržoasní v podstatě se odlišující demokratičnosti organizace státní moci a jejího uskutečnění, t. j. ve formě vlády, formě státního zřízení a v politickém režimu. Nová demokratičnost socialistického státu je založena na principech socialistické demokracie, jejichž realizaci nalézáme ve všech formách socialistického státu. Rozdíly jsou pouze v intenzitě a hloubce jejich uskutečnění v jednotlivých socialistických státech. Závisí na konkrétních podmínkách budování socialismu v té které zemi. Principy socialistické demokracie lze vidět v těchto skutečnostech:

²¹⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 28, str. 251.

Socialistická demokracie je demokracií pro pracující vedené dělnickou třídou. Je demokracií pro drtivou většinu společnosti. Je předpokladem a zároveň výrazem třídního svazku dělnické třídy s proletářskými vrstvami pracujícího lidu. Prohlubování a rozšiřování socialistické demokracie, které je podmíněno úspěchy ve výstavbě socialismu (komunismu), přináší upevňování třídního svazku a tím i posilování stability a nepřemožitelnosti socialistického státu. Proto síla socialistického státu je v síle socialistické demokracie.

Socialistická demokracie je charakterisována bezprostřední účastí mas na správě státu. Usnadňuje, aby „masy samy budovaly stát a jej, všestranně jak jen je možno, spravovaly“.²²⁾ Tato skutečnost je především zajištěna tím, že orgány státní moci jsou lidem voleny a že pracující lid vysílá do orgánů státní moci vlastní zástupce, jejichž činnost kontroluje, a má právo je odvolat. Zároveň socialistický stát vytváří různé organizační formy, jejichž prostřednictvím zapojuje pracující masy do státní správy (na př. stálé komise národních výborů a pod.). Socialistická demokracie plně zajišťuje, aby si lid sám nejen dával zákony, nýbrž je i uskutečňoval. Socialistický stát tak nejvyšší měrou nejen vyjadřuje vůli lidu, nýbrž ji též realizuje. Tím je vyjádřena hluboká jednota lidu a státního aparátu socialistického státu.

Socialistická demokracie je neomezenou a nezkrácenou demokracií pro pracující lid. Přináší po prvé v dějinách státu pracujícím skutečnou rovnost před zákonem, rovnost mezi mužem a ženou, poskytuje jim široká politická, kulturní a sociální práva. Znamená však omezení demokracie pro buržoasii. Dělnická třída v přechodném období od kapitalismu k socialismu nemůže připustit, aby vymožeností socialistické revoluce bylo zneužito třídními nepřáteli proti pracujícímu lidu. Proto musí a je povinná omezit buržoasii v takové míře, aby znemožnila její kontrarevoluční pikle. Rozsah a hloubka těchto omezení je závislá na síle, rozsahu a formách odporu buržoasie. Proto socialistická demokracie je zároveň diktaturou vůči třídním nepřátelům. Demokracie je jen formou projevu diktatury proletariátu. Ve druhé fázi vývoje socialistického státu je socialistická demokracie demokracií pro celou společnost.

Socialistická demokracie je demokracií reálnou, materiálně a politicky zajištěnou. Pracující lid může jemu poskytnutá práva plně využívat

²²⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 28, str. 252.

a jejich využitím přispívat k rozvoji společnosti. Realnost socialistické demokracie je dána především tím, že politická moc je v rukou dělnické třídy a že veškeré hospodářské zdroje, základní výrobní prostředky a kulturní instituce jsou soustředěny v rukou státu. To vše vytváří předpoklady, aby každý občan mohl plně využít práv zajištěných mu ústavou a jinými zákony, aby k jejich využití byl řádně připraven. Socialistický stát dbá, aby využívání občanských práv a svobod nebylo nikým narušováno a omezováno. Zárukou je socialistická zákonnost, jediná právní metoda uskutečnění diktatury dělnické třídy.

Socialistická demokracie je založena na proletářském internacionalismu. Socialistická demokracie zajišťuje v politické nadstavbě odstranění národnostního útisku, rovnost národů. Vytváří předpoklady pro svobodný vývoj národů, pro jejich sebeurčení. Výrazem socialistické demokracie je dobrovolnost sjednocení národů při vytváření společného státu a dobrovolnost setrvání v takovém státě.

Jak se v procesu budování socialismu upevňuje a rozšiřuje socialistická ekonomická základna, prohlubuje a rozšiřuje se neustále i socialistická demokracie.

3. Socialistické státy se vyskytují v různých státních formách. Všechny formy socialistického státu však mají zákonitě společné rysy. Tato zákonitost je podmíněna tím, že

a) formy socialistického státu jsou revolučními formami, které vznikají a utvářejí se v procesu socialistické revoluce,

b) všechny státy socialistického typu mají jednu a tutéž třídní podstatu a jejich vývoj se realizuje ve společných vývojových zákonech, které jsou podmíněny v podstatě shodnou ekonomickou základnou a působením shodných ekonomických zákonů,

c) všem socialistickým státům jsou společné základní úkoly — výstavba socialismu a komunismu — určující náplň jejich politické, hospodářské a kulturní činnosti,

d) výstavba forem socialistického státu se děje na principech socialistické demokracie.

Obecné rysy forem socialistického státu se projevují v principech organizace státní moci socialistického státu a jejího uskutečnění.

a) Základním principem organizační výstavby, společným formám vlády i formám státního zřízení socialistického typu státu, je demokratický

centralismus. V demokratickém centralismu jsou spojeny dva navzájem se podmiňující principy — demokratismus a centralismus.

Proletariát potřebuje zorganizovat svou moc na základě centralismu. Centralismus socialistického státu je podmíněn soustředěním všech základních výrobních prostředků a kulturních prostředků v rukou státu a z toho vyplývající nutnosti organisovat a řídit rozvoj národního hospodářství a kultury. Centralismus si vynucuje také vedení třídního boje v revolučním přechodném období, potřeba vychovávat neproletářské vrstvy pracujících lidu v duchu socialismu a zapojovat je do socialistické výstavby.

Centralismus státu se projevuje především v jednotném systému orgánů státní moci a správy, v soustředění plánovitého vedení hospodářské a kulturně politické výstavby u ústředních orgánů států, v soustředění všech sil k boji s kontrarevolucí a k zajištění obrany země před vnějším nepřítelem a jejich řízení z jednoho místa, v bezpodmínečné závaznosti právních aktů vyšších orgánů pro orgány nižší, v řízení a v přísné podřízenosti nižších orgánů orgánům vyšším.

Socialistický centralismus však předpokládá demokratickou formu. Proto se v něm projevují a plně realizují principy socialistické demokracie. Demokratismus základního principu organizační výstavby socialistického státu tkví v tom, že orgány státní moci jsou lidem voleny, jemu ze své činnosti odpovědné a jím kontrolovány. Místní orgány moci realizují státní moc s přihlédnutím ke konkrétním místním podmínkám a řídí činnost jim podřízených orgánů. Pracující se podílejí (prostřednictvím různých organizačních forem) přímo na správě státu, čímž je zajištěna nejen pružnost činnosti státního aparátu, avšak i její kontrola.

Demokratický centralismus zaručuje centralismus v podstatných a hlavních otázkách při maximálním přihlížení ke zvláštnostem jednotlivých částí státu při realizaci státní moci.

Demokratický centralismus zabezpečuje jednotu vůle a činnosti orgánů socialistického státu za současného maximálního rozvoje tvůrčích schopností a iniciativy pracujícího lidu.

b) Existující formy vlády socialistického státu se vyznačují dále těmito společnými rysy:

Orgány státní moci socialistického státu jsou zároveň nejmasovějšími a nejdemokratičtějšími organisacemi pracujícího lidu,

organisacemi soustřeďujícími veškerý pracující lid bez ohledu na národnost, povolání atd.

Organisace nejvyšší státní moci socialistického státu je založena na republikánském principu.

Nejvyšší orgán moci v socialistickém státě není jen orgánem zákonodárným, nýbrž i orgánem pracovním.

Způsob organisace státní moci v socialistickém státě zajišťuje vedoucí úlohu dělnické třídy a tím i její státní vedení společnosti.

Komunistická strana je jedinou vedoucí politickou stranou socialistického státu a její politické vedení je výlučné.

Vztahy mezi orgány moci a obyvatelstvem jsou charakterisovány volitelností, odvolatelností těchto orgánů a právem kontroly jejich činnosti lidem.

c) Vedle demokratického centralismu jsou formy státního zřízení socialistického státu charakterisovány těmito principy:

Především principem svrchovanosti lidu, jehož realizace předpokládá maximální přiblížení státního aparátu lidu tak, aby se mu stal dostupným a drahým, aby socialistický stát byl přímo lidem spravován.

Dále jde o princip vedení venkova městem, který je podmínkou pro neustálé upevňování svazku dělníků a pracujícího rolnictva za vedení dělnické třídy.

Konečně jde o princip zajištění rovnoměrného hospodářského a kulturního vývoje všech oblastí státu.

Pokud jde o mnohonárodní socialistické státy, přistupují k formě státního zřízení ještě další principy, které zároveň ovlivňují a modifikují demokratický centralismus a územně organizační strukturu státu. (Uplatnění národnostní otázky v demokratickém centralismu záleží na př. v ponárodnění státních orgánů, v používání mateřského jazyka v jejich činnosti atd. Uplatnění téže otázky v územně organizační struktuře státu záleží na př. v přihlížení k národnostní otázce při dělení státu na jeho části.) Jde o tyto principy:

Odstranění národnostního útisku a zajištění národní svrchovanosti a rovnosti všech národů, obývajících socialistický mnohonárodní stát, dobrovolnost sjednocení národů ve společný stát a dobrovolnost setrvání těchto národů ve společném státě,

státně právní uspořádání státu zajišťující upevňování a prohlubování bratrského svazku národů socialistického státu (které je formou

třídního svazku dělnické třídy s pracujícím rolnictvem), jejich vzájemnou pomoc a spolupráci při budování socialismu a komunismu.

d) Politický režim charakterisuje v socialistickém státě:

Socialistická zákonnost, která je jednou z hlavních metod uskutečnění moci dělnické třídy. Socialistická zákonnost je úzce svázána se socialistickou demokracií. Socialistická zákonnost je nemyslitelná bez socialistické demokracie, bez hlubokého a skutečného demokratismu socialistického státu. Na druhé straně je socialistická zákonnost jedinou právní metodou uskutečnění hlavních funkcí socialistického státu. Je tudíž předpokladem realizace socialistické demokracie. Neboť základem socialistické zákonnosti je ústavnost, jež zajišťuje zákonnost i v oblasti normotvorby. To znamená, že požadavkem socialistické zákonnosti je nejen přesné a přísné zachovávání zákonů státními orgány, úředními osobami, společenskými organizacemi a občany v jejich činnosti a chování, nýbrž i v normotvorné činnosti všech orgánů. Jen tak mohou být zajištěna práva a svobody občanů a vytvářeny právní předpoklady k jejich realizaci.

Právní jistota občanů, která úzce souvisí se socialistickou zákonností a zajišťuje bezpečnost občana, pokud se jeho chování udržuje v mezích předepsaných právními normami.

Ochrana práv a svobod občanů státními orgány a jejich materiálním a politickým zabezpečením tak, aby mohly býti v plné šíři využity pracujícím lidem. Jedině na základě tohoto principu, který je výrazem hluboké humanity a demokratičnosti socialistického státu, lze realizovat princip demokratického centralismu a mnohé jiné principy. Zajištění demokratických práv a svobod občanů spolu s principem právní jistoty je zároveň jedním z nejdůležitějších předpokladů pro rozvoj tvůrčích schopností pracujících mas a pro jejich iniciativní zapojení do výstavby socialismu.

Kolektivní projednávání a rozhodování o nejdůležitějších otázkách činnosti státního aparátu a osobní odpovědnosti za provedení schváleného rozhodnutí.

Kritika a sebekritika spojená s činností celého státního aparátu socialistického státu. Princip kritiky a sebekritiky je jedním z nejdůležitějších předpokladů neustálého zdokonalování socialistického státního aparátu a důležitým předpokladem pro boj s byrokratismem. Specifickým rysem sebekritiky je, že je namířena dovnitř státního apa-

rátu. Kritika činnosti státního aparátu pracujícím lidem je jednou z důležitých forem kontroly jeho činnosti.

Všechny tyto rysy a principy jsou vlastní každému socialistickému státu. Forma a stupeň jejich uskutečnění jsou však v různém stupni vývoje socialistického státu, vzhledem k jeho konkrétním podmínkám, různé. Každý socialistický stát zákonitě obohacuje tyto obecné rysy a principy formy socialistického státu specifickými rysy.

РЕЗЮМЕ

В § 1 — „Понятие исторического типа государства“ — автор дает определение понятия исторического типа государства и проводит его анализ. Исторический тип государства он определяет как совокупность общих черт и принципов, свойственных всем государствам, осуществляющим господство определенного класса, обусловленного в конце концов экономическим базисом, которые в отношении государств с иным господствующим классом выступают как характерные особенности. Автор подчеркивает два признака черт и принципов, свойственных всем государствам одного классового существа: что речь идет об общих чертах и принципах и одновременно о таких, которые в отношении государства иного классового существа выступают как характерные особенности. Далее он указывает, что под понятием общие черты и особенности необходимо понимать классовое существо государства, основные задачи и главные функции государства, общие черты и принципы государственного механизма, общие черты и принципы всех форм государства, встречающихся в пределах определенного типа государства. Одновременно дается критика современных определений понятия исторического типа государства.

В § 2 дается характеристика классового существа социалистического государства; здесь указывается на то, что социалистическое государство характеризуется подавляющей стороной (временной) и строительно-творческой стороной (как стороной постоянной, постоянно развивающейся). Одновременно подчеркивается значение союза рабочего класса с непролетарскими слоями трудового народа при укреплении и стабилизации власти рабочего класса и строительства социализма в стране. Во втором фазисе развития классовое существо социалистического государства характеризуется как государственное руководство социалистическим обществом со стороны рабочего класса, имеющее своей целью построение коммунизма.

В § 3 дается толкование основной задачи социалистического государства в первом и во втором фазисе развития и о соответствующих им главных функциях государства. Подчеркивается взаимная обусловленность и связь между функцией подавления сопротивления классов

вых врагов и хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной функциями в первом фазисе, так же как и функцией охраны социалистической собственности и той же функцией во втором фазисе. По мнению автора хозяйственно-организаторская и культурно-воспитательная функция выступает уже в первом фазисе как одна из главных функций, ибо без ее развития нельзя создать материальные предпосылки для строительства социализма в его основах.

§ 4 рассматривает общие черты и принципы механизма социалистического государства. В качестве таковых приводятся: прежде всего система представительных органов — органов власти, которые в своей совокупности являются носителями суверенитета государственной власти и одновременно выражают суверенитет народа. Далее подчеркивается возрастающее значение органов и организаций, обеспечивающих реализацию хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной функции социалистического государства. В качестве весьма важной черты социалистического государственного аппарата выдвигается независимость судов и прокуратуры и их подчиненность только законам. Следующие общие черты автор находит в народном характере государственного аппарата и в руководящей роли коммунистической партии.

В § 5 рассматриваются общие черты и принципы форм социалистического государства. Сначала проводится краткий анализ принципов социалистической демократии. Существование общих черт и принципов всех форм социалистических государств объясняется тем, что дело касается всегда революционных форм, государства одинаково классового существа, в котором действуют одинаковые законы государственного и экономического развития, что все социалистические государства в своем существе имеют одинаковые задачи и строятся на одинаковых принципах социалистической демократии. Затем следует перечень общих черт и принципов форм правления, форм государственного устройства и политического режима.

Автор уже в водной части указывает на то, что речь идет об обобщении, касающемся только существующих государств социалистического типа, и что их дальнейшее развитие, а в особенности возникновение и развитие новых социалистических государств, может внести и несомненно внесет коррективы в его выводы.

С чешского перевел С. Захаров

ZUSAMMENFASSUNG

Im § 1 „Begriff des historischen Staatstypes“ gibt uns der Autor eine Definition des Begriffes des historischen Types des Staates und analysiert denselben. Den historischen Staatstyp definiert er als Komplex allgemeiner Grundzüge und Prinzipien, die allen Staaten, welche die Oberherrschaft einer gewissen Klasse

realisieren, was am Ende durch die ökonomische Grundlage bedingt ist, und anderen Staaten gegenüber als charakteristische Besonderheit heraustritt, gemein sind. Der Autor unterstreicht zwei Merkmale der Grundzüge und Prinzipien, die allen Staaten eines Klassenwesens eigen sind: Es handelt sich um die allgemeinen Grundzüge und Prinzipien und gleichzeitig um solche, welche im Verhältnis zu den anderen Staaten eines anderen Klassenwesens als charakteristische Besonderheiten heraustreten. Weiter führt er aus, dass man unter dem Begriff gemeingültige Merkmale und Besonderheiten die Klassengrundlage des Staates, die Grundaufgabe und Hauptfunktion des Staates, die allgemeinen Grundzüge und Prinzipien des Staatsmechanismus und die allgemeinen Grundzüge und Prinzipien aller Staatsformen, die im Rahmen eines gewissen Staatstypes vorkommen, verstehen muss. Gleichzeitig wird eine Kritik der gegenwärtigen Definitionen des Begriffes des historischen Staatstypes gegeben.

Im § 2 wird eine Charakteristik der Klassengrundlage des sozialistischen Staates wiedergegeben. Es wird darauf hingewiesen, dass der sozialistische Staat durch die unterdrückende und die aufbauende — bildende Seite, gekennzeichnet ist. Gleichzeitig ist die Bedeutung des Bundes der Arbeiterklasse mit den nicht proletarischen Schichten des arbeitenden Volkes bei der Festigung und Stabilisierung der Macht der Arbeiterklasse und des Aufbaues des Sozialismus im Lande zu unterstreichen. In der zweiten Phase der Entwicklung ist die Klassengrundlage des sozialistischen Staates, als staatliche Leitung der sozialistischen Gesellschaft durch die Arbeiterklasse zum Aufbau des Kommunismus, charakterisiert.

Im § 3 wird eine Erklärung der Grundaufgaben des sozialistischen Staates in den ersten zwei Phasen der Entwicklung wiedergegeben. Die wechselseitige Bedingtheit und der Zusammenhang der Funktion der Unterdrückung des Widerstandes der Klassenfeinde und die wirtschaftlich-organisatorische und kulturell-erzieherische Funktion in der ersten Phase sowie die Funktion des Schutzes des sozialistischen Eigentums mit derselben Funktion in der zweiten Phase wird unterstrichen. Der Autor ist der Ansicht, dass die wirtschaftlich-organisatorische und die kulturell-erzieherische Funktion schon in der ersten Phase als eine der Hauptfunktionen auftritt und zwar darum, weil es nicht möglich ist, ohne ihre Entwicklung die materiellen Voraussetzungen zum Aufbau der Grundlage des Sozialismus zu schaffen.

Der § 4 behandelt die allgemeinen Grundzüge und Prinzipien des Sozialismus und des sozialistischen Staates. Als solche werden angeführt: vor allem das System der Organe der Staatsmacht, welche in ihrer Gesamtheit die Träger der Souveränität der Staatsmacht sind und die gleichzeitig die Souveränität des Volkes ausdrücken. Weiter wird die steigende Bedeutung der Organe und Organisationen, welche die Realisation der wirtschaftlich-organisatorischen und kulturell-erzieherischen Funktionen des sozialistischen Staates sichern, angeführt. Als besonders wichtiges Merkmal des sozialistischen Staatsapparates wird die Unabhängigkeit der Gerichte und der Staatsanwaltschaft hervorgehoben. Weiter-

re allgemeine Merkmale werden im Volkscharakter des Staatsapparates und in der leitenden Rolle der Kommunistischen Partei gesehen.

Der § 5 bespricht die allgemeinen Grundzüge und Prinzipien der Form des sozialistischen Staates. Zuerst wird eine kurze Analyse der Prinzipien der sozialistischen Demokratie wiedergegeben. Die Existenz der allgemeinen Grundzüge und Prinzipien aller Formen der sozialistischen Staaten wird dadurch erklärt, dass es sich stets um revolutionäre Formen — um einen Staat gleicher Klassengrundlagen, in welchem gleiche Gesetze der staatlichen und wirtschaftlichen Entwicklung wirken handelt, dass alle sozialistischen Staaten im Grunde dieselben Aufgaben haben und auf den gleichen Prinzipien der sozialistischen Demokratie aufgebaut sind. Dann folgt eine Aufzählung der allgemeinen Grundzüge und Prinzipien der Regierungsformen, der Form der Staatsverfassung und des politischen Regimes.

Schon in der Einleitung betonte der Autor, dass es sich um eine allgemeine Charakteristik der jetzt existierenden sozialistischen Staaten handelt, und dass ihre weitere Entwicklung und insbesondere die Entstehung und Entwicklung neuer sozialistischer Staaten, gewiss Korekturen in seinen Schlussfolgerungen hervorbringen werden.

Übersetzt von K. Litsch

DUŠEVNÍ PORUCHA PODLE OBČANSKÉHO ZÁKONÍKA SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K DĚDICKÉMU PRÁVU

ДУШЕВНОЕ РАССТРОЙСТВО ПО ГРАЖДАНСКОМУ КОДЕКСУ,
В ОСОБЕННОСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К НАСЛЕДСТВЕННОМУ ПРАВУ

DIE GEISTESSTÖRUNG NACH DEM BÜRGERLICHEN GESETZBUCH, MIT
BESONDERER RÜCKSICHT AUF DAS ERBRECHT

JIŘÍ ŠVESTKA

I. S pojmem duševní porucha se setkáváme na různých místech občanského zákoníka a též v jeho páté části, kde je upraveno dědické právo (§§ 509—561 obč. zák.).

Občanský zákoník nezná dělení na osoby choromyslné (Geistesranke) a slabomyslné (Geistesschwache) tak, jak je znal obecný zákoník občanský z roku 1811 resp. řád o zbavení svéprávnosti č. 207/1916 ř. z.¹⁾ Toto dělení postrádalo jakékoli logické odůvodnění, neboť sotva si lze představit slabomyslnou osobu, o které by mohl lékař-psychiatr prohlásit, že není duševně chorá.

Náš občanský zákoník hovoří pouze o osobách stížených duševní poruchou,²⁾ která může mít různé právní následky, podle toho, zda je přechodného rázu či trvalá.

Obě formy duševní poruchy mají dalekosáhlý význam s hlediska způsobilosti k právním úkonům (svéprávnosti).

Účelem této práce je proto podat některé úvahy o právních následcích právních úkonů učiněných osobami stíženými duševní poruchou se zvláštním zřetelem k dědickému právu.

¹⁾ O významu duševních chorob ustanovoval před účinností nového občanského zákoníka obecný zákoník občanský z roku 1811. V tomto směru byl však podstatně doplněn a modifikován zmíněným řádem o zbavení svéprávnosti (císařské nařízení ze dne 28. 6. 1916, č. 207 ř. z.).

²⁾ Sám pojem duševní poruchy je značně široký a neúplně vymezený. Knobloch-Knoblochová ve své práci *Soudní psychiatrie* (Orbis, Praha 1957, str. 13) pod něj zahrnuje „nejrůznější duševní stavy, jejichž znakem je to, že trpí buď jedinec a jeho zájmy, nebo jeho chováním trpí jeho okolí, nebo trpí on nebo jeho okolí“.

Nejprve se ovšem bude nutno zabývat významem duševní poruchy v občanském zákoníku všeobecně.

II. O trvalé duševní poruše se především hovoří v ustanoveních §§ 15, 16 obč. zák. pod marginální rubrikou „Zbavení svéprávnosti“.³⁾

Občanský zákoník rozeznává zbavení svéprávnosti zcela nebo částečně.

Oba způsoby zbavení svéprávnosti mají zejména společné to, že:

a) *sledují ochranu osoby chráněnce a jeho majetkových práv,*

b) *mohou být vysloveny toliko soudem, který rozhoduje v senátě usnesením* (srov. §§ 281 a násl. o. s. ř.).

Osoby zbavené svéprávnosti zcela nebo částečně jsou nesvéprávné na základě pravomocného soudního usnesení. To je rozdíl od osob, které jsou nesvéprávné vzhledem k svému věku. Poslední jsou nesvéprávné ex lege, a to tak dlouho, pokud překážka (nedostatek věku) neodpadne. Plné nebo částečné svéprávnosti nabývají ipso iure již počínaje dnem, kdy odpadla překážka, vylučující je buď plně nebo částečně ze způsobilosti k právním úkonům (srov. § 85 odst. 1 obč. zák.). Kdo je však nesvéprávný proto, že je zbaven soudem zcela nebo částečně svéprávnosti, zůstává jím tak dlouho, pokud usnesení o zbavení svéprávnosti nebylo zrušeno novým pravomocným soudním rozhodnutím, bez ohledu na to, zda už je duševně zdravý či nikoliv.

c) *Takovýmto osobám se obligatorně ustanoví opatrovník (kurátor) srov. § 61 odst. 1 obč. zák.*

Podle § 61 odst. 2 obč. zák. se ještě dříve než dojde k zbavení svéprávnosti ustanoví osobám, u kterých je zahájeno řízení o zbavení svéprávnosti anebo které byly se souhlasem soudu přijaty do psychiatrické léčebny, opatrovník, ovšem pouze tehdy, je-li toho třeba k ochraně jejich práv.⁴⁾

Oba způsoby zbavení svéprávnosti mají dále společné to, že

d) *právní mocí rozhodnutí zaniká u manželů zákonné majetkové společenství (§ 25 odst. 2 rod. zák.) a konečně, že*

³⁾ Nutno podotknout, že výraz „zbavení svéprávnosti“ užitý zákonodárcem není zcela výstižný. Pouze tam, kde určitá fyzická osoba, dosud svéprávná, bude pro duševní poruchu trvalého rázu zcela zbavena způsobilosti k právním úkonům a její vůle nahrazena vůlí opatrovníkovou, bude možno mluvit o zbavení svéprávnosti v pravém slova smyslu. V ostatních případech půjde jen o omezení způsobilosti k právním úkonům.

⁴⁾ Náš občanský zákoník nezná institut zákonného zástupce zvaného podpůrce, který byl podle řádu o zbavení svéprávnosti ustanovován osobám částečně zbaveným svéprávnosti.

e) zbavení svéprávnosti, je-li řízení zahájeno, musí být vysloveno, jsou-li dány podmínky §§ 15 a 16 obč. zák.

Srovnáme-li textaci ustanovení §§ 15 a 16 obč. zák., zdálo by se, že oba způsoby zbavení svéprávnosti mají ještě dalšího společného jmenovatele v tom, že oba vyžadují, aby osoba byla postižena duševní poruchou nikoli jen přechodnou.

Takovýto výklad by byl ovšem nepřesný, neboť by bral v úvahu pouze lékařské kritérium (duševní porucha) a zcela by opomíjel kritérium právní (neschopnost obstarat si své věci vůbec nebo náležitě), ač při posouzení otázky, zda má být určitá osoba zbavena svéprávnosti či nikoli, nutno vycházet z dialektického spojení obou těchto kritérií. Z dikce ustanovení §§ 15, 16 obč. zák. je zcela jasně patrné, že právní kritérium u obou způsobů zbavení svéprávnosti je různé. Z toho se podává, že musí být různé i lékařské kritérium, a to v tom smyslu, že sice u obou způsobů jde vždy o trvalou duševní poruchu, u osob zcela zbavených svéprávnosti však je zmíněná porucha větší intensity a ovlivňuje daleko více duševní stav takové osoby.

K tomu tedy, aby byla fyzická osoba zbavena zcela nebo částečně svéprávnosti, musí být dána kumulativně jak duševní porucha nebo navyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů, tak neschopnost obstarat si své věci vůbec nebo náležitě. A contrario, osoba, která chápe a je schopna řídit své jednání, je způsobilá k právním úkonům, přestože trpí těžkou a nevyléčitelnou duševní chorobou.⁵⁾

Předpoklady a následky zbavení svéprávnosti zcela nebo částečně jsou však různé.

Pokud se týče předpokladů, pak:

a) zcela zbavit svéprávnosti pro duševní poruchu nikoliv jen přechodnou (lékařské kritérium), pro kterou si nedovede obstarat své věci vůbec (právní kritérium) lze jen osobu starší šesti let.⁶⁾

b) Částečně zbavit svéprávnosti lze jen osobu zletilou, která si pro duševní poruchu nikoliv jen přechodnou nebo pro navyklé nadměrné

⁵⁾ V. P. Serbskij: *Sudebnaja psychopatologija*, Moskva 1892, str. 135.

⁶⁾ Obstaráním věcí se rozumí samostatné jednání osoby v její právní sféře, jako na př. nabývání práv, zavazování se, spravování svého majetku, pořizování závětí a pod.

požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů nedovede obstarat své věci náležitě.

Pokud jde o další důvody částečného zbavení svéprávnosti vedle duševní poruchy, musí být splněny tyto tři podmínky:

1. navyklé,
2. nadměrné požívání,
3. alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů.

Ad 1. Navyklým požíváním se rozumí požívání častější a současně periodické, na př. pravidelně každý druhý den, každý týden a pod. Nestačilo by tedy pouze občasné požití na př. alkoholického nápoje.

Ad. 2. Nadměrným požíváním je požívání takových dávek, které přesahují obvyklou míru, přihlížejíc jednak k stupni škodlivosti alkoholického nápoje anebo omamného prostředku či jedu, jednak k poživatelovu tělesnému stavu.

Nabízí se též otázka, zda by bylo možno částečně zbavit svéprávnosti osobu mladší 18 let, která se stane zletilou uzavřením manželství (srov. § 10 odst. 2 obč. zák.). Soudím, že to možné je. Ustanovení § 16 obč. zák. totiž nehovoří o tom, že částečně lze zbavit svéprávnosti osobu starší 18 let, nýbrž toho, kdo je zletilý. A zletilosti se též nabývá uzavřením manželství. V souvislosti s tím vzniká otázka mající též význam pro náš výklad, a sice, zda u těchto osob je předpokladem nabytí zletilosti vedle faktu uzavření manželství též souhlas soudu. Je nepochybné, že nikoli. Souhlas soudu má význam toliko potud, zda jde o platné manželství (*matrimonium, iustum*) či neplatné manželství (*matrimonium nullum*). Tomu zřetelně nasvědčuje zejména systematické zařazení § 11 zák. č. 265/1949 Sb. o právu platného (pojednávající o souhlasu soudu) do případů vylučujících vznik platného manželství.⁷⁾

Tento výklad je dále podporován druhou větou § 10 odst. 2 obč. zák., kde se stanoví, že takováto osoba nepozbude zletilosti ani zánikem manželství, ani bude-li manželství prohlášeno za neplatné (právě třeba pro nedostatek souhlasu soudu).

Také následky obou způsobů zbavení svéprávnosti jsou různé:

- a) Osoby zcela zbavené svéprávnosti pravomocným soudním rozhodnutím jsou co do způsobilosti k právním úkonům postaveny na

⁷⁾ Uváděný příklad se v praxi asi ztěží vyskytne. Leč úplně jej též nelze vyloučit.

roveň osobám mladším 6 let a jednají za ně tudíž jejich zákonní zástupci opatrovníci (§ 61 odst. 1 obč. zák.).

Práva a povinnosti opatrovníků nejsou v občanském zákoníku výslovně vymezeny, avšak vzhledem k ustanovení § 65 obč. zák., kde se stanoví, že se na opatrovnictví užijí jinak přiměřeně ustanovení o poručenství obsaženém v zákoně o právu rodinném, lze vyvodit, že práva a povinnosti opatrovníků se přiměřeně rovnají právům a povinnostem poručníků. To znamená, že i opatrovníci pečují o osobu opatrovance a jeho majetek, že si ve všech důležitějších věcech, ať již jde o osobu opatrovance či o správu jeho majetku, musí vyžadovat souhlasu soudu, že odpovídají opatrovanci za škodu, kterou mu při výkonu opatrovnictví způsobili, a pod.

b) Osoby částečně zbavené svéprávnosti jsou postaveny na roveň osobám starším 15 let a mladším 18 let, takže mohou samy uzavírat pracovní smlouvy a nakládat s odměnou za vlastní práci (§ 12 odst. 2 obč. zák.). V ostatních případech jednají též samy, — avšak k platnosti jejich právních úkonů je třeba přivolení opatrovníka (srov. § 13 odst. 2 v souvislosti s § 14 obč. zák.).

Jak vyplývá z § 13 obč. zák. tedy jsou, osoby zbavené zcela nebo částečně svéprávnosti okamžikem právní moci rozhodnutí nezpůsobilé k právním úkonům buď vůbec nebo jsou k právním úkonům způsobilé pouze částečně.

Totéž ustanovení však v odstavci prvním i druhém současně hovoří o tom, že k právním úkonům je zcela nebo částečně nezpůsobilý také ten, kdo si pro duševní poruchu není schopen obstarat své věci buď vůbec nebo náležitě, aniž by byl současně zbaven svéprávnosti.

Tu se již nehovoří o tom, jaké povahy musí být duševní porucha, zda trvalého rázu či přechodná.

Z toho, že zákonodárce použil toliko výrazu duševní porucha, lze právem usuzovat, že tu měl na mysli obě formy duševní poruchy, jak trvalou, tak přechodnou, a že tedy obě znamenají ztrátu či omezení způsobilosti k právním úkonům, pokud osoba jimi postižená si není schopna v důsledku nich obstarat své věci vůbec nebo náležitě.

Z předcházejícího výkladu možno tedy učinit tento závěr:

1. Zcela nezpůsobilý k právním úkonům je ten, kdo byl zcela zbaven svéprávnosti, dále ten, kdo sice zbaven svéprávnosti zcela nebyl,

avšak trpěl v době uzavření právního úkonu trvalou či přechodnou duševní poruchou, pro kterou si nedovedl obstarat své věci vůbec.

2. Částečně nezpůsobilý k právním úkonům je ten, kdo byl částečně zbaven svéprávnosti a dále ten, kdo sice částečně zbaven svéprávnosti nebyl, ale trpěl v době provedení právního úkonu duševní poruchou trvalého rázu nebo i jen duševní poruchou přechodnou, pro kterou si nedovedl obstarat své věci náležitě.

III. Již z úvodu jasně vyplývá, jaký má duševní porucha dalekosáhlý význam s hlediska způsobilosti k právním úkonům.

Po výkladu, který jsme učinili, nyní zkoumejme, jaké konkrétní právní následky nastanou v případě, že právní úkon provede osoba postižená trvalou duševní poruchou.

Při tom je třeba rozeznávat jednak, zda dotyčná osoba je postižena trvalou duševní poruchou, pro kterou si nedovede obstarat své věci vůbec, nebo trvalou duševní poruchou či navyklým nadměrným požíváním alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů, z kteréhož důvodu si není schopna obstarat své věci náležitě. Současné má dalekosáhlý význam, zda z těchto důvodů došlo k soudnímu rozhodnutí o zbavení svéprávnosti či nikoli. (O právních následcích právních úkonů osob postižených duševní poruchou jen přechodnou bude pojednáno později.) Při takovémto postupu dostaneme tyto čtyři druhy možných případů:

A. Právní úkon učiní osoba, která si pro duševní poruchu, jež není přechodného rázu, není schopna obstarávat své věci vůbec. Je při tom zbavena zcela svéprávnosti pravomocným soudním rozhodnutím.

Právní úkon takovéto osoby je neplatný, neboť byl učiněn někým, kdo nebyl způsobilý k právním úkonům (srov. § 32 v souvislosti s § 13 obč. zák.). Jde o tak zvanou absolutní neplatnost právního úkonu, což znamená, že soud jej prohlásí za neplatný buď z úřední povinnosti (ex officio), nebo na návrh kterékoliv třetí osoby nebo prokurátora (srov. § 6 odst. 3 o. s. ř.). K prohlášení takového právního úkonu za neplatný postačí, bude-li prokázáno, že byl učiněn osobou, která je soudně zcela zbavena svéprávnosti. Není třeba prokazovat nezpůsobilost této osoby obstarat si své věci. Ta bude prokázána zjištěním existence pravomocného soudního rozhodnutí o úplném zbavení svéprávnosti.

Osoby zcela zbavené svéprávnosti nejsou tedy samy vůbec schopny vlastními úkony se zavazovat a nabývat práv. Za ně jedná jejich zákonný zástupce, t. j. opatrovník. Vzhledem k tomu, že opatrovník jedná v takovýchto případech za osobu zcela zbavenou svéprávnosti, je vyloučena ratihabice právního úkonu učiněného takovouto osobou, t. zn. jeho dodatečné schválení opatrovníkem.

Není tu totiž po právu co dodatečně schvalovat, neboť projev takovéto osoby není vůbec projevem vůle v právním smyslu, je právně irrelevantní. „Dodatečné schválení“ opatrovníkem, pokud by mělo náležitosti dotyčného právního úkonu, by bylo jednáním zákonného zástupce, samého ovšem s účinky ex nunc.

Soud by nemohl připustit protidůkaz o tom, že osoba zcela zbavená svéprávnosti jednala v době právního úkonu v tak zvaném světlém okamžiku (in lucido intervallo.⁸⁾

Lze se domnívat, že u osob zcela zbavených svéprávnosti nepřicházejí t. zv. světlé okamžiky v úvahu. Tomuto názoru nasvědčuje jednak úvaha s hlediska lékařského, jednak s hlediska právního.

Dojde-li totiž u někoho k zbavení svéprávnosti zcela, stane se tak na základě řízení, pro jehož závěr je podkladem především posudek o duševním stavu vyšetřovaného, podaný dvěma znalci — lékaři, z nichž alespoň jeden musí být psychiatr. Zjistí-li lékaři existenci duševní poruchy trvalého rázu, která brání dotyčné osobě obstarávat si své záležitosti vůbec, a soud vynese na základě toho výrok o zbavení svéprávnosti, lze soudit, že vzhledem k povaze, intenzitě a trvání takto zjištěné duševní poruchy nepřichází existence t. zv. světlých okamžiků, ostatně vždy velmi problematických, v úvahu.

Tomu odpovídá i právní hledisko zaujaté naším občanským zákoníkem, který v případě, že je někdo zcela zbaven svéprávnosti, stanoví jeho úplnou nezpůsobilost k právním úkonům a to ve formě nevyvratitelné právní domněnky.⁹⁾

B. Právní úkon učiní osoba, která si pro duševní poruchu jež není přechodného rázu, není schopna obstarat vůbec své

⁸⁾ Světlým okamžikem (lucidum intervallum) se rozumí krátké období v průběhu duševní choroby, během něhož se duševní porucha neprojevuje, a kdy podle názoru pozorovatelů je jednající duševně zdravý a tedy schopen právních úkonů (srv. Knobloch-Knoblochová, cit. práce, str. 29).

⁹⁾ Právě tak soudí S. N. Bratus: *Subjekty graždanskogo prava*, Moskva 1952.

věci. K soudnímu výroku o zbavení svéprávnosti zcela však u ní nedošlo.

Také právní úkon této osoby je absolutně neplatný. Na rozdíl od případu uvedeného sub A. bude však procesní postavení toho, kdo se domáhá prohlášení neplatnosti právního úkonu, horší. Jestliže v prvním případě stačilo k prohlášení neplatnosti právního úkonu zjištění existence pravomocného soudního rozhodnutí o úplném zbavení svéprávnosti jednající osoby, bude v tomto případě nutno dokazovat, že uvedená osoba byla v době uzavření právního úkonu stížena duševní poruchou nikoli jen přechodnou, pro kterou si nebyla schopna sama obstarávat své věci vůbec.

V případě neprokázání této skutečnosti bude právní úkon platný. Důkazní povinnost a důkazní břemeno tu stíhá toho, kdo platnost právního úkonu napadá. Nelze ovšem vyloučit protidůkaz o tom, že jednající osoba duševní poruchou vůbec netrpí nebo trpí-li, že si je sama schopna své věci obstarat. Vzhledem k tomu, že nedošlo k soudnímu výroku o zbavení svéprávnosti, nelze theoreticky ani prakticky vyloučit dokonce protidůkaz, že osoba v době učiněného právního úkonu jednala ve světlém okamžiku.¹⁰⁾ Není třeba zdůrazňovat, že tento důkaz bude nanejvýš obtížný a že jeho úspěšnost bude záviset především na posudku znalců — lékařů.

C. Právní úkon učiní osoba, která si pro duševní poruchu nikoli jen přechodnou nebo pro navyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů není schopna sama obstarat své věci náležitě. Je přitom částečně zbavena svéprávnosti pravomocným soudním rozhodnutím.

Jelikož osoba částečně zbavená svéprávnosti je postavena co do způsobilosti k právním úkonům na roveň osobám starším 15 let a mladším 18 let, musíme nejprve s hlediska posouzení platnosti či neplatnosti právního úkonu zkoumat, zda jde o úkon, který je takováto osoba způsobilá uzavírat zcela sama (srov. § 12 odst. 2 a samozřejmě i odst. 1 obč. zák.) či nikoli.

¹⁰⁾ Možnost světlých okamžiků lze výjimečně připustit na př. při duševních poruchách vznikajících kornatěním mozkových cév, pokud ještě nedošlo k senilní demenci a osobnost není příliš změněna (srv. Knobloch-Knoblochová, cit práce str. 29).

V prvním případě půjde s hlediska náležitostí subjektu o platný právní úkon, proti kterému by nebylo možno v tomto směru s úspěchem nic namítat. V druhém případě je sice tato osoba též oprávněna jednat sama, avšak k platnosti jejího právního úkonu je třeba vždy přivolení zákonného zástupce (srov. § 14 obč. zák.).

Pokud toto přivolení chybí, nestane se právní úkon platným a právní poměr právním úkonem zamýšlený nevznikne. V právní nauce se mluví o t. zv. *negotium claudicans*. Nedostatek přivolení může být v těchto případech zhojen tím, že přivolení zákonného zástupce k právnímu úkonu bude dáno později (dojde pak k t. zv. konvalidaci právního úkonu). Pokud jde o dodatečné přivolení, soudím, že je možno je dát až do okamžiku, než bude právní úkon pravomocným soudním rozhodnutím prohlášen za neplatný. Nutno poznamenat, že přivolení zákonného zástupce může být dáno též současně s právním úkonem nebo dokonce již i před ním.

Učiní-li však osoba, částečně zbavená svéprávnosti, právní úkon, ke kterému není sama oprávněna, bez přivolení zákonného zástupce a přivolení nebude dáno ani později, jde o právní úkon absolutně neplatný (srv. § 32 obč. zák.).

K prohlášení neplatnosti právního úkonu učiněného takovouto osobou musí být zjištěna:

1. existence pravomocného soudního rozhodnutí o částečném zbavení svéprávnosti osoby, platnost jejíhož právního úkonu je napadána,

2. dále že jde o právní úkon, který nelze subsumovat pod případy § 12 odst. 1, 2, obč. zák., a konečně

3. že tu je nedostatek přivolení zákonného zástupce.

Ani tu ovšem nelze vyloučit protidůkaz toho, že původní rozhodnutí o částečném zbavení svéprávnosti bylo pozdějším soudním rozhodnutím již zrušeno, nebo že v případě napadaného právního úkonu šlo o jednání podle § 12 odst. 1, 2. obč. zák., event. že přivolení zákonného zástupce bylo dáno později. Nebylo by však možno připustit protidůkaz toho, že jednající osoba jednala ve světlém okamžiku. Důvody jsou tu tytéž jako u případu uvedeného sub A.

- D. Právní úkon učiní osoba, která si pro duševní poruchu nikoli jen přechodnou nedovede obstarat své věci náležitě. K soudnímu rozhodnutí o částečném zbavení svéprávnosti však u ní nedošlo.

Také tyto osoby jsou co do způsobilosti k právnímu úkonům postaveny na roveň osobám starším 15 a mladším 18 let (srov. § 13 odst. 2 obč. zák.).

Doslovný text citovaného ustanovení mluví pouze o osobách postižených duševní poruchou; nemluví však o osobách, které nejsou schopny pro navyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů samy obstarávat své věci náležitě. Už ovšem na začátku jsme vyložili, že pojem duševní poruchy podle § 13 obč. zák. zahrnuje v sobě jak duševní poruchu rázu trvalého, tak i přechodného. Sem se proto mají zahrnout i případy, kdy došlo k přechodné duševní poruše následkem požití alkoholického nápoje anebo omamného prostředku nebo jedu, pro kterou si osoba nemohla obstarat své věci náležitě.

Nadměrnost a navyklost požívání má význam potud, že dává navíc možnost takovou osobu zbavit soudním výrokem částečné svéprávnosti.

Ten, kdo se bude domáhat neplatnosti právních úkonů učiněných takovýmito osobami, bude muset prokázat, že

1. jednající v době uzavření právního úkonu trpěl duševní poruchou, pro kterou si nebyl schopen obstarat sám své věci náležitě, a že

2. nejde o úkon, na který dopadá ustanovení § 12 odst. 1, a 2 obč. zák.

I tu by byly možné protidůkazy vyvracející skutečnost sub 1. až 2. a navíc vzhledem k tomu, že nedošlo k soudnímu výroku o zbavení svéprávnosti, protidůkaz, že dotyčná osoba jednala v tak zv. světlém okamžiku.

IV. Zatím jsme hovořili kromě krátkého exkursu shora sub D jen o významu duševní poruchy trvalého rázu. Jaké však nastanou právní následky, bude-li právní úkon učiněn osobou ve stavu přechodné duševní poruchy, na př. v opilosti, v hypnotickém stavu a pod.?

Je právní úkon v tomto stavu učiněný platný či nikoli?

Odpověď najdeme opět v ustanovení § 13 obč. zák. Podle něho, došlo-li k právnímu úkonu předsevzatému osobou jednající v duševní poruše přechodného rázu, pro kterou si není sama schopna obstarat své věci vůbec, jde o právní úkon neplatný, neboť byl učiněn osobou zcela nezpůsobilou k právním úkonům. Přechodnou duševní poruchu a to, že právní úkon byl jednajícím učiněn v tomto stavu, by ovšem musel ten, kdo by se domáhal jeho neplatnosti, prokázat.

Jestliže by osoba jednala v duševní poruše přechodného rázu, pro kterou by si sama nemohla obstarat své věci náležitě, šlo by též o neplatný

právní úkon, neboť byl učiněn osobou částečně nezpůsobilou k právním úkonům (nesmělo by ovšem jít o případy, o kterých ustanovuje § 12 odst. 1, 2 obč. zák.).

I tu by musela být porucha předchozího rázu prokázána. Jinak by šlo o platný právní úkon.

V. Po takovém obecném výkladu můžeme nyní přistoupit ke konkrétnímu zkoumání, jaké právní následky má duševní porucha v oblasti dědictvého práva.

Bude nás hlavně zajímat, jaký je její význam při posuzování způsobilosti zůstavitele pořizovat o svém majetku závěti.¹¹⁾

Ustanovení § 540 odst. 1 obč. zák., které stanoví, že „činit pořízení nemůže, kdo není v plném rozsahu svéprávný“, je jenom logickým doplňkem obecných ustanovení o způsobilosti k právním úkonům (§ 9 a násl. obč. zák.), na které se tu výslovně odkazuje.

Závěť definuje ustanovení 534 obč. zák. jako „jednostranný projev zůstavitelovy vůle, kterým zůstavitel osobně činí pořízení o svém majetku“. Platnost jednotlivých ustanovení závěti nutno posoudit podle §§ 548 až 551 obč. zák., avšak současně platnost závěti jako celku podle ustanovení §§ 540 až 547 obč. zák. Konečně třeba vždy uvážít, zda závěť, jakožto jednostranný právní úkon, vyhovuje náležitostem podle §§ 32 a násl. obč. zák.

Nás bude zajímat, jaké právní následky nastanou v případě, že o svém majetku pořídila závěti osoba stížená trvalou duševní poruchou. I tu se setkáme s již známými 4 případy:

A. Závěti pořídí o svém majetku osoba, která si pro duševní poruchu, nikoli jen přechodnou, nedovede obstarat své věci vůbec. Je přitom zbavena zcela svéprávnosti pravomocným soudním rozhodnutím.

Takováto závěť je jako celek neplatná, a to absolutně, což znamená, že ji státní notář prohlásí za neplatnou buď z úřední povinnosti, nebo na návrh kterékoli třetí osoby nebo prokurátora. K prohlášení závěti za neplatnou postačí zjištění existence pravomocného soudního rozhodnutí o úplném zbavení svéprávnosti pořizovatele. Závěť prohlásí za neplatnou

¹¹⁾ Duševní porucha má též vliv při zřeknutí se dědictví, odmítnutí dědictví, zrušení závěti a vydědění. I na tyto případy lze aplikovat úvahy, jež budou vyloženy při řešení otázky významu duševní poruchy na způsobilost k pořizování závěti a způsobilost být svědkem při pořizování závěti.

ještě před potvrzením nabytí dědictví sám státní notář projednávající dědictví, a to zvláštním usnesením.¹²⁾ Státní notář by v řízení o projednání dědictví musel odmítnout protidůkaz, že závěť je platná vzhledem k tomu, že zůstavitel v době pořizování závěti měl tak zv. světlý okamžik, a ani by neodkázal navrhovatele, aby své dědické právo uplatnil žalobou (§ 331 odst. 2 o s. ř.), neboť v případech, kdy je někdo zbaven svéprávnosti zcela, nemají, jak již bylo vyloženo tak zv. světlé okamžiky místa.

Pokud by zůstavitel byl zbaven svéprávnosti po sepsání závěti, nemá to vliv na její platnost, pokud by tu ovšem nebyly dány předpoklady uvedené dále pod B. A naopak závěť, kterou pořídila osoba zcela zbavená svéprávnosti, se nestane platnou, stane-li se pořizovatel později způsobilým k právním úkonům, to znamená, že u něho bude zrušeno zbavení svéprávnosti.

Je tedy rozhodujícím pro posouzení platnosti či neplatnosti závěti duševní stav zůstavitele v době, kdy pořizoval závěť.

Jelikož je vyloučeno, aby za osobu zcela zbavenou svéprávnosti pořídil o jejím majetku pro případ smrti opatrovník (srov. § 534 obč. zák. „osobně“), nastupuje po smrti takovýchto osob vždy dědění ze zákona.

B. Závěti pořídí o svém majetku osoba, která si pro duševní poruchu trvalého rázu nedovede obstarat své věci vůbec. K soudnímu výroku o úplném zbavení svéprávnosti však u ní nedošlo.

I takováto závěť bude neplatná, pokud ten, kdo se její neplatnosti domáhá, prokáže, že zůstavitel v době pořizování závěti trpěl trvalou poruchou duševní, pro kterou si nedovedl vůbec obstarat své věci.

Nelze však vyloučit protidůkaz, že zůstavitel v době sepsání závěti poruchou duševní netrpěl, event. trpěl-li, že jednal v tak zv. světlém okamžiku, což ovšem bude důkaz, jak jsem již upozornil, velmi obtížný.¹³⁾

Vzhledem k nejasnosti a pochybnosti skutkového stavu, který by nastal v důsledku takového tvrzení, odkázal by státní notář toho, jehož dědické právo se jeví méně pravděpodobnější (v našem případě toho, kdo by dokazoval, že pořizovatel trpěl v době zřízení závěti duševní poruchou),

¹²⁾ Viz závěry z konference pracovníků občanského procesního práva konané v Liblicích ve dnech 3. a 4. května 1956 (*Právník* 1956, čís. 8, str. 779 a násl.).

¹³⁾ Na obtížnost prokázání duševní poruchy, event. světlého okamžiku pořizovatele, poukazují v cit. práci Knobloch-Knoblochová, str. 28, 29.

aby své dědické právo uplatnil žalobou, při čemž by mu současně určil lhůtu k jejímu podání. (Srov. § 331 odst. 2 o. s. ř.) Nebylo-li by prokázáno tvrzení žaloby, nebo nechal-li by ten, kdo byl odkázán na žalobu, marně projít lhůtu určenou mu k podání žaloby, byla by závěť platná.

Dojde-li tedy v těchto případech k dědění ze zákona či ze závěti, bude záviset na prokázání shora uvedených skutečností.

C. Závětí pořídí o svém majetku osoba, která je pro duševní poruchu nikoli jen přechodnou, nebo pro navyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů částečně zbavena svéprávnosti pravomocným soudním rozhodnutím.

I tu jde o neplatnou závěť. K prohlášení její neplatnosti postačí zjištění existence pravomocného soudního rozhodnutí o částečném zbavení svéprávnosti pořizovatelem. Tím bude eo ipso prokázána nezpůsobilost pořizovatele činit poslední pořízení (srov. § 540 odst. 1 obč. zák.).

Nelze ovšem vyloučit protidůkaz, že usnesení o zbavení svéprávnosti bylo již v době, kdy zůstavitel pořídil závěť, zrušeno. O těchto otázkách by mohl státní notář rozhodnout sám v rámci řízení o projednání dědictví (§ 331 odst. 1 o. s. ř.). Právě tak by mohl sám rozhodnout o nepřipustnosti důkazu, že pořizovatel jednal v době sepsání závěti ve světlém okamžiku.

V této souvislosti zbývá řešit otázku, zda by osoba částečně zbavená svéprávnosti (analogicky jako osoba, která dovršila 15. rok svého věku), jež je jinak co do způsobilosti k právním úkonům postavena na roveň osobám starším 15 a mladším 18 let, nemohla za předpokladu dodržení náležitostí § 545 odst. 2 obč. zák. poříditi platně závěti o tom, čeho nabyla vlastní prací. Toto právo totiž přiznává občanský zákoník výslovně jen nezletilci, který dovršil 15. let (srov. § 540 odst. 2 obč. zák.).

Theorie i praxe¹⁴⁾ vycházejí z použitého pojmu nezletilec, který dovršil 15. rok svého věku a dovozují na základě toho, že osoba částečně zbavená svéprávnosti nemůže sama vůbec platně o svém majetku poříditi závěti, neboť ustanovení § 540 odst. 2 obč. zák. se na ni nevztahuje.

O správnosti tohoto názoru mám určité pochybnosti. Je pravda, že odpovídá doslovnému znění ustanovení § 540 odst. 2 obč. zák., tedy že mu svědčí gramatický výklad cit. ustanovení. Leč výklad logický

¹⁴⁾ *Učebnice obč. a rod. práva*, II. vydání, díl 3, str. 43. K. Plank: *Dědické právo*, slov. SNPL 1954, str. 122; Sbírka rozh. čsl. soudů č. 20/1955 (obč.).

i systematický mluví spíše o opaku. Soudím, že by bylo vhodné uvést ustanovení § 540 odst. 2 obč. zák. v soulad s ustanovením § 13 odst. 2 obč. zák., které stanoví, že osoba částečně zbavená svéprávnosti je co do způsobilosti k právním úkonům postavena na roveň tomu, kdo dovršil 15 let, a přiznat v důsledku toho i osobě částečně zbavené svéprávnosti způsobilost samostatně pořizovat o svém majetku, který nabyla vlastní prací.

Bylo by možno namítnout, že ustanovení § 540 odst. 2 obč. zák. je výjimkou ze zásady stanovené v § 540 odst. 1 obč. zák., kterážto zásada je odůvodněna zájmem na zabezpečení skutečně svobodného a uvážlivého projevu poslední vůle, jenž by u osoby částečně zbavené svéprávnosti zaručen nebyl.

Takovéto odůvodnění však stěží přesvědčí. Představme si, že osoba částečně zbavená svéprávnosti za svého života, jsouc oprávněna nakládat sama s odměnou za vlastní práci, předsevzme řadu právních úkonů, jejichž předmětem mohou být věci často značné hodnoty. Tyto právní úkony budou platné (srov. § 12 odst. 2 obč. zák.). Pořídí-li však táž osoba o svém majetku závětí, při čemž může býti hodnota celkového majetku v době pořizování již na př. daleko menší než úhrn hodnot věcí, jež tvořily předmět právních úkonů učiněných touto osobou ještě za jejího života, bude závěť neplatná.

I tato úvaha nasvědčuje tomu, že zmíněná disparita mezi nezletilcem a osobou částečně zbavenou svéprávnosti, jinak mu na roveň postavenou, není v tomto směru na místě.

Nutno dále uvážit, že i osoba částečně zbavená svéprávnosti by mohla poříditi závětí toliko o tom, čeho nabyla vlastní prací. Kromě toho další záruku, že dojde k uváženému projevu vůle takovéto osoby, skýtá ustanovení § 540 odst. 2 obč. zák., podle kterého by osoba částečně zbavená svéprávnosti musela poříditi závětí před státním notářem.

Pokud mnou kritisovaný názor bere na pomoc ke své argumentaci také důvodovou zprávu k ustanovení § 540 odst. 2 obč. zák., jež praví, že jde „současně o vhodný prostředek pro upřednostnění dědění ze zákona před děděním ze závětí“, domnívám se, že dědicové ze zákona jsou i v těchto případech již dostatečně chráněni ustanovením § 551 obč. zák.

Bylo by proto možno učinit tento závěr:

1. Ustanovení § 540 odst. 1 obč. zák. vylučuje osoby zbavené částečně svéprávnosti z toho, aby samy činily poslední pořízení toliko o tom, čeho nenabyly vlastní prací.

2. Osobě částečně zbavené svéprávnosti je třeba analogicky jako nezletilci staršímu 15 let přiznat s přihlédnutím k §§ 545, odst 2 a 551 obč. zák. možnost pořizovat závěti o tom, čeho nabyla vlastní prací.

D. Závěti pořídila o svém majetku osoba, která si pro trvalou duševní poruchu není sama schopna obstarat své věci náležitě, avšak u které k soudnímu rozhodnutí o částečném zbavení svéprávnosti nedošlo.

Také závěť této osoby bude neplatná, jestliže ten, kdo se domáhá její neplatnosti, prokáže, že zůstavitel pořídil závěti ve stavu trvalé duševní poruchy.

Nelze ovšem vyloučit protidůkaz, že zůstavitel duševní poruchou netrpěl, event. trpěl-li, že závěť sepsal ve světlém okamžiku. Vzhledem k tomu, co bylo řečeno sub C., bylo by možno připustit i protidůkaz, že závěť je platná vzhledem k tomu, že pořizovatel pořídil závěti toliko o tom, čeho nabyl vlastní prací.

Otázka platnosti závěti v takovémto případě by musela být zajisté vzhledem na závažnost tvrzení posouzena soudem. (Srv. § 331 odst. 2 o. s. ř.)

VI. Ve všech těchto případech jsme měli na mysli trvalou duševní poruchu. V případě, že bylo poríženo závěti ve stavu přechodné duševní poruchy, budou následky různé podle toho, zda porucha byla takové povahy, že si pro ni zůstavitel nedovedl sám obstarat své věci buď vůbec nebo náležitě.

V prvním případě máme co činit s problematikou, tak jak je vyložena sub B., v druhém případě nutno aplikovat úvahy uvedené sub. D.

VII. Duševní porucha však má ještě další poměrně praktický význam v oblasti dědického práva, a to pro posouzení způsobilosti být svědkem při zřízení závěti.

Ustanovení § 546 obč. zák. totiž stanoví, že svědky závěti nemohou být mimo jiné též osoby nesvéprávné.

Postup našeho zkoumání významu duševní poruchy v tomto směru budiž stejný jako v předcházejících případech:

A. Osoby zcela zbavené svéprávnosti soudním rozhodnutím, nemohou být vůbec svědky při zřízení závěti. Zjistí-li státní notář, že tyto osoby vystupovaly ve funkci svědků, prohlásí sám celou závěť bez dalšího za neplatnou.

B. Stejně tak tomu bude i tehdy, jestliže by byla svědkem osoba, která sice není soudem zbavena svéprávnosti, avšak která si pro trvalou duševní poruchu nedovede obstarat své věci vůbec, ledaže by bylo prokázáno, že osoba vystupující v úloze svědka při pořizování závěti duševní poruchou netrpěla, event. trpěla-li, že v té době měla tak zv. světlý okamžik.

C. Je také zcela vyloučené, aby osoba částečně zbavená svéprávnosti byla svědkem při zřizování závěti. Tu je též vyloučen důkaz, že měla v době zřízení závěti tak zv. světlý okamžik.

D. Osoba, která trpí duševní poruchou trvalého rázu, pro kterou si nedovede sama obstarat své věci náležitě, avšak u které k částečnému zbavení svéprávnosti nedošlo, nemůže být způsobilým svědkem při zřizování závěti.

Její nezpůsobilost bude ovšem muset ten, kdo se domáhá prohlášení neplatnosti závěti, prokázat. Ani tu nelze vyloučit protidůkaz, že svědek duševní poruchou netrpěl, event. trpěl-li, že v době zřízení závěti, ve které je uveden jako svědek, měl tak zv. světlý okamžik.

VIII. Pokud by svědek závěti trpěl přechodnou duševní poruchou, pak i tu nastalé právní důsledky by závisely na tom, zda duševní porucha je takového rázu, že si pro ni nedovedl obstarat své věci vůbec nebo náležitě. Podle toho je opět třeba postupovat jako v případech uvedených sub B. nebo sub D.

IX. Naproti tomu tělesná porucha nemá s hlediska způsobilosti k právním úkonům onoho významu jako duševní porucha.

Podle občanského zákoníka je osoba postižená tělesnou vadou plně způsobilá k právním úkonům. Někaké omezení nebo dokonce odnětí způsobilosti k právním úkonům pro tělesnou vadu náš občanský zákoník nezná.

To platí i o oblasti dědického práva. Tělesná vada pořizovatele má význam pouze potud, že ten, kdo nemůže číst nebo psát, musí prohlásit svou poslední vůli před třemi svědky současně přítomnými do zápisu, který mu musí být přečten. Potom musí před ním potvrdit, že listina obsahuje jeho pravou vůli. (Srov. § 544 odst. 1 obč. zák.)

Ustanovení § 545 odst. 2 obč. zák. pak ustanovuje, že „slepi, hluši, kteří nemohou číst, a němi, kteří nemohou psát, mohou učinit porizeni jen před státním notárem“.

Právě tak nemohou být osoby postižené tělesnou vadou svědky závěti (srov. § 546 obč. zák.).

РЕЗЮМЕ

I. С понятием душевного расстройства мы встречаемся в разных частях гражданского кодекса (ср., например, §§ 15, 16, 540, 546 и др.).

Душевное расстройство влечет за собой разные юридические последствия в зависимости от временного или постоянного характера расстройства и затем в зависимости от совершенной или только ненадлежащей способности лица, терпящего таким расстройством, самостоятельно вести свои дела.

Обе формы душевного расстройства имеют весьма важное по своим последствиям значение с точки зрения дееспособности.

II. Душевное расстройство постоянного характера может влечь за собой лишение дееспособности. Гражданский кодекс различает полное лишение дееспособности и частичное лишение дееспособности. Оба способа имеют, в частности, общим то, что преследуют охрану личности подопечного и его имущественных прав, что могут быть постановлены только судом, что для лиц, лишенных дееспособности, устанавливается попечитель, что при наличии условий §§ 15 и 16 ГК лишение дееспособности должно состояться и что с момента вступления в законную силу решения о лишении дееспособности у супругов прекращается законная имущественная общность (ч. 2 § 25 семейного закона).

Однако предпосылки и последствия лишения дееспособности бывают разные. Лицо, старше 6 лет, можно совершенно лишить дееспособности по причине постоянного душевного расстройства, ввиду которого оно совершенно не способно вести свои дела. Частично можно лишить дееспособности только лицо совершеннолетнее, которое, вследствие душевного расстройства, носящего постоянный характер, или вследствие привычного чрезмерного употребления алкогольных напитков или наркотических средств или ядов, неспособно само вести свои дела надлежащим образом.

Равно последствия обоих способов лишения дееспособности бывают разные. Лица, совершенно лишенные дееспособности, в отношении способности приобретать права и создавать для себя гражданские обязанности, приравниваются лицам до шестилетнего возраста. Вместо них совершают юридические действия их законные представители-попечители. Права и обязанности попечителей приблизительно равняются правам и обязанностям опекунов.

Лица, частично лишенные дееспособности, приравниваются лицам старше 15 лет и моложе 18 лет.

III. Положения § 13 ГК говорят только о душевном расстройстве, а из этого можно сделать вывод, что эти положения имеют в виду обе формы душевного расстройства, как постоянное, так и временное душевное расстройство, и что обе формы влекут за собой потерю или ограничение дееспособности, поскольку лицо, терпящее таким рас-

тройством, неспособно самостоятельно вести свои дела полностью или надлежащим образом.

IV. Если юридическое действие совершит лицо, полностью лишенное дееспособности, то такое юридическое действие является совершенно недействительным. Для объявления недействительности юридического действия достаточно установления существования вошедшего в законную силу судебного постановления. Надо думать, что в этих случаях не может быть речи о допустимости противного доказательства так называемого светлого момента действующего лица (*lucidum intervalum*). Если юридическое действие совершит лицо, в отношении которого имеются предпосылки для лишения его дееспособности полностью, но соответствующее судебное постановление еще не было вынесено, юридическое действие такого лица является недействительным, но конечно тот, кто домогается недействительности такого юридического действия, должен доказать, что юридическое действие было совершено лицом, терпящим душевным расстройством.

Если юридическое действие совершено лицом, частично лишенным дееспособности, то такое юридическое действие является недействительным, за исключением случаев, предусмотренных чч. 1, 2 § 12 ГК, или случая, когда надо было согласие законного представителя.

В случае, когда юридическое действие было совершено лицом, в отношении которого имеются предпосылки для частичного лишения дееспособности, но соответствующее судебное постановление еще не было вынесено, создается такое же положение, как в предшествующем случае, с той, однако, разницей, что лицо домогающееся признания недействительности юридического действия, должно доказать душевное расстройство действующего лица в момент заключения юридического действия.

V. В области наследственного права душевное расстройство имеет значение прежде всего с точки зрения способности наследодателя при составлении завещания. И здесь могут настать случаи, указанные выше под п. IV), с одинаковыми правовыми последствиями. Те же правовые последствия настанут при рассмотрении вопроса о способности быть свидетелем при составлении завещания. С толкованием чч. 1, 2 § 540 ГК, которое дает существующая теория и практика, нельзя согласиться. Понятию несовершеннолетнего, употребленному в приведенном выше положении § 540, необходимо дать распространительное толкование и подразумевать под ним и лицо, частично лишенное дееспособности, или же и лицо, которое, вследствие душевного расстройства, неспособно самостоятельно вести свои дела надлежащим образом.

С чешского перевел С. Захаров

ZUSAMMENFASSUNG

I. Dem Begriff „Geistesstörung“ begegnen wir an verschiedenen Stellen des bürgerlichen Gesetzbuches (zum Beispiel im §§ 15, 16, 540, 546 und anderen).

Die Geistesstörung hat, je danach, ob sie dauernden oder vorübergehenden Charakters ist, oder ob die Person, die von ihr befallen ist, ihre Sachen überhaupt nicht oder nicht gehörig besorgen kann, verschiedene juristische Folgen.

Beide Formen der Geistesstörung haben, vom Standpunkt der Fähigkeit zur Ausführung von Rechtsakten aus gesehen, grosse Bedeutung.

II. Die Geistesstörung von dauerndem Charakter kann die Entmündigung zur Folge haben. Das bürgerliche Gesetzbuch unterscheidet ganze oder teilweise Entmündigung. Beide Arten haben die Verfolgung des Schutzes der Person des Schützlings und seiner Vermögensrechte gemeinsam. Sie können nur vom Gericht ausgesprochen werden, den entmündigten Personen wird ein Kurator bestellt, die Entmündigung kann, sobald die Bedingungen der §§ 15 u. 16 des B. G. B. gegeben sind, gerichtlich ausgesprochen werden. Sobald die Entscheidung rechtskräftig ist, geht bei Ehegatten die gesetzliche Vermögensgemeinschaft ein (§ 25, Abs. 2 d. Familiengesetzes).

Die Voraussetzungen und Folgen der Entmündigung sind aber verschieden. Eine Person, die älter als 6 Jahre ist und durch eine andauernde Geistesstörung ihre Sachen überhaupt nicht besorgen kann, kann ganz entmündigt werden. Eine volljährige Person, welche unter einer andauernden Geistesstörung leidet, oder durch angewöhntes übermässiges Geniessen von Alkoholgetränken, Beteubungsmitteln oder Giften ihre Sachen nicht gehörig besorgen kann, kann teilweise entmündigt werden.

Auch die Folgen beider Arten der Entmündigung sind verschieden. Ganz entmündigte Personen sind, soweit es sich um ihre Rechtsfähigkeit handelt, Personen im Alter bis zu 6 Jahren gleichgestellt. An ihrer Stelle handeln die gesetzlichen Vertreter — die Kuratoren. Die Rechte und Pflichten der Kuratoren entsprechen den Rechten und Pflichten des Vormundes und sind ihnen gleichgestellt.

Teilweise entmündigte Personen sind — soweit es sich um ihre Rechtsfähigkeit handelt, — Personen im Alter von 15 bis 18 Jahren gleichgestellt.

III. Die Bestimmungen des § 13 d. Gesetzes sprechen nur von „Geistesstörung“, woraus hervorgeht, dass damit die andauernde sowie auch die vorübergehende Geistesstörung gemeint ist. Beide Arten können also, und zwar wenn die Person nicht im Stande ist ihre Sachen überhaupt, oder nicht gehörig zu besorgen, den Verlust oder die Einschränkung der Rechtsfähigkeit bedeuten.

IV. Wenn ganz entmündigte Personen einen Rechtsakt vollbringen, ist dieser absolut ungültig. Zur Ungültigkeitserklärung genügt eine gültige gerichtliche Entscheidung.

Der Rechtsakt einer Person, bei der alle Voraussetzungen zur ganzen Entmündigung gegeben sind, die Sache aber noch nicht gerichtlich entschieden wurde, ist ungültig, derjenige aber der, die Ungültigkeit geltend machen will,

muss Beweise darbringen, dass der Rechtsakt von einer geistesgestörten Person vereinbart wurde.

Wenn eine teilweise entmündigte Person einen Rechtsakt vollzieht, ist dieser ungültig. Eine Ausnahme besteht nur in Fällen des § 12 Abs. 1 und 2 des B. G. B. oder wenn der gesetzliche Vertreter die Einwilligung später gibt.

Bei einer Person, bei der alle Voraussetzungen zur teilweisen Entmündigung gegeben sind, die Sache aber noch nicht gerichtlich entschieden wurde, ist die Situation gleich wie im vorausgehenden Falle nur mit dem Unterschied, dass der, welcher die Ungültigkeit des Rechtsaktes geltend machen will, eine Geistesstörung des Handelnden in der Zeit der Abschliessung des Rechtsaktes beweisen muss.

V. Im Gebiet des Erbrechtes ist die Geistesstörung, besonders vom Standpunkt der Fähigkeit des Erblassers aus gesehen, ein Testament zu verfertigen, von Bedeutung. Auch hier können Fälle eintreten, die schon im Absatz 4 bezeichnet wurden. Die gleichen Rechtsfolgen treten bei der Beurteilung der Fähigkeit, als Zeuge bei der Verfertigung eines Testamentes beizuwohnen, auf. Man kann nicht mit der Auslegung des § 540 Ab. 1, 2 des B. G. B. so wie es die bisherige Praxis tut, einverstanden sein. Es ist nötig, den Begriff Minderjähriger, welche im zitierten Paragraphen benutzt wurde, extensiv zu erklären und unter ihm auch eine Person, die teilweise entmündigt, eventuell eine Person, welche wegen einer Geistesstörung ihre Sachen nicht gehörig besorgen kann, verstehen.

Übersetzt von K. Litsch

Acta Universitatis Carolinae

IURIDICA

- E. Kučera, *K některým otázkám autonomie a postavení Slovenska v rámci Československé republiky*
str. 39, Kčs 6.46
- J. Boguszak, *Stát, právo a právní instituce v soustavě společenské nadstavby*
str. 72 Kčs 11,—
- R. Foustka, *Petra Chelčického názory na stát a právo*
str. 71, Kčs 8.90

Obsah

K. Litsch, <i>Bismarckův zákon proti socialistům</i>	str. 1
E. Kučera, <i>Socialistický stát</i>	str. 33
J. Švestka, <i>Duševní porucha podle občanského zákoníka se zvláštním zřetelem k dědickému právu</i>	str. 67

Содержание

К. Лич, <i>Закон Бизмарка против социалистов</i>	стр. 1
Э. Кучера, <i>Социалистический тип государства</i>	стр. 33
И. Швестка, <i>Душевное расстройство по гражданскому кодексу, в особенности по отношению к наследственному праву</i>	стр. 67

Inhalt

K. Litsch, <i>Bismarcks Sozialistengesetz</i>	str. 1
E. Kučera, <i>Der sozialistische Staatstyp</i>	str. 33
J. Švestka, <i>Die Geistesstörung nach dem bürgerlichen Gesetzbuch, mit besonderer Rücksicht auf das Erbrecht</i>	str. 67

Karlova universita v Praze

časopis: **Universitas Carolina 1957**

Vědecký redaktor: prof. Dr R. Foustka

Redakční rada: doc. Dr D. Benešová, prof. Dr B. Fott, Dr Z. Hornof, prof. Dr J. Janko, prof. Dr V. Jedlička, doc. Dr J. Konta, doc. Dr P. Levit, prof. Dr E. Polák, prof. Dr J. Polišínský, prof. Dr B. Trnka, Dr L. Valenta

Povoleno: MK-hl. správa vyd. č. j. 4450 SV 5-21-12-54 v Praze dne 29. XII. 1954.

Vytiskla Práce, n. p. v Praze se sazby. Daň z obratu 3%.

Administrace: Rektorát Karlovy university, Praha I, Pařížská ul. 27, telefon 610-96, 643-50.

Cena Kčs 15,—.

A-17432